

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KIRKAMBAR DERGİSİNİN EĞİTİM UNSURLARI YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

BAHATTİN ŞİMŞEK

**İZMİR
2012**

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTA ÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KIRKAMBAR DERGİSİNİN EĞİTİM UNSURLARI YÖNÜNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

BAHATTİN ŞİMŞEK

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ.DR. MEHMET ÖZER**

**İZMİR
2012**

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum *Kırkambar Dergisinin Eğitim Unsurları Yönünden Değerlendirilmesi* adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların Kaynakça'da gösterildiğinden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05.09.2012

Bahattin ŞİMŞEK

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İşbu çalışma, jürimiz tarafından **Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi** Anabilim Dalı **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği** Programında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Yard. Doç. Dr. Mehmet ÖZER

Üye :Yard. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN

Üye : Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK

Onay

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

..../..../....

Prof. Dr. h. c. İbrahim ATALAY
Enstitü Müdürü

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	444531
Yazar Adı / Soyadı	Bahattin ŞİMŞEK
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 11672970508
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	bahattin-simsek@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Kırkambar Dergisinin Eğitim Unsurları Yönünden Değerlendirilmesi
Tezin Tercümesi	The Evaluation of Kırkambar Journal in Terms of Education Facts
Konu Başlıkları	Eğitim ve Öğretim Türk Dili ve Edebiyatı
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Bölüm	Eğitim Bilimleri Bölümü
Anabilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	113
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZER
Dizin Terimleri	Ahmed Mithad Efendi=Ahmed Mithad Efendi Türk dili ve edebiyatı=Turkish language and literature Türk eğitim sistemi=Turkish education system Türk basını=Turkish Press Basın tarihi=Press history Eğitim=Education Eğitim tarihi=Educational history
Önerilen Dizin Terimleri	Kırkambar Dergisi=Kırkambar Journal
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelemesini istiyorum

a. Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezime ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

01.10.2012

İmza:

İÇİNDEKİLER

Özet.....	v
Abstract.....	vi
Önsöz.....	vii
I. GİRİŞ	1
1. Problem Durumu.....	1
2. Amaç ve Önem.....	1
3. Problem Cümlesi.....	1
4. Alt Problemler.....	1
5. Sayıtlılar.....	2
6. Sınırlılıklar.....	2
7. Tanımlar.....	2
II. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	4
III. YÖNTEM	6
1. Araştırma Modeli.....	6
2. Evren ve Örneklem.....	6
3. Veri Toplama Araçları.....	6
4. Veri Çözümleme Teknikleri.....	6
IV: BULGULAR ve YORUMLAR	7
1. Kırkambar Dergisine Kadar Türk Basın ve Yayın Tarihine Genel Bir Bakış.....	7
2. Ahmet Mithat Efendi ve Kırkambar Dergisi.....	16
2.1. Ahmet Mithat Efendi'nin Hayatı ve Kişiliği.....	16

2.2. Kırkambar Dergisi.....	22
3. Kırkambar Dergisindeki Eğitim Unsurları.....	27
3.1. Toplum Eğitimi.....	27
3.2. Okullar Ve Çocukların Eğitimi.....	31
3.3. Okullar İçin Kitap ve Müfredat Önerisi.....	35
3.3.1. Okullarda Okutulması Önerilen Kitaplar.....	36
3.3.2. Halkın Geneline Hitap Eden Kitapların Hazırlanması.....	50
4. Kırkambar Dergisinde Eğitim unsuru Olarak Edebiyat.....	51
5. Kırkambar Dergisinde Eğitim unsuru Olarak Medeniyet ve Felsefe.....	59
5.1. Medeniyet Kavramı.....	59
5.2. Felsefe Kavramı.....	61
6. Eğitim unsuru Olarak Diğer Konular.....	65
6.1. Sosyal Bilimler İle İlgili Konular.....	65
6.2. Fen Bilimleri İle İlgili Konular.....	68
V. SONUÇ.....	70
VI. KIRKAMBAR BİBLİYOGRAFYASI (KRONOLOJİK).....	74
KAYNAKÇA.....	100

ÖZET

Bilim ve Eğitim, Tanzimat’la birlikte değişen ve gelişen Türk fikir dünyasında ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Biz bu çalışmayla, Türk basın tarihinin önemli isimlerinden biri olan Ahmet Mithat Efendi’nin döneminde pek çok okuyucuya ulaşmış *Kırkambar* dergisini ele almaktayız. Bu dergi döneminde halkı eğitmek ve yeni bilgiler öğretmek için hazırlanmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, *Kırkambar* dergisine kadar olan Türk basın ve yayın tarihine genel bir giriş yaptık. Daha sonra Ahmet Mithat Efendi’nin hayatını kısaca anlattık. Bu bölümü takip eden bölümde, *Kırkambar* dergisi hakkında bilgiler sunduk.

İkinci bölümde ise çalışmamızın ana konusu olan eğitim unsurlarına değindik. İlk olarak dergide bulunan eğitimle ilgili yazıları değerlendirdik. Daha sonra ise bir eğitim unsuru olarak edebiyat bölümünü oluşturduk. Bu bölümden sonra bir eğitim unsuru olarak felsefe bölümünü yazdık. Bu bölümlerden sonra eğitim unsuru olarak diğer konuları ele aldık. Bu bölümü sosyal bilimler ve fen bilimleri olarak iki kısımda inceledik.

Sonuç bölümünde değerlendirmeler yaparak, *Kırkambar* çerçevesinde dönemin temel kültürel faaliyetlerine değindik. Ayrıca toplumsal bazı sorunlara değinerek bazı tespitlerde bulunduk. Son olarak kronolojik *Kırkambar* indeksiyle derginin içerisindeki yazıları ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimler: *Kırkambar*, Ahmet Mithat Efendi, Basın Yayın, Eğitim, Edebiyat, Felsefe.

ABSTRACT

Science and Education has an important place in the Turkish idea's world and culture which have been changing and improving with the Tanzimat period. With this study, we discuss *Kırkambar* Journal which has reached a lot of readers at the period of Ahmed Midhat Efendi, who is an important figure in the history of the Turkish press. This journal was designed in its period to educate the public and teach the new items them.

In the first part of this study, we made a general introduction to the history of the Turkish press and broadcasting up to *Kırkambar* magazine's period. Then, we told Ahmet Midhat Efendi's life briefly. We presented information about *Kırkambar* magazine in the following section of this chapter.

In the second section, we touched on the educational aspects which are main subjects of our study. The first of all, we evaluated articles about education in the magazine. Later, we created the literary part as an element of education. After this session, we wrote the philosophy part as an element of education. After this chapter, we consider other topics as an element of education. We analyzed it in two parts as social sciences and physical sciences.

In the conclusion we evaluated the current cultural activities of the period within the framework of *Kırkambar* on making evaluations. In addition, we were detecting some determinations by mentioning some social problems. Finally, we have demonstrated articles of magazine *Kırkambar* chronologically.

Keywords: *Kırkambar*, Ahmed Mithat Efendi, Press, Education, Literature, Philosophy.

ÖNSÖZ

Yeni şeyler öğrenme isteği, insanların hayatları boyunca sürdürdüğü ve hiçbir zaman da vazgeçemedikleri bir durumdur. İnsan, gördüğü, duyduğu ve okuduğu her şeyden yeni bilgiler öğrenir. Bu, medeniyeti kuran insan için kaçınılmaz bir durumdur.

Ahmet Mithat Efendi de böyle bir insandır. Her an yeni şeyler öğrenen ve öğrenmekle kalmayıp bunları öğretmek isteyen bir mütefekkir, Hâce-i Evvel'dir. Aynı zamanda, yaşamı boyunca hiç durmadan çalışan, öğrenme aşkıyla yanıp tutuşan bir münevverdir. Okumaya, öğrenmeye, öğretmeye aç bir münevver... O yazdığı tüm yazılarıyla, yaptığı tüm işlerle bu ideali uğrunda topluma hizmet etmiştir.

Basın ve yayın tarihimizin güzide yerlerinden birinde olan Ahmet Mithat bir gazeteci yazardır. Yazdığı ve çıkardığı birçok kitap ve gazete onun bu yere haklı olarak geldiğinin kanıtıdır.

Çalışmamıza konu olan *Kırkambar* da bir sürgün zamanının mahsulüdür. Rodos'ta sürgünde kaldığı üç yıl boyunca (1873-1876) yazdığı yazıları İstanbul'a göndererek yeğeni Mehmet Cevdet adına çıkan bu dergide yayımlamıştır.

Kırkambar, yazarının deyiimiyle bir “eksikliği gidermek” için ortaya çıkmıştır. *Kırkambar*'ın amacı toplumu her alanda eğitmek, bilinçlendirmek ve onlara bunları okurken hoşça vakit geçirtmektir.

Biz de bu çalışmamızda *Kırkambar*'ı eğitim ve buna bağlı olan diğer bilimler yönünden değerlendirdik. Ahmet Mithat'ın eğitime verdiği önemi, eğitim için nelerin yapılmasını ve eğitim unsuru olan diğer bilimler hakkında dergide neler olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştık. Özellikle eğitimi doğrudan bir bölüm altında inceledikten sonra, daha çok sosyal bilimler alanında incelemelerimizi sürdürdük. Fen bilimleri ile ilgili konuları genel özellikleriyle tanıtip daha çok edebiyat ve felsefe gibi Ahmet Mithat Efendi'nin üzerinde daha fazla kalem oynattığı ve bizim de alanımız olan

konularda verileri detaylandırdık. Bunu yapmamızdaki amaç, bu yazıların Ahmet Mithat Efendi'nin eğitim ile ilgili görüşlerini daha fazla ihtiva etmesi ve dönemin fikir dünyasını yansıtmalarıdır. Bunu yaparken de *Kırkambar*'daki yazılar taranmış ve konuyla doğrudan ve dolaylı olarak alâkası bulunan yazı ve makaleler tespit edilmiştir. Tespit edilen bu makaleler okunarak, içerlerindeki eğitim, medeniyet, edebiyat, sanat, pedagoji ve bunun gibi konularla ilgili verileri toplandık. Bu toplanan veriler, diğer kaynakların da incelenmesiyle değerlendirildik ve *Kırkambar*'daki eğitim unsurları olarak çıkardık.

Bu çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *Kırkambar*'a kadar olan Türk basın ve yayın hayatı hakkında bilgiler verdik. Bu bölümde sunduğumuz bilgilerle, Türk basın hayatının ilk dönemleri hakkında genel bilgiler, Ahmet Mithat Efendi'nin yayın hayatını hazırlayan bir zemin olarak ortaya konuldu.

İkinci bölümde, Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı ve *Kırkambar* dergisi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümle Ahmet Mithat Efendi'yi bu denli çalışkan bir “yazı makinesi” yapan hayatını genel hatlarıyla anlatmak istedik. *Kırkambar* ile ilgili bölümde dergi hakkında genel bilgiler vererek, derginin ilk sayısındaki “Mukaddime” yazısını vererek yazarın bu dergi ile neyi amaçladığını ve okuyucuya neleri sunmak istediğini ortaya koymayı çalıştık.

Üçüncü bölümde ise *Kırkambar* dergisindeki eğitim unsurlarını değerlendirdik. Bu bölümde ilk olarak eğitim konusunu ele aldık ve bu konuyla ilgili dergideki unsurların tespitini ve tahlilini yaptık. Daha sonra bir eğitim unsuru olarak edebiyat ve Türkçe öğretimi konusunu ele aldık. Bu konuyla ilgili tespitlerimizi ve yorumlarımızı bu bölümde verdik. Edebiyatla ilgili tespitlerimizin sonrasında, bir diğer önemli konu olan felsefe konusunda dergide yapmış olduğumuz tespit ve değerlendirmeleri verdik. Bu bölümün son konusu olarak da eğitim unsuru olan diğer konuları verdik. İki bölümde vermeye çalıştığımız bu konular sosyal bilimler ve fen bilimleri olarak iki ayrı kategoride değerlendirdik.

Bütün bu tespitlerimizi “Sonuç” bölümünde değerlendirme yoluna gittik.

Bu bölümlerin sonunda diğer bir bölüm olarak *Kırkambar*'ın kronolojik indeksini vermeyi uygun gördük. Bu sayede dergi üzerine araştırma yapacak olan araştırmacılar için, dergide hangi yazıların mevcut olduğunu bulmak ve değerlendirmek kolay olacaktır. Son olarak çalışmamızın ortaya çıkması için yararlandığımız kaynakları gösteren kaynakça bölümü ile de çalışmamızı sonlandırdık.

Bu çalışmamda emeği geçen danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZER'e, tezimin her aşamasında bilgilerini ve desteklerini esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN'a, konu hakkındaki derin bilgileriyle bize yol gösteren Sayın Prof. Dr. Fazıl GÖKÇEK'e, burada teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca maddî ve manevî desteklerini benden esirgemeyen ailem ve dostlarıma şükranlarımı sunar, teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İzmir 2012
Bahattin ŞİMŞEK

I. GİRİŞ

Bu bölümde, problem durumu, amaç ve önem, problem cümlesi, alt problemler, sayıtlar, sınırlılıklar bulunmaktadır.

1. Problem Durumu

Çalışmamızdaki problem durumu, 1873-1876 yılları arasında 34 sayı yayımlanan *Kırkambar* dergisindeki eğitim unsurlarını saptanıp değerlendirilmesi, eğitim konusunda ortaya atılan öneri ve uygulamaların yazarın görüşleriyle birlikte ortaya konulmasıdır.

2. Amaç ve Önem

Bu çalışmada *Kırkambar* dergisindeki eğitim unsurları incelenmiştir. *Kırkambar* dergisindeki eğitimle ilgili görüşler ortaya konmuştur. Bu çalışmayla Ahmet Mithat Efendi'nin *Kırkambar* dergisindeki eğitim ile ilgili görüşleri ortaya çıkarılmaya ve Türk ilim dünyasına sunulmaya çalışılacaktır.

3. Problem Cümlesi

Kırkambar dergisinde bulunan yazılardaki eğitim unsurları nelerdir?

4. Alt Problemler

Kırkambar dergisindeki eğitim unsurları yayımlandığı dönemin eğitim düzeninde kullanılmış mıdır?

Yazar diğer konularda eğitim unsurunu nasıl kullanmıştır?

5. Sayıtlar

Kırkambar dergisinde, yazar eğitim ve öğretim ile ilgili öne sürdüğü fikirler çoğunlukla kendi düşüncelerinden oluşmuştur.

Yazar, *Kırkambar* dergisindeki yazıların çoğunda toplumu eğitime ve yeni şeyler öğretme konusu üzerinde durmuştur.

6. Sınırlılıklar

Çalışmamız *Kırkambar* dergisindeki eğitim konusu ve eğitim konusuna doğrudan deyinmeyen ancak dolaylı olarak eğitim ile ilgili olan yazılarla sınırlıdır.

7. Tanımlar

Eğitim: 1. Yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği. 2. Önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranımlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesi. 3. Belli bir konuda, bir bilgi ya da bilim dalında yetiştirme ve geliştirme. 4. Her kuşağa, geçmişin bilgi ve deneylerini düzenli bir biçimde aktarma ya da kazandırma işi. 5. Eğitim ruhbilimi, eğitim felsefesi, eğitim tarihi, öğretim programları, özel ve genel öğretim yöntemleri, öğretim teknikleri, yönetim, denetim vb. eğitim ' ve öğretim alanlarını kapsamak üzere öğretmen, yönetici ve eğitim uzmanı yetiştirmek amacıyla ilgililer için düzenlenen bütün kurslara ve bu kurslarla ilgili bilimsel çalışmalara verilen genel ad. (Oğuzkan, 1974:61),

Öğretim: 1. Belli bir amaca göre gereken şeyleri öğretme işi. 2. Bir eğitim kurumunda bir küme öğrenciye belli dal ya da konularda bilgi verme. 3. Öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme eylemi (Oğuzkan, 1974:133)

Dergi: Belli sürelerde çıkan; düşünceleri, anlayışları birbirine yakın yazarların siyasî, bilim, sanat, oyun gibi çeşitli alanlarda yazılarını toplayan yayım aracı. (Kaynak, 14/08/2012, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

Basım: Basım yoluyla çoğaltılarak, belirli zamanlarda çıkan basmalar. (Kaynak, 14/08/2012, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

Yayım: a. 1. Yayma işi. 2. Kitap, gazete vb. okunacak şeylerin basılıp dağıtılması, neşir 3. Herhangi bir eserin radyo ve televizyon aracılığıyla dinleyi-ciye, seyirciye ulaştırılması, neşir. (Kaynak, 14/08/2012, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

Yayın: Basılıp ortalığa sürülen kitap, gazete ve dergi gibi okunan şeylerle radyo ya da televizyon ile her yana yayılıp dinlenen ya da her yerde seyredilen şeyler. (Kaynak, 14/08/2012, <http://tdkterim.gov.tr/bts/>)

II. İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

İlgili yayın (Kırkambar) CD içerisinde JPG fotoğraf dosyası olarak Milli Kütüphane'den alınmıştır. İnceleme, bu JPG fotoğraf dosyaları üzerinden bilgisayar ortamında derginin her sayfası ayrı ayrı görüntülenmek suretiyle okunmuş ve tez için veri toplanmıştır. Ayrıca aşağıda liste halinde verilen kaynaklardan bazılarının tamamı ve bazılarının da ilgili kısımları okunarak gerekli veriler toplanmış ve tez metni oluşturulmuştur.

Ahmet Rasim, (1980), **Muharrir, Şair, Edip**, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser.

Akyüz, K. (1995), **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İstanbul, İnkılâp Kitapevi.

Akyüz, Yahya (2009), **Türk Eğitim Tarihi(M.Ö.1000-M.S. 2009)**, İstanbul, Pagem Akademi.

Cevizci, A. (2005), **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Devellioğlu, F. (2010), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitapevi.

Gökçek, F. (2012), **Küllerinden Doğan Anka, Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar**, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Halman, T., Horata, O, (ed.), (2007), **Türk Edebiyatı Tarihi 4. cilt**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

İnanlıcık, H., Seyitdanlıoğlu, M. (2012), **Tanzimat**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnuğur, M. N. (2005), **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları.

Kabaklı, A. (1973), **Türk Edebiyatı Cilt 2**, İstanbul, Türkiye Yayınevi.

Karaalioğlu, Seyit K. (1978), **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul,

Kocatürk, Vasfi M. (1964), **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi.

Kodaman B. (1999), **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Koloğlu, O. (2006), **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları.

- Okay, O. (1989), **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**, Ankara, M.E.G.S.B. Yayınları.
- , (2008), **Beşir Fuad**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- , (1998), **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- , (2002), Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikâyesi, **Kitaplık Dergisi**, sayı 54, Temmuz-Ağustos 2002.
- Özön, Mustafa N. (1985), **Türkçede Roman**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Sevük, İsmail Habib, (Tarihsiz), **Edebi Yeniliğimiz**, (Şehir ve yayın evi belirsiz).
- Somel, Selçuk A. (2010), **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet H. (2001), **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitapevi.
- Ülgen, Erol, (1994), **Ahmet Mithat Efendi'de Çalışma Fikri**, İstanbul, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.

III. YÖNTEM

1. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, *Kırkambar* dergisindeki yazılar taranarak eğitim unsurları tespit edilmiş ve fişleme yoluyla düzenlenerek tahlil edilmiştir.

2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evreni *Kırkambar* dergisinin bütün sayılarıdır (34 sayı). Örneklemi ise dergide bulunan eğitim unsurlarıyla ilgi metinlerdir.

3. Veri Toplama Araçları

Kırkambar dergisindeki yazılar okunmuş eğitim ile ilgili veriler fişleme yöntemiyle toplanmış ve tasnif edilerek tez içeriğinde kullanılmıştır.

4. Veri Çözümleme Araçları

Kırkambar'daki eğitim unsurları ve buna bağlı olarak tespit edilen diğer unsurlar yazarın görüşleri ve diğer kaynaklardaki verilerle sentezlenip değerlendirilmiştir.

III. BULGULAR ve YORUMLAR

1. Kırkambar’a Kadar Türk Basın ve Yayın Tarihine Genel Bir Bakış

Avrupa’da 16. yy. da başlayan matbuât hareketleri, Osmanlı Devletinde 18. yy.’ın başlarında İbrahim Müteferrika’nın kurduğu matbaa ile başlar. Bu matbaa Osmanlı Türk toplumunda bir ilk olması açısından önemlidir. Bazı Avrupalı tarihçiler tarafından bu olay “İslam dünyasının Rönesans’ının başlangıcı” olarak görülmektedir (Koloğlu, 2006:15). Lakin bu geç kalınmış bir yeniliktir. Matbaanın Osmanlı toplumuna geç gelişi Avrupa ile Osmanlı arasında okuryazarlık ve entelektüel seviye açısından farkın çok fazla olmasına sebep olmuştur ve geri kalmışlığın en büyük nedenlerinden birisidir.

Avrupa’da matbaanın yaygınlaşmasında önemli rolü olan haber yayımcılığının Osmanlı’da henüz oluşmaması sebebiyle basımevi ürünlerinin ve matbaanın yaygınlaşması için bir yüz yıl daha beklememiz gerekecektir. Haber yayımcılığının başlaması öncesinde geçen bu yüz yıllık süre içerisinde Müteferrika’nın kurduğu matbaa daha çok din dışı konularda kitap ve risale basmıştır. Ancak bu basılan yayınlar dönemi için çok az ve Avrupa’nın çok gerisindedir.

Avrupa’da Fransız Devrimi’nden sonra başlayan sosyal olaylar neticesinde matbuât dünyası giderek hareketlenmektedir bununla birlikte matbaalar bastıkları gazete, dergi ve haber bültenleri gibi basın yayın faaliyetleriyle toplumsal olaylarda insanları harekete geçirici bir unsur olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti cephesinde ise matbuât henüz Avrupa’daki anlamda yapılmamaktadır lakin Osmanlı yönetimi Avrupa’da çıkarılan gazetelerden ve gazete içeriklerinden haberdardır. Bununla birlikte söz konusu yıllarda İstanbul’da Fransız elçiliğince çıkarılan (1795) *Bulletin des Nouvelles* (Haberler Bülteni) ve sonra *Gazete Française de Constantinople* (İstanbul’un Fransız Gazetesi) Osmanlı topraklarında çıkarılan gazetelerin ilki mahiyetindedir (Koloğlu, 2006:21). Bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupa’daki

gazeteleri takip etmek için Bâbîâli'de Tercüme Bürosu kurarak, bu gazeteleri Türkçeye çevirtmiştir.

1820 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarında Avrupalı örneklerine benzer bir basım evi Mısır'da Vali Mehmet Ali Paşa'nın girişimleriyle kurulmuştur. Bulak Matbaası olarak adlandırılan bu matbaada basım faaliyetleri yoğun bir şekilde başlamıştır. İlk zamanlar çoğunlukla kitap basan matbaa daha sonra devletin resmi bir yayın kuruluşu olarak bültenler ve çeşitli gazeteler basmaya başlamıştır. Bulak Matbaası'nın bu başarısı İstanbul'da da ilgi görmüş ve İstanbul'da da bu matbaaya benzer bir matbaa kurulmuştur. Osmanlı'da resmî matbaacılık faaliyetleri daha yeni başlarken Osmanlı ülkesindeki gayrimüslim unsurlar uzun yıllardır basın ve yayın faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Küçük çaplı bülten ve gazeteler basıp yayımlamışlardır. Büyük çaplı teşebbüsler ise, özellikle döneminde ünlü bir ticaret merkezi olan İzmir'de ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak 24 Mart 1821 yılında Charles Tricon'un kurduğu Fransızca *Le Spectateur Oriental* (Doğulu Seyirci) isimli gazete piyasaya çıkmıştır (Koloğlu, 2006:22). Asıl amacı ticaret ve kültür olan bu gazete, Yunan ayaklanması ile tamamen siyasî bir kimliğe bürünmüş ve Yunanlıları desteklemeye başlamıştır. Bu gazete toplumun ve mevcut otoritenin tepkileri sonucunda el değiştirmiş ve Fransız avukat Alexandre Blacque (Blak Bey) yeni sahibi olmuştur. Gazetenin ismini *Le Courier de Smyrne* (İzmir Habercisi) olarak değiştirmiştir (Koloğlu, 2006:22). Yayın politikasını da Osmanlı yanlısı bir politikaya çevirmiştir. İzmir'de bu şekilde devam eden basın hayatı İstanbul'da da hareketlenmeye başlamıştır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1828 yılında Kahire'de *Vekayi-i Mısriye* yayına başlamasından sonra İstanbul'da da II. Mahmut'un emriyle 1831'de *Takvim-i Vekayi* yayınlanmaya başlamış ve bu gazete ilk resmi gazete olarak yayın tarihimize girmiştir. Resmi mahiyette olan bu gazeteler yayın hayatına başladıktan sonra baskıları devam etmiştir. Bunların yanındasöz konusu matbaalar kitap basımına da devam etmişlerdir, ancak, bu basım ve yayın faaliyeti Avrupalı örneklerinin çok gerisinde kalarak sürmüştür. Bir diğer husus ise kitap basımı Osmanlı Devletinde gazete basımının her zaman gerisinde kalmış olmasıdır. Koloğlu bu konuda şöyle demektedir:

“Kitap kültürü, ileri düzeyde uzmanlaşmış kadrolar yetiştirirken, gazete kültürü geniş kitlelerin gündelik bilgilere sahip olmalarını sağlıyordu. Osmanlı toplumunda ve bütün İslâm toplumlarında ise bu 400 yılın bilgi birikimini sağlayan kitap yayınlarına ulaşmadan, gazete kültürünün ağırlık taşıdığı bir döneme giriliyordu (Koloğlu, 2006:24)”

Avrupa da bilgi birikimiyle oluşan gazetecilik faaliyetleri, Türk ve İslâm toplumlarında geçmişin bilimsel çözümlerine dayanmadan güncel gerçeğe yönelerek oluşmuştur.

Takvim-i Vekayi’nin yayınlanmaya başlaması yeni bir devlet memurluğu oluşturmuştur. Her gazeteci bir devlet memuru olarak gazetelerde çalışmaktadır ve yazılarda her zaman otoritenin etkisi görülmektedir. Bu da bağımsız gazetecilik anlayışının henüz tesis edilemediğini göstermektedir. O dönemde çıkan bir diğer gazete ise İngiliz Churchill’in sahibi olduğu, *Ceride-i Havadis*’tir. Bu gazete *Takvim-i Vekayi* ve *Vekayi-i Mısriye* gibi yönetimin mesajlarını vermek yerine önceliği eğitim konusuna vermiştir. Tirağı çok fazla olmayan gazete Kırım Savaşı (1853-56) sonrasında önemini yitirmiştir (Koloğlu, 2006:30). Resmî basında bir diğer önemli gazete ise Fransızca çıkarılan *Moniteur Ottoman*’dır. Bunu da İzmir’de gazetecilik yapan Blacque Bey çıkarmaya başlamıştır. Bunların dışında yarı resmi yabancı gazeteler de basılmıştır.

Bu dönemin diğer bir yayın türü de dergilerdir. Resmi nitelikte olan bu dergiler, *Vekayi-i Tıbbiye* (1849), *Ceride-i Askeriye* (1860) ve *Takvim-i Ticaret* (1865) kendi alanlarında ilk yayınlardır. Pozitif bilimleri aramayı hedefleyen Cemiyet-i İlmiye-i Osmanîye’nin yayımladığı *Mecmua-i Fünûn* (1862) Münif Paşa’nın çalışmaları ve gayretleri sonucunda ortaya çıkmış bir dergidir. *Mecmua-i Fünun*’da işlenen birçok konu (felsefe yazıları, tarih, coğrafya, iktisat, sanayi, jeoloji, yol, şirket, iktisat vb.) onun yeni bilimlerin hayata geçirilmesi hususundaki ısrarını gösterir ve *Mecmua-i Fünûn*’u bütün müspet bilimlerin Türkiye’deki tarihçesi için temel kaynak durumuna getirir (Enginün, 2007:41).

İstanbul’da bu şekilde devam eden basın ve yayın hayatı İstanbul dışında taşrada da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. İlk olarak 1860 yılında Fuat Paşa’nın

Beyrut'ta Arapça ve Türkçe çıkarmaya başladığı *Hadikat al-Ahbar* gazetesi İstanbul dışında çıkarılan gazetelere bir örnektir. Bu gazete yerel yönetimin bir sözcüsü haline gelmiştir. Bu gazeteden sonra her vilayette bir gazete çıkarılmaya başlanmış ve bu gazeteler devletin resmi yayın organı olarak yayımlanmışlardır. Ayrıca kurulan bu vilayet matbaalarında özel kişilerin çıkardığı gazeteler de basılmıştır. Bir diğer önemli husus ise vilayetin bulunduğu bölgeye göre gazetelerin iki dilli olmasıdır. Bölgede yaşayan azınlıklar ya da etnik grupların dillerinde de yayın yapılmaktadır (Koloğlu, 2006:32). Ahmet Mithat Efendi'nin Bağdat'ta çıkardığı *Zevra* gazetesi de bu sınıfta basılan gazeteler arasındadır. Bu şekilde taşrada da basın yayın faaliyetleri artarak devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim unsurlar Kapitülasyon ve çeşitli antlaşmalarla elde ettikleri haklar vasıtasıyla birçok özerk gazete ve dergi çıkartmışlardır. Bu özerk ve yabancı dillerdeki gazetelerin kimi Osmanlı yanlısı kimisi ise karşıtı olmuştur. İzmir'de çıkan *Jounal de Smyrne* (1832-1842), *Echo de l'Orient* (1838-1846), *L'Impartial* (1841-1915) Osmanlı taraftarı gazetelerdendir. İstanbul'da çıkan *Presse d'Orient* (1849-1854), *Courrier d'Orient* (1854) de Osmanlı yanlısıdır. Lakin uzun ömürlü olamamışlardır. Osmanlı azınlıklarının da kendilerine ait Fransızca gazeteleri vardır. *La Reforme* (1868-1922), *Le Phare du Bosphore* (1868-1898) Rumların sözcülüğünü yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nde çok sayıda Fransızca eğitim yapan okulun bulunması bu gazetelere sadece azınlıkların değil, bu okullarda okuyan aydın Türklerin de ilgisinin olmasını sağlamıştır. Bu anlamda Türklerin kültür kaynağının Fransızca gazeteler olduğunu söylemek mümkündür (Koloğlu, 2006:37).

Yukarıda saydığımız devlet eliyle çıkarılan ve gayrimüslimlerin kendilerinin çıkardıkları gazetelerin yanında özel girişimlerle Türkçe ve Türklerin çıkardıkları gazeteler de vardır. Bunlardan ilki 1860 yılında Şinasi ile Âgah Bey'in çıkarmaya başladıkları *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesidir. İlk önce haftada iki gün olarak çıkmaya başlayan gazete, daha sonra gördüğü ilgi üzerine beş gün çıkmaya başlar. Şinasi bu

gazetenin yanında 1862 yılında tek başına *Tasvir-i Efkâr* gazetesini de çıkarmaya başlar.

Paris'e maliye eğitimi için gönderilen Şinasi orada kendisini ilim ve fikir yönünden geliştirir, kendisinde dil bilinci uyandıran kişilerle tanışmıştır (Enginün 2007:44). Bu dostluklar neticesinde ülkesine döndüğü zaman orada edindiği deneyim ve fikirlerle Türkçe bir gazete çıkarmak ister. Çıkaracağı gazeteyle Türk toplumuna gazete ile neler verilebileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türk halkına durumları aktaracak, onların tercümanı olacak ve fikirleri tasvir edecek bir gazete çıkarmak ister. Böylece, gazeteci, yöneticiler karşısında, halkın durumunu anlatan ve fikirleri tasvir eden yepyeni bir aracı görev edinmiş olur (Enginün, 2007:45). Şinasi gazetenin mukaddimesinde,

“Vezaif-i kanuniye ile mükellef olan halkın sözle ve kalemle kendi vatanının çıkarlarıyla ilgili olan düşüncelerini söylemesinin hukuk-ı müktesebesini olduğunu belirterek, maarifle zihni açılmış medeni milletlerin politika gazetelerini buna örnek gösterir. Meclis-i âlî-i Tanzimat kurulurken kavanin ve nizamata müteallik levâhihin tahriren arz olunması için umuma resmî izin verilmiştir ve hükûmetin izniyle Osmanlı ülkesinde teb'a-yı gayr-ı müslimenin kendi lisanları üzre hâlâ çıkardıkları jurnallar bile, belki hukuklarından ziyade serbesttir. Millet-i hâkimeden hiç kimse şimdiye kadar bir gazete çıkarmaya kalkışmamıştır. Tercüman-ı Ahval bu boşluğu doldurmak amacındadır” (Enginün, 2007:45)

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Şinasi Osmanlı Devleti'nde bağımsız, hâkim millet olan Türk halkına yönelik, onu eğitmek ve bilinçlendirmek, onun fikirlerini sunmak ve çıkarlarını savunmak adına bir gazetenin çıkarılması gerektiği fikrindedir. Tüm diğer unsurların sesleri duyulurken, hâkim güç olan Türk halkının da sesi gür bir şekilde duyurulmalıdır. Böylelikle Şinasi gazetesiyle sessiz halkın tercümanı olacaktır.

Tasvir-i Efkâr gazetesine gelince hem görünüşü hem de muhtevasıyla daha çok dikkati çekmektedir (Enginün, 2007:46). Mukaddimesinde, her devletin idaresini üstlendiği heyet-i mecmua-yı milliye'nin devamını, çıkarlarını korumakla mükellef olduğunu belirterek bu hâl-i medeniyette bulunan halkın da kendi menafinin husulü hakkına ne suretle sarf-ı zihin eylediği, tercüman-ı efkârı olan gazeteleri lisanından

malum olur diyerek gazetesini, halka karşı sorumluluğunu bilen bir sözcü olarak takdim eder (Enginün 2007:46).

Tasvir-i Efkâr, Tercüman-i Ahval'in açtığı yolda daha ileri bir adım atmıştır. Kamuoyunun önemini her şeyin üstüne çıkaran ilk gazetedir. *Tasvir-i Efkâr*, Türk unsurunun haklarını savunur ve siyasal polemiklerle basına yepyeni ufuklar açar. *Tasvir-i Efkâr*, Yeni Osmanlıların ideologu ve Türkiye’de fikir gazeteciliğinin öncüsü olan Şinasi ve kadrosundan yetişen Namık Kemal ile Türk basın tarihinde aşılmaz bir yer edinmiştir (Koloğlu, 2006:46). *Tasvir-i Efkâr*’ın eğitim ve edebiyat alanlarında yepyeni bir yaklaşım oluşturduğu da kabul edilir. Halk dilini ön plana çıkarması, sade anlatımı ve kesin fikirli tarzı ile Türkçe anlatıma önem verir. Ayrıca diğer resmi gazetelerin yaptığı gibi padişahı ve yönetimi öven okuyucu mektuplarına yer vermez, aksine gerçek okuyucusunun fikirlerine yer verir.

1865’de Şinasi’nin Paris’e kaçması üzerine *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yönetimi Namık Kemal’e geçmiştir. Bu sayede Namık Kemal, eğitim, kent sorunları, tıp fakülteleri, edebiyat, eğitim dilinin Türkçe olması ve Türk Dili gibi birçok alanda fikirlerini açıklama imkânı bulur.

Bir diğer gazete ise *Muhbir* gazetesidir. Bu gazete *Tasvir-i Efkâr*’ın açtığı yoldan devam etse de ona göre daha sert bir üslûp takınır Ali Suavi’nin baş yazarlık yaptığı bu gazete 1867’de sadece 55 sayı çıkar ve 27 Mayıs 1867 kapatılır (Koloğlu:2006:49).

Dönemlerindeki çeşitli baskılardan kurtulmak için Ziya Paşa, Ali Suavi, Namık Kemal ve bazı arkadaşları Mustafa Fazıl Paşa’nın çağrısıyla Avrupa’ya kaçarlar. *Muhbir* gazetesi Yeni Osmanlılar adına Ali Suavi tarafından 1867 yılında Londra’da yeniden çıkartılır. Gazete 1868 yılına kadar 50 sayı kadar çıkar. Bu gazete “meşveret” fikrinin yanı sıra, eğitim ve öğretim sistemindeki gereksinimlere bol yer verir. Ali Suavi’nin başına buyruk hareketleri sonucunda Yeni Osmanlılar *Muhbir*’in kendilerinin sözcüsü olmayacağını belirterek, *Hürriyet* adında yeni bir gazete çıkarırlar. Önce Reşat Bey, sonra Namık Kemal yönetiminde *Hürriyet* gazetesi 64 sayı

yayınlanır. Bu gazeteyi 64. sayısından sonra Ziya Paşa yönetmeye başlar. *Hürriyet*'in Londra'dan yayını 28 Şubat 1870 tarihli 88. sayıya kadar devam eder, kısa bir aradan sonra 89. sayısı 3 Nisan 1870'de Cenevre'de taşbarması olarak yayınlanır. 22 Haziran 1870 yılında 100. sayısı çıkar ve bu sayı *Hürriyet*'in son sayısı olur (İnuğur, 2005: 223). Yurt dışında basılmasına rağmen Osmanlı topraklarında da okuyucusu olan *Hürriyet* Osmanlı'da el altından satılmıştır (Koloğlu, 2006:51). Gazete bu sayede çok büyük ilgi toplar ve etki alanı genişletir.

Ali Suavi *Muhbir* gazetesini kapattıktan sonra 1869 yılında Londra'dan ayrılarak Paris'e gider ve *Ulûm* gazetesini çıkarır. Bu gazetede yazdığı tarih ve kültür konularındaki yazılarla Türkçülük akımına hizmet eder (İnuğur, 2005:222). Ayrıca Türkçe kavramını vurgulamak için kullanılan Lisan-i Osmanî yerine Lisan-ı Türkî terimini kullanmayı tercih eder. Bu gazetenin uzun ömürlü bir yayın hayatı olmaz.

Bu gazetelerden başka o dönemin bir diğeri gazetesi 1869 yılında İstanbul'da Ali Bey tarafından çıkarılan *Basiret* gazetesidir. Ali Bey bu gazetenin altına ilk defa "Millet Gazetesi" alt başlığını koyar (İnuğur, 2005:211). Döneminde birçok yazarı barındıran *Basiret* haftada beş gün olarak çıkarılır. Ahmet Mithat Efendi, Bağdat dönüşünde bir süre *Basiret*'te yazar. Ali Suavi ise gazetede siyasî ve felsefî yazılar yazar, V. Murat döneminde Mithat Paşa'ya şiddetli hücumlarda bulunur. *Basiret* gazetesi 1870 Alman-Fransız savaşında Almanların tarafını tuttuğu için, savaş sonrasında, Ali Bey'e Bismark tarafından Almanya'ya davet gelir. Avrupalı bir devlet adamı bir Türk gazeteciyi ilk kez bu olayla davet eder. Ayrıca *Basiret* gazetesi bu tutumu sebebiyle Almanya'dan yardım alır ve ülkemizde yabancı devletten yardım gören ilk gazete olur (İnuğur, 2005:213). Gazete, Ali Suavi'nin bir yazısı nedeniyle 20 Mayıs 1878 yılında kapatılır.

Bir diğeri gazete ise *İbret* gazetesidir. 1870 yılında yayınlanmaya başlayan gazetenin sahibi ve kurucusu Aleksan Sarrafyan Efendi'dir. Bu gazetenin önemli bir özelliği, Avrupa'dan dönerek yeni bir gazete kurmak isteyen, ancak Âli Kararnamesi sebebiyle gazete kurması ve işletmesi yasaklanan Namık Kemal kendi adına gazete imtiyazı alamadığı için *İbret* gazetesini Ahmet Mithat Efendi iki yıl müddetle

kiralaması ve günlük yayına başlamasıdır. 1872 yılında yeni kadrosuyla yayın hayatına başlayan *İbret* gazetesini yöneten ve yürüten Namık Kemal'dir. Cuma ve pazar günleri hariç haftada beş gün çıkan gazete, hürriyetin savunucusu olur ve istibdat yönetimini bütün gücüyle eleştirmeye başlar. Bu konularla ilgili yayınlanan makaleler halkın ilgisini çeker. *İbret* gazetesi "Reji" makalesi yüzünden mahkemeye verilir. Namık Kemal'in yazdığı Vatan yahut Silistre'nin uyandırdığı heyecandan dolayı 3 Nisan 1873 yılında kapatılır ve yazarları tutuklanır (Enginün, 2007:62).

Namık Kemal Türk gazeteciliğinde öncü bir yere sahiptir. O gazeteciliği meslek edinir. Şinasi ile çıkardığı *Tasvir-i Efkâr*'dan bu tarafa içinde bulunduğu birçok gazetenin en güçlü seslerinden biri olur ve hürriyet, adalet gibi konuların ateşli savunucusu olarak yazdığı makalelerle Türk milletine yol gösterir. Namık Kemal gazetecinin görevini *İbret* gazetesinin ilk sayısında şöyle özetlemiştir: "Kanımızca gazetelerin en büyük görevi halkımıza siyasî kuralları ve uygarlık dünyasındaki gelişmelerle ilgili bilgileri vermektir. Buna göre biz de âcizane kudretimizi olanaklar ölçüsünde bu hizmete sarf edeceğiz" (İnuğur, 2005:237). Namık Kemal kendisini bu ulvî amaca adanmış görülmektedir.

1869 yılında Teodor Kasap tarafından Türk basın tarihinin ilk mizah gazetesi olan *Diyojen* çıkarılır. Gazeteye 120. sayıdan sonra karikatürler konur. Siyasal mizah alanında yepyeni bir aşama oluşturan (Koloğlu, 2006:53) *Diyojen*'in yazarları arasında Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik ve Âli Bey bulunmaktadır. *Diyojen*'de yayımlanan bütün yazılar çok kaliteli olduğundan, gazete ilk sayısından itibaren büyük ilgi görür, her sayısı merak ve ilgi ile beklenir (İnuğur, 2005:246). Çıktığı süre içerisinde üç kere kapatılan *Diyojen* 184 sayı çıkabilir 13 Ocak 1873'de tamamen kapatılmıştır.

Diyojen kapatıldıktan sonra Türk mizahının kurucusu sayılan Teodor Kasap, 30 Ekim 1873'de *Hayal* adlı yeni bir mizah gazetesi çıkarır. Bu gazetede de *Diyojen*'in çizgisi takip edilir. Yönetim ve yeni kanunnameler hakkında yazdığı yazılar ve karikatürler sonucunda Teodor Kasap, Paris'e kaçmış ve *Hayal*'in yayın hayatı bitirir.

Bu dönemde çıkan gazeteler arasında Ahmet Mithat'ın çıkardığı *Devir* ve *Bedir* gazetelerini de saymak gerekir. *Devir*, 1870 yılında yayımlanan ve bir günlük ömrü olan bir gazetedir. Ebuzziya Tevfik'e göre *Devir* gazetesi Karaname-i Âli'yi basın düşmanı gösteren ve eleştiren bir gazetedir (İnuğur, 2005:248). Bu gazeteden sonra Ahmet Mithat *Bedir* gazetesini çıkarır. Bu gazete de uzun ömürlü olmaz ve on üç sayı sonra o da kapatılır. Her iki gazete de siyasî fikir ve düşünce gazetesidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Dağarcık* dergisi ise daha önce Münif Paşa tarafından çıkarılan *Mecmua-ı Ulûm* dergisinde olduğu gibi ansiklopedik mahiyet taşıyan bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1871 ile 1872 yılları arasında çıkan dergi, dili ve seviyesiyle biraz daha halka inebilmiştir. Bu dergide Ahmet Mithat Efendi Avrupa ilmi, felsefe tarihi ile dinî kuralları işler ayrıca pozitivist felsefe ile Lamarckizmin verileriyle İslamî esasları birleştirmeye çalışır hatta Kur'an'da hadislerde onlara dayanak arar sosyal yaşamla ilgili halkı aydınlatacak eğitecek birçok yazı yazar. “*Dağarcık* ve menfada iken Mehmet Cevdet'in adı altında çıkarttığı *Kırkambar* devrin fikir hayatına tesir etmiş eserlerdir” (Tanpınar, 2001:449).

Sonuç olarak başlangıcından *Kırkambar*'a kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşanan basın ve yayın hayatı hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık. Türk basınının bu ilk dönemi çok hareketli ve sosyal konular ve siyasî konular açısından oldukça zengindir. Türk düşünce tarihinin ve Türk modernleşmesinin izleri takip edebildiğimiz bu gazete ve dergiler Osmanlı'nın yıkılış sürecindeki ve yeni Türkiye'nin kuruluş aşamasındaki hangi fikrî altyapıların olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Türk basını, matbaanın geç geldiği bir toplum olarak Osmanlı'da, kitap neşriyatı konusunda her ne kadar geri kalsa da, gazete ve bunun benzeri neşriyatta kısa zamanda Avrupalı emsallerine yetişmesi açısından önemli yollar kat eder.

2. Ahmet Mithat Efendi ve Kırkambar Dergisi

2.1. Ahmet Mithat Efendi'nin Hayatı ve Kişiliği

Ahmet Mithat 1844 yılında İstanbul Tophane'de Karabaş Mahallesi'nde orta halli bir esnaf ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Anadolu'dan İstanbul'a göç etmiş bir bez tüccarı, annesi ise Kafkasya'dan göç etmek zorunda kalmış bir Çerkez kızıydı.

Ahmet Mithat Efendi döneminin diğer yazarları gibi, yüksek bürokrat sınıfa ait aileler içinde yetişmemiştir. Orta halli bir esnaf ailesinin içinde yetişen Ahmet Mithat, içinde bulunduğu bu dünyayı şahsiyetine ve eserlerine yansıtmıştır. O da babası gibi küçük yaşta esnaflığa başlamış, bu mesleği hiçbir zaman küçümsememiş ve bunu dünya görüşünün bir parçası halinde benimseyerek, romancılığı da dâhil olmak üzere, bütün hayatı boyunca esnaf veya zanaatkâr olarak kalmıştır (Okay, 2002:130).

Ahmet Mithat küçük yaşta babası tarafından Mısır Çarşısı'nda bir aktar dükkânına çırak olarak verilmiştir. Henüz beş altı yaşlarında Mısır Çarşısı'nda çalışmaya başlayan Ahmet Mithat burada eğitimiyle ilgili hiçbir fırsatı kaçırmaz. Dükkân komşusu olan Hacı Arif Efendi'den dükkânını süpürüp temizleme karşılığında okuma yazma ve Kur'an öğrenir (Okay, 2002:131). Bu şekilde beş yıl çıraklık yapar. Babasının ölümünden sonra ağabeyi Hafız Ağa'nın memur olarak bulunduğu Vidin'e gider. Vidin'den İstanbul'a tekrar dönünce epey ileri bir yaşta Vidin'de başladığı ilköğretimini Tophane'de Kumbaracı Yokuşu'ndaki sıbyan mektebinde tamamlar (1861). Bu arada Galata'da bir yabancından Fransızca dersleri almaya başlar. Mithat Paşa'nın Niş valiliği sırasında ağabeyi Hafız Ağa'nın yanında Nişe'e gider. Burada dönemin Batılı tarzda açılan ilk eğitim kurumlarından rüştiyeye gider ve öğrenimini orada tamamlar (1863). Rüştiyedeki eğitimiyle belli bir seviyede Arapça ve Farsça'nın yanında matematik, astronomi, coğrafya ve bir miktar Fransızca öğrenir. Ayrıca yaşitlarını geçerek bilgiye sahip olmanın yanında, en huylu atlara binmek, silah atmak, av cinnetiyle karlı geceleri dağ başlarında geçirmek bu on altı yaşlarındaki delikanlının mizacının bir parçası olmuştur (Okay, 2002:131).

Mithat Paşa'nın Tuna valiliğine atanması üzerine onunla gittiği Rusçuk'ta Vilayet Mektubî Kalemi'nde ilk memurluğuna başlar (1864). Bu dönemde bilgisi ve çalışkanlığıyla Mithat Paşa'nın dikkatini çeken Ahmet'e, Mithat Paşa kendi ismini vererek ona iltifat etmiştir. Bir yandan da Rusçuk'taki Salih Efendi'nin medrese derslerine devam ederek Arapça ve Farsçasını ilerletir. Ahmet Mithat vilayette bir memur olan Konstantin Dragon adlı Bulgar'dan aldığı Fransızca dersleri ile Fransızcasını da ilerletmiştir. Bu Fransızca dersleriyle Ahmet Mithat “bir buçuk sene sonra çocuk kitaplarından Voltaire'in felsefe eserlerine kadar türlü seviyede Fransızca eseri okuyup anlayacak hâle gelmiştir” (Okay: 2002:132). Yine Rusçuk'ta tanıdığı ve anılarında “hem asker, hem şair, hem filozof” olarak nitelediği ve Ahmet Mithat üzerinde etki etmiş kişilerden olan, Muhacirin Komisyonu Reisi Şakir Bey bir akşam onu evine davet eder. Başka misafirlerin de bulunduğu salonda musiki dinlenmiş, şiirden, tiyatrodan bahsedilmiştir ve o gece Ahmet Mithat'a ev sahibinin kütüphanesinin de içinde bulunduğu odada yatması teklif edilmiştir. Bu, ona Rusçuk'ta o zamana kadar farkına varmadığı bir dünyanın kapılarını açmıştır (Okay, 2002:137). Ahmet Mithat'a bu kütüphanede istediği gibi çalışabileceğini söyleyen Şakir Bey, ona yeni bir dünyanın kapılarını tekrar açmıştır. Burada çok fazla okuma fırsatı elde eden Ahmet Mithat, bu okumaları sayesinde Batı kültürünü ve medeniyetini tanımaya başlar. Şakir Bey'in, Fransızca kitapların sayısının fazla olduğu kütüphanesinde Fransızcasını daha da ilerletir. Ahmet Mithat üç dört ay ikamet edip faydalandığı bu kütüphanede Molière'in *Le Mariage Forcé*'sini tercüme eder.* Bu gelişmelerden sonra zekâsı ve yetenekleri daha çok fark edilen Ahmet Mithat henüz yirmi beş yaşındayken *Tuna* gazetesinde yazar (1868) ve bir yıl sonra başyazar olarak yazı hayatına başlar.

Vali olarak Bağdat'a atanan Mithat Paşa yeni görev yerine giderken kalabalık maiyetini de yanında götürmüştür. Bu kişilerin arasında Ahmet Mithat ve Kerbelâ mutasarrıfı olarak atanan ağabeyi Hafız Paşa'da vardır (1869). Ahmet Mithat için Bağdat'ta geçirdiği yıllar okul dışı eğitiminde, dolayısıyla kendisine tam bir güven

* Basılmamış olan bu tercümeden sonra Ahmet Vefik Paşa aynı eseri *Zor Nikâh* adıyla adapte etmiştir (1869).

duymasında son merhale olmuştur (Okay, 2002:133). *Tuna* gazetesinde kazandığı tecrübeler sonrasında burada da bir matbaa kurularak gazete çıkarma görevi Ahmet Mithat'a verilmiştir. Bu görevden sonra burada yayımlanan *Zevra* gazetesine hem müdür hem de muharrir olmuştur. Ahmet Mithat, Bağdat'ta kendisini kültürlü bir çevrede ve oldukça programlı bir sohbet meclisinin içinde bulur. Bu çevre içerisinde bulunanlardan ressam, arkeolog Osman Hamdi Bey onun Batı kültürüne ve medeniyetine açılmasını sağlamıştır. Yine devrin önemli din bilginlerinden olan Muhammed Feyzi ez-Zühâvî ile sohbetlerde bulunmuştur. Ayrıca din ve medrese kültüründen yetişmiş, Arapça, Farsça, Hintçe, İbranice, İngilizce bilen, açık fikirli, yarı meczup, yarı filozof bir tip olan İranlı Bâkır Can Muattar da Doğu bilimleri ve felsefe kültürü alanlarında Ahmet Mithat üzerinde etkili olmuştur. Muattar'la uzun uzun felsefe sohbetleri yaparlar. *Kur'an*'ın anlaşılması için öncelikle *Tevrat* ve *İncil*'i okumayı tavsiye eden Can Muattar, Ahmet Mithat'a tefsirden, dinler tarihinden Doğu ve Batı filozoflarına kadar, bazılarının adını ilk defa işittiği bir yığın şahsı ve kitabı tanıtır. “Ahmet Mithat'ın dünya görüşünün genişlemesinde, taassuba saplanmamasında ve olaylara tenkitçi bir gözle bakmasında bu adamın önemli rolü vardır” (Okay 2002:134).

Ahmet Mithat ilk kitaplarını Bağdat'ta yazmaya ve yayımlamaya başlar. Mithat Paşa'nın açtığı sanat mekteplerinde okutulmak üzere ders kitabı olan *Hâce-i Evvel* ile çocuklar için fıkralar içeren *Kıssadan Hisse* ile *Letaif-i Rivayet* serisindeki uzun hikâye kitaplarının bazıları Bağdat'ta yazılmıştır.

Kerbelâ'da mutasarrıf olan ağabeyinin ani ölümü üzerine hemen tamamı kadın ve çocuklardan oluşan on beş kişilik ailenin yükü Ahmet Mithat'ın omuzlarına yüklenmiştir. Bu sebeple memurluktan ayrılarak İstanbul'a dönmek zorunda kalır (1871). İstanbul'a dönünce *Ceride-i Askeriye* gazetesinde işe başlar ve başyazar olur (1871). Bunun yanı sıra büyük ailesinin geçim sıkıntısını aşmak için Tahtakale'de oturduğu evde kurduğu pedalla çalışan matbaada, aile fertlerinin de katılmasıyla kendi kitaplarını basmaya başlar. Üzerinde “muharririn zatına mahsus matbaa” kaydı bulunan bu yayınların yazarı, mürettibi, ciltçisi ve dağıtıcısı olarak ailesinden başka

yardımcısı yoktur. Bir yıl içinde matbaayı genişleterek önce Sirkeci'ye, sonra Beyoğlu'na taşınır.

Ceride-i Askeriyye'den sonra çalışmaya başladığı *Basiret* gazetesindeki mesaisinden kazandığı ücret aileyi kıt kanaat da olsa geçindirdiğinden, kitap telifi ve baskı işlerinden doğan zarara göğüs geren Ahmet Mithat matbaasını büyütür ve karşısına çıkan işleri de kaçırmaz. Türkçe ve Fransızca çıkan *Takvim-i Ticaret* gazetesinin sahibi Mösyö Peraldi, Ahmet Mithat'tan gazetesini basmasını, ayrıca, Türkçe sayfalarının kendisi tarafından hazırlanmasını teklif etmiştir. Bu iş teklifinden sonra matbaasına edindiği Latin harfleriyle baskı yapmaya başlar. *Devir* ve *Bedir* adlarıyla çıkardığı iki dergiyi de burada basar, ancak iki gazete de kapatılır. Bu olaydan yılmayan Ahmet Mithat aynı yıl içerisinde *Dağarcık* dergisini yayımlamaya başlar (1872). Bu dergide çıkan ve materyalist düşüncenin izlerini taşıyan “Duvardan Bir Seda” adlı yazısı dolayısıyla *Basiret* gazetesince din aleyhtarlığı ile suçlanır ve dergi onuncu sayısında kapatılmıştır. Bu dönemde pek ilişkisi olmadığı hâlde Genç Osmanlılar arasında Rodos'a sürülmüştür (1873). Üç yıl devam eden bu sürgün sırasında da Rodos'ta çocuklar için Medrese-i Süleymaniye'yi kurar ve orada dersler verir. Rodos'ta yalnız bu okulla meşgul olmaz, ayrıca ilk romanlarından olan *Hasan Mellah*, *Dünyaya İkinci Geliş*, *Felâatun Bey ile Râkım Efendi** romanlarını ve bunların yanında birtakım ders kitapları ve yeğeni Mehmet Cevdet adına çıkarmış olduğu *Kırkambar* dergisi için yazılar yazar. Bu dergi otuz dört sayı devam eder Ahmet Mithat'ın Rodos sürgününün bitmesinden sonra yayımlanmaz.

V. Murat'ın padişah olmasıyla, Genç Osmanlılarla birlikte bağışlanarak İstanbul'a döner. Gazetecilik, romancılık ve yayın etkinliklerini bundan sonra daha yoğun olarak sürdürür. Türk basın tarihinin en uzun ömürlü gazetelerinden olan *Tercüman-ı Hakikat*'i çıkarır (1878).

* Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar, İst. 1292 (1874) Şark Mat. 461 s.
Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler olmuş, İst. 1291 (1874) Şark Mat. 126 s.
Felâatun Bey ile Râkım Efendi, İst. 1292 (1875) Kırkambar Mat. 154 s.

Bundan sonra Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı, kurduğu mekanizmaların düzenli işlemesi ve ivme kazanmasıyla geçer. *Kırkambar* matbaası kendi yayınlarıyla beraber dönemin en çok baskı yapan matbaası olur (Okay, 2002:135).

II. Abdülhamit'in saltanatı döneminde sarayın himayesinden de yoksun kalmayan Ahmet Mithat, ölümüne kadar *Takvim-i Vekayi* ve Matbaa-yı Amire müdürlüğünde, Meclis-i Umur-ı Sıhhiye üyeliğinde, daha sonra başkanlığında ve çeşitli okullarda değişik derslerin hocalıklarında bulunmuştur. 1889'da Stockholm'de toplanan Sekizinci Şarkiyatçılar Kongresi'ne katılır. Bu vesileyle Avrupa'da iki buçuk ay süren bir gezi yapar. Bu gezi sonrası gördüklerini *Avrupa'da Bir Cevlân** (1890) adıyla kitaplaştırmıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra emekli olarak bir süre Darülfünûn'da Medresetülvaizîn'de ve Darümuallimât'ta genel tarih, dinler tarihi, felsefe tarihi gibi dersler okutur. Fahri olarak hizmet ettiği Darüşşafaka'daki görevi sırasında, nöbetçi olduğu bir gece geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybeder. Mezar taşında şair Nigar Hanım'ın,

“Gayretindir sevdiren fazl u ulûmu ümmete

Verzişindir anlatan sevda-yı sayı millete” beyti yazmaktadır. Mezarı Fatih Camii haziresindedir.

Ahmet Mithat Efendi tüm bu gazetecilik, yazarlık ve devlet memurluğu görevlerinin dışında bir iş adamı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Akbaba köyünde işlettiği ve mahsullerini sattığı, Türkiye'de ilk defa kuluçka makinesini ve modern arı kovanını kullandığı bir çiftlik kurmuştur. Bunun yanında o civarda çıkan Sırmakeş suyunu kendi istimbodu ile şehre indirdiği damacanalarla evlere tevzi ettirmesi ve Sirkeci'de açtığı bir sucu dükkânında sattırması ve bu işlerle değil de elli kişiye ekmek parası vermesiyle övünmesi (Okay, 2002:135) onun çalışma ve kazandırma konusundaki azmini ve sevdasını göstermektedir. Her türlü yeniliğe açık kafası ile Batı'da ve gelişmiş her millette gördüğü türlü yeni şeyleri memleketinde de istemesi onun memleket ve millet sevgisinin açık kanıtıdır.

* Avrupa'da Bir Cevlân, İst 1307 (1890), 1044 s.

Döneminin en mûmbit yazarı Ahmet Mithat'tır. Aralarında dört-beş formalık risalelerden bin kûsur sayfalıklara, cep kitabı boyundan çift sûtuna dizilmiş battal boyda olanlarına kadar iki yüz kitap (roman, hikâye, tiyatro, tarih, coğrafya, felsefe, din, ekonomi, askerlik, görgü kuralları vb.) yazılarının çoğunu kendisinin yazdığı *Dağarcık* (10 sayı) ve *Kırkambar* (34 sayı) dergileri, 1878'den ölüm tarihi olan 1912'ye kadar yayımladığı, başında bulunduğu, bazen haberlerine kadar kendisinin yazdığı otuz dört yıllık *Tercüman-ı Hakikat* koleksiyonu onun nasıl bir yazar olduğunu göstermek için yeterlidir (Okay, 2002:136).

Ahmet Mithat sadece döneminin en çok yazan yazarı değil, aynı zamanda en çok okunan yazarıdır. Okuyucu kitlesi sadece Osmanlı sınırları içinde değil, aynı zamanda Rusya'daki Türkler arasında da bulunmaktadır. Ahmet Mithat'ın bu millete yaptığı en büyük hizmet işte bu çok yazıp okutmayı kimseye nasip olmayacak genişlikte başarmış olmasıdır (Sevük, tarihsiz:250).

Ahmet Mithat'ın yazılarında temas etmediği mevzu, kalem oynatmadığı saha kalmamıştır. Her alanda yazı yazması onun bir alanda derinleşmesine uzmanlaşmasına imkân vermemiştir. Onun tek bir konu üzerinde derinleşmek için tevakkufa vakti yoktur. O, devamlı okuyan, yazan ve devamlı okutan bir kişidir. Bütün manasıyla “çalakalem” bir muharrirdir. İfadesine dikkat etmeye, üslûbuna çeki düzen vermeye ehemmiyet vermemiştir. Çünkü o, münevver, fahat mahdut zümreye değil, basit fakat kalabalık kütleye hitap ediyordu (Sevük, tarihsiz:250).

Ahmet Mithat'ın eserlerini halk okuyordu ve bu halk bilgi yönünden ilkokul çocuğundan farksızdı. Ahmet Mithat Efendi de kendini bir ilkokul hocası olarak görmekteydi. Onun için vatan geniş bir ilkokul, halk ise muhtelif yaşlarda ve meslekte ilkokul çocuğuydu.

“Ahmet Mithat Efendi yayvan sakalı, geniş omuzları, yarma vücuduyla, elinde tahtadan yontulma kocaman bir kalem; kubbesi vatan semasından örülmüş, talebeleri yer yer, ya bir sarayın koridoruna, ya bir ahşap kulübenin sofasına yahut bir köy kahvehanesi çınarının gölgesine çömelmiş; bu uçsuz bucaksız ilkmektep içinde tam elli sene bir ilkmektep hocalığı yaptı (Sevük, tarihsiz:251).”

2.2. Kırkambar Dergisi

Ahmet Mithat Efendi'nin ancak bir sayı çıkabilen *Devir* (1872), ve *Bedir* (13 sayı) (1873) gazetelerinin “şiddet-i lisân” sebebiyle kapatılması üzerine, Ahmet Mithat Efendi'nin ancak on dört sayı çıkarılabildiği *Dağarcık* (1873) dergisinin yayımı da “neşriyat-ı muzırır”dan dolayı durdurulur. Bu nedenle Genç Osmanlılarla birlikte Rodos'a sürgün edilir. Ahmet Mithat, orada geçirdiği otuz sekiz ay içinde bazı kitaplarla, ilk romanlarını yazar. Ayrıca *Kırkambar* dergisi için de çeşitli koularda yazılar yazıp İstanbul'a gönderir. Bu yazalarla oluşturulan *Kırkambar* dergisi Ahmet Mithat'ın de İstanbul'da bulunan yeğeni Mehmet Cevdet'in adıyla yayımlanmaya başlanır. Bazı sayılarının kapağındaki basım tarihlerine ve üzerindeki kayda göre 1873 Eylülü ile 1876 Haziranı arasında otuz dört sayı çıkan derginin “on beş- yirmi günde bir” yayımlanması planlanmışsa da zaman zaman ortaya çıkan aksaklıklar sebebiyle ortalama ayda bir çıkabilmiştir. Fiyatı 4 kuruş olarak belirlenmiştir. Kapağı dışında düzenli olarak çift sütun üzerine otuz iki sayfa halinde yayımlanan *Kırkambar*'da sayfa numaraları devam etmiş ve otuz iki sayıda 1088 sayfa olarak tamamlanmıştır. On sayı bir cilt olduğundan 10, 20, 30. sayılarda birer genel fihrist bulunmaktadır. İnsan beyninin şemasıyla ayrı birer tablo halinde verilen hazm cihazı ve göz şemaları dışında dergi resimsizdir (Okay, TDVİA 2002:475)

Kırkambar'dan önce yayımlanan ve önemli bir ihtiyacı karşılamış olmasına rağmen yazılarının içeriği ile sadece erbâbını memnun eden *Mecmûa-i Fünûn*, Ahmet Mithat Efendi'nin fennî ve popüler konuları işleyendergilerden beklediği amacı yerine getirememiştir. Ona göre halkı fennî ve popüler konulara ısındırmak için “mebâhis-i fünûn”u eğlence tarzına koymak lazımdır. Ahmet Mithat *Dağarcık*'ı bu sebeple çıkarmıştır. *Dağarcık*'ın kapatılmasından sonra Rodos sürgünü sırasında yeğeni Mehmet Cevdet adına çıkardığı *Kırkambar*'da da aynı yayın siyasetini devam ettirir. Böylece tarih, coğrafya, din, felsefe, psikoloji, pedagoji, edebiyat, fizik, tıp, tabii olaylar gibi birbirinden farklı alanlara pek çok telif ve tercüme yazı, yazarın bütün eserlerinde olduğu gibi hikâye ve latifelerle süslenerek okuyucularla diyalog halinde derginin sayfalarında sunulmuştur.

Ahmet Mithat Efendi *Kırkambar*'ın mukaddimesinde popüler kültür malzemelerinden, fen bilimlerinden ve halkın ilgisini çekecek farklı birçok konudan bahseden dergilerin ihtiyacını vurgular. Haklı eğitmek amacı güden bu dergilerle insanları birçok konuda az ancak o konu hakkında fikir sahibi olacak kadar bilgiye ulaştırmak mümkün olacaktır. Bu konuyla ilgili Ahmet Mithat Efendi Mustafa Refik'in "Musikînin Tesiri" isimli tercümesine yaptığı takrizde şunları söylemektedir:

"Oğlum! Yalnız bir şeyi öğrenmeli, fakat mükemmel olarak! Yahut her şeyi öğrenmeli, bittabi nâkıs olarak! Osmanlılığımızın bugünkü hâline nisbetle şu iki şıktan bence ikincisi müreccaktır. Ben sana onu tavsiye ederim. Fakat bundan sonra birincisi müreccah olacaktır. Sen de evlâdına onu tavsiye eyle!"

Bu bağlamada *Kırkambar* mukaddimesini aşağıda vererek; Ahmet Mithat Efendi'nin bu tip dergicilikteki amacını ve bu amaç doğrultusunda nasıl bir yayın politikası izleyeceğini kenid sözcükleriyle vereceğiz.

C. 1 s.1 sene 1290 (1873) s. 3-4

Mukaddime

"Mütalaa ile şugul edenler bilirler ki memleketimizde Matbuatın mebde-i terakkîsinden bu ana kadar ortaya çıkan matbûât içinde, okuyanlara en ziyade faide veren âsâr alel-ıtlak her şeyden bahs eden mecmualardır.

Bir şeyin müfit olup olmadığı, o şeyin kaybı ve ziyâ'ı halinde anlaşılacağı herkes indinde mesellem bir şey olup Mecmua-ı Fünûn, Mecmua-i 'İbretnumâ ve saire gibi el haleti hazihi intişardan kalmış olan eserlerin tatilinden dolayı gerek erbab-ı mütalaanın vaktiyle ettikleri ve gerek kadr şînâsânın elan etmekte bulundukları teessüf bu mecmualardan görülen faideleri ölçmek için pek güzel bir mizân olabilir.

Matbûâtımızın mebde-i terakkîsinden beri bir takım dahi kitaplar gazateler neşrolundu. Evet, onların da mûcib oldukları fevâidi külliyyen inkâr âdetâ küfrân-ı nimettir. Ancak mesela sırf hikmetten bahseden bir kitap ne kadar mükemmel olur ise olsun mütalaasından halkımızın tab'ına kelâl ve melâl hâsıl olduğu gibi gazetelerin mütevâliyen bahsettikleri politika mesâili zaten tab'a o kadar zevk verir şeyler olmadığına ve terakkîyâta teşvik emrinde söylenmekte bulunan sözler dahi artık herkesin ezberine girmiş bulunduğu mebnî kârilerimiz her zaman hususât-ı müteferrikadan bahseden mecmuaları tercihte devam edegelmiştir ki bu bâbda yerden göğe kadar hakları müsellimdir.

Gerek memleketimizde şimdiye kadar zuhûr ile badehu muattal kalan ve gerek Avrupa'nın her tarafında hiçbir vakit intişardan kalmayıp, halkın kemâl-ı râğbetinden nâşî seneden seneye terfî ve teksir etmekte bulunan mecmuaların, şâirâne ve kâtibâne olarak tesmiye edilmiş bulunan türlü türlü isimlerinin asıl müdâsı yani kaba Türkçesi araştırılacak olursa bunların cümlesi 'âdetâ birer (*Kırkambar*) demek olduğu görülür. Öyle bir *Kırkambar* ki; her hangi kapağı açılrsa içi bir gencine-i 'ilm ve edeb veyahut hazine-i letaif ve lu'b olduğu meydana çıkar.

Zikrolunan mecmuaların yalnız erbâb-ı mütâlâa indinde malûm bir halleri vardır ki; o da mebhâs-ı ilmiye-i fûnûn kitaplarında okunduğu zaman (Tab‘-ı beşer daimâ eğlence ve inşirâh cihetlerini araştırdığı cihetle) kârilere her halde yine bir dereceye kadar kasvet verdiği halde böyle “*Kırkambar*” olarak tab‘ ve neşredilen mecmuaların o fenalıktan dahî müberra olması ve adeta her fikr-i hikemiyesinin dahi yine bir nevi eğlence olmak suretiyle yazılmış bulunmasıdır.

Hele biz *Kırkambar*’ımızın mebâhis-i fenniyeyi mutazammın olan gözlerine dolduracağımız hususâtı yalnız mütâlâa olundukça ya kalbe şetâret veya tab‘a tarâvet vermek veyahut efkâra hayret irâs eylemek suretiyle kaleme alınmış şeylere hasredeceğiz. teracim-i ahvâl ve vukuat-i tarihiyye ise yine bu kabîl şeylere münhasır kalacağı ve garâib-i letaifin dahi tabîî can sıkınamak üzere kaleme alınmış eserden ibaret kalacağı derkârdır. Edebiyat cihetine gelince bu fasıl mündericât ekseriye sihir suretinde nazım olunmuş eşâr-ı Arabiye ve Farsiye ve Türkiyeden ibaret olacak mensur âsâr eşâra nisbetle derece-i saniyede kalacaktır.

Hoş *Kırkambar*’ımız hakkında ne azimde bulunduğumuzu şimdiden dermeyân ve temine çalışmak abes olduğunu dahi biliriz. Bu gibi şeylerin ber vech-i matlub terrakkîsi erbâb-ı mütâlâanın göstereceği râğbetle mütenasiptir. Çünkü râğbet-i umumiye böyle bir mecmuanın idarehanesini müzayakada ve binaenaleyh ya dört gün sonra tatil-i işgâle veyahut muvazenesini buldurmak için her şeyin ucuzuna müracaata mecbur etmeyeceğinden o halde idarece fedakârlık ihtiyarına bile imkân bulunarak tedenni şöyle dursun elbette ve elbette terrakki dahi müyesser olur.

Mahazâ biz emelimizin husulünü yalnız râğbet-i nâsdan dahi beklemiyoruz. Tevfik-i Yezdân refik olmalıdır ki husûl-ı emel müyesser olsun.

Birkaç yazı dışındaki hiçbirinin altında imza bulunmamaktadır. Ancak gerek üslûptan gerekse bu yazılarda işaret edilen eser adlarından hemen hepsinin Ahmet Mithat tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Ahmet Mithat’ın sürgün hatıralarını yazdığı *Menfa* adlı kitabında *Kırkambar* ve diğer yazdığı yazıların İstanbul’a iletilmesiyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

“(…) gayet ince kâğıt üzerine Frenk kalemiyle karınca ayağı gibi yazdığım yazıları böyle kapalı mektuplar içine koyarak İstanbul’a gönderir idim ki Cevdet dahi onları kendi nâmına tab ve neşreder ve kari’în-i kirâm efendilerimizin râğbet-i mahsusaları sayesinde hem İstanbul’da familyamız, hem de Rodos’ta muharrir-i menfi bunların hasılâtı ile taayyüş eyler idi (Ahmet Mithat, 2002b:106).”

Her on beş günde bir Rodos’tan çıkan posta ile gönderdiği bu yazılar İstanbul’da basılarak *Kırkambar* dergisi ve romanlar ortaya çıkar. Ahmet Mithat’ın yazdığı mektuplar zaman zaman ele geçer, fakat zamanla yazdıklarında her hangi

olumsuz bir şey bulunamayınca bu faaliyetine izin verilir. Hatta zaman zaman yardım bile edilir.

“Âsârımı her hafta biraderim Cevdet’e kapalı mektuplarla gönderiyordum. Bu kapalı mektupların birkaç tanesi ele geçti. Ancak bunların içinde bazı istirham suretiyle matbaa ve kitaplar umûruna dair teâtî-i mâlûmâtтан başka hiçbir şey görûlmediğinden biraz vakit sonra kapalı muhaberemizin vasıtaları dahi yine hükümet memurları oldu. (...) Her ne yazar isem açıktan açığa irsâl etmekteğim esbâbını teshil buyurduktan sonra pek rahat ettim. On beş günden on beş güne Rodos’tan hareket eden Nemçe postasıyla bir paket yazı göndermeyi kendime lâ-yetegayyer bir vazife addererek o yolda devam ettim (Ahmet Mithat, 2002b:107).”

Kırkambar dergisinde çok çeşitli alanlarda okuyucuya bilgiler sunulur. Ansiklopedik bir mahiyet taşıyan *Kırkambar* yayımlandığı dönemde ilgi görmüştür. Çeşitli alanlarla ilgili yazı dizilerinden ve hacimli makalelerden başlıcaları şunlardır: "Yunânîler'in Akâid-i Acîbe ve Ma'lûmât-ı Garibesi" (Odise ve İlyada'ya göre), "Akıncılar" (Osmanlı akıncılarının tarihi), "Amazonlar: Yani Cengâverân-ı Zenân", "Laponya Seyahatnamesi", "Bundan Üç Bin Sene Sonra Dünya Ne Hale Girecek", "Nevresîdegân-ı Etfâl". Bunlardan başka İslâm dünyasından İmâm-ı Âzam, İmam Yûsuf, Sa'dî-i Şîrâ-zî, Hâfız-ı Şîrâzî, İbn Rüşd, Barbaros kardeşler; Batılı yazarlardan Aristo, Schiller. Schelling'in biyografileri; Paris, Londra. Berlin, Viyana gibi büyük Avrupa şehirleriyle Fas coğrafyası hakkında bilgiler bulunmaktadır. Edebiyata fazla yer verilmeyen dergide Hâce-i Cihan, İbn Bessâm. İbnüzzeyn ve Fahreddin er-Râzî'nin Arapça, Sultan Veled'in Farsça bazı beyit ve kıtalarının tercüme ve şerhleri vardır. Mehmed Zihni Efendi'nin Abdullah et-Tercümân'dan çevirdiği *Tuhfetü'l-Erib Fi'r-Reddi Alâ Ehli's-Salib'in* (İstanbul 1291) yayımı vesilesiyle konuyla ilgili olarak Ahmed Midhat Efendi'nin esere yaptığı katkılar da önemli bir yazı dizisi oluşturur. Dizinin başlıca ara başlıkları şöyledir: "Nasârâ İndinde Hazret-i İsâ'nın Ulûhiyyeti Meselesi", "Katolikler'in Nazarında Papa Demek Ne Demektir", "*İnciller* Meselesi", "*İnciller*'le *Tevrat* Arasındaki Münasebet". Osmanlı topraklarında misyonerlerin faaliyetlerini arttırdığı yıllardaki reddiyelerden olan bu yazı dizisinde Ahmed Mithat, Voltaire'in kilise, papaz ve papalar aleyhindeki yazılarını da tercüme ederek yer yer iktibas eder. Bu arada, yine misyonerlerin İncil'in muharrefi olduğuna dair Müslümanlar arasında olan inancı cerhetmek için Protestanların kaleme aldığı *Kitâbü Mîzânî'l-hak* adlı esere dair eleştiriler de bulunmaktadır.

Devrin yazarlarının yetişmesinde hiç değilse gençlik yıllarında rol oynamış olan *Kırkambar*'dan ve içindeki yazılardan Fatma Aliye Hanım takdirle bahsetmektedir.

“Fransızca lisanıyla kesb-i malumatın sühuletini görüp anlamaklığım bu lisandaki behre vü bizaamın tezyidine mecburiyetimi artırmakta ve Matmazel Alfa’yla münasebetimi dahi o nispette tezyit eylemekteydi. Bu aşk u şevkimi *Kırkambar* biraz tadil eylemiştir. İnsanın kendi lisanı kendi nezdinde bittabi daha makbul, daha tatlıdır. Fransız lisanına hevesim bilgilerimi arttıracak makalat için değil midir? Kendi lisan-ı maderzadım la dahi bu yolda asar yazıldığını görüncene kadar sevdiğimi tarif edemem. O zamanlar Fransızca’yı şimdiki anlayışım kadar da anlayamıyordum. Birçok yerlerde diksiyonere muhtaç olduğum gibi bir takım yerlerde dahi matmazelin tarifine muhtaç oluyorum. *Kırkambar* ise benim pek serbest olarak okuyup yazdığım kendi lisan-ı maderzadım la yazılıyordu. Bu halde şu mecmuanın ne kadar delisi divanesi olduğumu anlarsınız. Ha! Bir şey daha var: O zamanlar ben Fransızcada bu gibi şeylerin ancak çocuklara veyahut gençlere mahsus olarak yazılanlarını okuyabiliyordum. *Kırkambar*’da ise büyük adamların hatta âlimlere mahsus denilebilecek şeyleri de okuyor ve pekâlâ anlıyordum. Artık bundan mütevellit zevkime nihayet mi olur? Hele *Kırkambar*’da hükema-yı kadime ile hükema-yı cedideyi mukayeseye dair olan bendi okuduğum zaman kendimi yeniden bir âlemde buldum. Bu bentte tahsil ü taalümü teshil eden kitpaların bizde bulunmayıp Avrupa’da bulunduğu hakkındaki söz o zamana kadar Fransızcaya sarf etmiş olduğum emekten beni pişman etmeyip bilakis o gayrette yine devamıma lüzûm gösterdi. Az kalmıştı ki *Kırkambar* ile biliktifa Fransızca’yı ihmal edeyim. Bu hatamı dahi yine *Kırkambar* tashih eyledi. Elhasıl bir kadını irşat hususunda *Kırkambar*’ın tesiri bir erkeğin irşadına hizmet edeceği kadar büyüktür. Bu yoldaki neşriyatta devam edilmemesi hakikaten şayan-ı teessüftür (Ahmet Mithat, 1998:65-66).”

Kırkambar dergisi döneminin meraklı gençleri için bir kaynak teşkil etmektedir. Ahmet Hamdi Tanpınar da Fatma Aliye Hanım'ın sözlerinden hareketle onu devrin fikir hayatına tesir etmiş bir dergi olarak kabul eder (Okay, 1989:476)

Ahmed Midhat'ın Rodos'tan dönüşü üzerine *Kırkambar*'ın yayımı da son bulur. Ancak dergiyle beraber kurulan *Kırkambar* Matbaası'nda 1873-1899 yılları arasında çoğu Ahmet Mithat'ın kendi telifi olmak üzere pek çok kitap basılır.

3. Kırkambar Dergisi’ndeki Eğitim Unsurları

3.1.Toplum Eğitimi

Kırkambar, içinde her türden bilginin okuyuculara aktarılmaya çalışıldığı bir dergi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konulardan birisi ve en hacimlisi de eğitim konusudur. Temelde derginin tümünde görülen bu konu, Ahmet Mithat Efendi’nin toplumda soyunduğu misyonunu göstermesi açısından önemlidir. Onun Hâce-i Evvel namı derginin eğitim konusuyla ne denli alakalı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ahmet Mithat Efendi’de eğitim ve sürekli öğrenme fikri çok güçlü bir şekilde bulunmaktadır. O öğrenmeyi hayatın amacı olarak görür. Bunu toplumun her kesimine yaymak için devamlı bir çalışma içindedir. Her an yeni bir şeyler üreterek okuyucularını eğitmek ve onlara yeni şeyler öğretmek gayretiyle çalışır. Ahmet Mithat *Menfa*’da öğretmenliğe ve öğrencilerine olan sevgisini şöyle anlatır:

“Yahu! Bir muallimin şakirdine olan muhabbeti ne garip muhabbet? Bunu pek çoğunuz bilmezsiniz. Bu muhabbetin lezzetinden pek çoklarınız mahrumsunuz. Ben halimce dünyada muhabbetlerin epeyce envânını gördüm. Fakat şâkirdânımın muhabbetlerinden aldığım lezzeti vallahi hiçbir şeyde bulamadım (Ahmet Mithat, 2002b:118).”

Bu sevgi ve bağlılığın neticesinde Ahmet Mithat Efendi, “(...) bütün ömrünce öğrenecek ve öğretecektir. Her gittiği yerde ev ve mektebi beraber düşünecektir” (Tanpınar, 2001:448). Bu durum *Kırkambar* için de geçerlidir. Bunu daha iyi anlamak için derginin yayınlandığı zaman Ahmet Mithat Efendi’nin yaşam öyküsüne bakmak ve dergide bulunan yazıların nerede ve ne şartlarda yazıldığını görmek yeterlidir. Ahmet Mithat Efendi öğrenmeye ve eğitime büyük önem verir, ancak öğrenmenin ve eğitimin belli bir amaca hizmet etmesi gerekliliğini de savunmaktadır. Öğrenme belli bir amaca hizmet etmiyorsa öğrenmek gereksizdir (Ülgen,1994:21) diyecek kadar öğrenmenin ve öğretmenin belli bir amaç doğrultusunda olması gerektiğini vurgular.

Kırkambar dergisi Ahmet Mithat Efendi’nin Rodos sürgün yıllarında yayımlanmış bir dergidir (Okay, 2002:135), Ahmet Mithat yazılarını sürgünde bulunduğu Rodos adasından İstanbul’a göndermiştir. Ahmet Mithat Efendi’nin Rodos’ta çocuklara ders vermeye başlaması, onda bir mektep açma isteği doğurmuş

ve mektebe Rodos fatihi Kanunî Sultan Süleyman’a izafeten Medrese-i Süleymaniye adını vermiştir (Okay, 2002:135). Buradan hareketle dergideki eğitimle ilgili yazıların mahiyetlerini okul çatısı altında verilen derslerle bağdaştırmak kolaylaşmaktadır.

Kırkambar’da eğitim konusu doğrudan birçok yazıyla ve dolaylı olarak da tüm dergide okuyucuya sunulmuştur. Biz burada dergideki eğitim unsurlarını doğrudan işleyen yazılar aracılığıyla eğitim konusunu incelemeye çalışacağız; bunu tüm derginin temelde bir eğitim ve öğretim maksadında olduğunu da unutmadan yapacağız.

Kırkambar’da eğitim ile ilgili ilk vurgulanması gereken cehaletle ilgili olan yazılardır. Ahmet Mithat Efendi kaleme aldığı yazılarında cehaleti bir milletin esaret sebebi, geri kalmışlığın ve ahlak yoksunluğunun nedeni olarak göstermektedir. *Kırkambar*’da Ahmet Mithat kaleme aldığı “Cehalet Bir Milletin Mevcut Esaretidir” başlıklı yazıda bu konuyu örnekler vererek açıklar. Ahmet Mithat Efendi “bir milletin cehaleti onun esareti olmaktadır” der ve örnek olarak Hintlileri ve İngilizleri gösterir. Otuz milyon İngiliz iki yüz milyon Hintliyi nasıl esareti altına aldı? Sorusunu sorar ve devam eder: “Bu harple ya da kaba kuvvetle olmadı. İngilizler eğitimleri sayesinde ticaretle, iyi politikayla ve ilm-i siyasetle Hintlilere egemen oldular. Onların yapamadıkları ticareti iyi yaptılar, halka iyi davrandılar ve güven kazandılar bu sayede “efendi” seviyesine yükseldiler” (Kırkambar, 121-124). Örnekte de görüldüğü gibi, nüfus olarak daha az ancak eğitimli bir toplum eğitimsiz bir toplumu egemenliği altına alabilir. Bu tip örnekler çoğaltılabileceği gibi, günümüz dünyasında da rastlanılan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İlim ve fen alanında ilerleyen milletler bu konularda geri kalmış milletler üzerinde geçmişte olduğu gibi hüküm sürmektedir. Günümüzde eğitim alanında bu tip üstünlük olgularının daha da genişlediği görülmektedir. Baskın kültüre karşı direnç gösteremeyen kültürler eğitim sistemini de baskın kültür unsurlarıyla yükleyerek yeni bir sistem kurma yoluna gidiyorlar; lakin bu yolla baskın kültür kendi birikimini alt kültüre dayatıyor.

Dönemin Osmanlı ülkesinde de bu tip ticarî ve kültürel geri kamışlığın vurgusunu yapan Ahmet Mithat Efendi, buna şöyle örnek verir: “Bolu halkı aşçı olur,

Niğdeliler bakkal, Alanyalılar kuruyemişçi” (Kırkambar, 124). Bu bilgilerden hareketle neden bir Bolulu kuruyemişçi olmasın diyerek; toplumun ticarî anlamda eğitilmesi gerektiğinin vurgusunu yapar. Avrupalıların bunu başardıkları için ticarete ileri gittiklerini söyler. Ticarete ilerleyen Avrupa bunun neticesi olarak kültürde de ilerler. Kültür alanındaki bu ilerleme entelektüel bir sınıf oluşturur. Bu sınıfın içinden filozoflar ve ilim ile uğraşan insanlar çıkar. Refah seviyesi yükselen halk arasında üretilen bu kültüre bir talep başlar. Bunun sonucunda halkın anlayacağı seviyede bir kültür üretilir buna da “popüler kültür” denir (Kırkambar, 124). Bu popüler konular her bilim alanında oluşturabilir ve felsefenin zor konuları bile popüler felsefe olarak halka öğretilir. Bu sayede halkın kültür seviyesi normalden daha yukarı seviyelere yükselerek medeniyet yolunda daha iyi bir ilerleme kaydedilir.

Avrupa’da bu kültür seviyesinin yükselmesi konusunda yapılan bazı uygulamalar *Kırkambar*’da dikkat çekici bir noktadadır. Avrupa’da kitap ve dergiler çok ucuza basılır, devlet ve gönüllüler vasıtasıyla toplumun her kesimine ulaştırılmaya çalışılır. Gönüllü insanlar yüzlerce kitap alarak toplumsal mekânlara bırakırlar ve bu kitaplar, dergiler oradaki halk tarafından okunur, mütalaa edilir ve halk arasında genel kültür oluşur. Aynı uygulamayı devlet de yapmaktadır. Bu sayede kültür seviyesi, medeniyet değerleri yükselir, ticaret gelişir ve refah seviyesi artar (Kırkambar, 124). Bu şekilde Avrupa’da yapılanları anlatan Ahmet Mithat Efendi ülkemizde de bunların yapılması gerektiğini vurgular. Bu sayede kültür artacaktır ve bunun neticesi olarak hem ticarete hem de medeniyet seviyesinde zenginleşme, yükselme olacaktır.

Ahmet Mithat Efendi’nin fert eğitimi konusunda da birçok fikrinin olduğunu, dergideki yazılarından görmekteyiz. Ahmet Mithat temelde toplum ve fert eğitimi kesin çizgilerle ayırmamaktadır. Ona göre her iki eğitim de birbirinin içinde ve birbirine bağımlı olmalıdır. Ferdin terbiyesi ile toplum, toplumun eğitimiyle fert düzelir. Onun için, fert eğitime meraklı olmalı ve eğitimi için çalışmalıdır, çabalamalıdır.

Ahmet Mithat Efendi ilk olarak insana terbiye verenin diyanet olduğunu belirtir ve şöyle devam eder: “ (...) zira insanın fena inhimâklarını tashih ve âdetlerini

tanzim için icap eden hüküm onda (dinde) vardır.” (Kırkambar, 838) Bireyin eğitiminde ilk temel kural dindir. İnancın oluşturduğu kurallar ve yasaklar ferdin terbiyesinde ve ilerleyen zamanlar için terakkisinde büyük bir yere sahiptir. Dinin getirmiş olduğu sistemli yaşama ve çalışma emri, insanı hem teşvik etmesi hem de çalışma konusunda zorlaması ve zamanla kurallara bağlı bir çalışma hayatı sunması Ahmet Mithat Efendi’nin görüşleriyle örtüşmektedir. O, kişinin ilmiyle amel etmesini ve bunun neticesinde başarılı bir hayata ve sağlam bir fikir dünyasına erişmesini ister.

Yukarıda bahsettiğimiz din eğitimi ise küçük yaşta anne ve babanın yanında başlamaktadır. Ahmet Mithat Efendi annenin ve babanın çocuğun ilk eğitiminde çok önemli bir role sahip olduğunu belirtir. Aileler çocuğun ilk eğitimcisi oldukları için; onu, nasıl iyi bir fert olarak yetiştirmeleri gerektiğini ve ne gibi bilgilerle, güzel huy ve yeteneklerle donatmalarının lüzumunun bilincinde olmalıdırlar. Bu da ailenin, yani anne ve babanın eğitim seviyelerine doğrudan bağlıdır. Dönemin Osmanlı toplumunda babanın da anne gibi geleneksel kültürün bir parçası olduğu durumlarda, anne bariz bir biçimde ev içindeki belirleyici kültürel faktör olarak öne çıkıyordu. Okuma-yazma bilse de bilmeseyse de dine derin bağlılığıyla anne çocuklarını etkiler. Şayet okuma yazma biliyorsa çocuğa küçük yaşta okuma yazma öğretirdi (Somel, 2010:308). Geleneksel toplumlarda çocuğun ilk eğitimci onun annesidir. Gerek örfî gerekse dinî konularda anne okuma yazma bilmeseyse de herhangi bir eğitimi olmasa da çocuğunu bu konular da yetiştirir. Anne, özellikle dinî konularda, Allah inancı, dua, ibadet gibi dinin temel kurallarını çocuğa öğreterek onu dinî bir terbiye altına alma konusunda bir adım atmış olur. Daha sonra örfî kuralları da öğreterek temel bir eğitim verilmiş ve kısmen çocuğu dış dünyaya hazırlamış olur. Baba da ayrı bir eğitimcidir. Baba ise çocuğunu sosyallik açısından gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak eğitir. Onun sosyalleşmesine yardımcı olur. Ahmet Mithat’a göre anne ve babanın çocuğu hayat-ı umumiye hazırladıkları bilinir ve o hayatta terbiyenin gayesinin başkalarının serbestiyesine riayet ve kendi serbestîyetini onlara feda etmeden riayet etmektir der (Kırkambar, 838). Bu terbiyeyi çocuklarına veren aileler onların hayat karşısında özgür fikirli olmalarını sağlar. Ahmet Mithat Efendi hürriyet kavramının eğitim ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, eğer bir millet eğitimsiz ve cahil ise o milletin hürriyetini kaybetmesi çok kolaydır. Bu hürriyet

kavramını aile içinde de vurgulayan Ahmet Mithat, çocuk terbiyesinde, çocukların kendi hürriyetini ve hayat algısını edindikleri zaman mekteplere gönderilmesi gerektiğini savunur (Kırkambar, 840). O, çocuk eğitiminde ailelerin çocuklarının yanından asla ayrılmamalarını ister. Aileler çocuğun eğitimiyle hep içli dışlı olsunlar, gerek mürebbiye gerek mektep ve gerekse en iyi okullarda okusalar da çocuğun her zaman yanında olmalı ve ona en iyi desteği sağlamalıdır (Kırkambar, 841).

Görüleceği üzere günümüz eğitim anlayışında ve sisteminde sıklıkla dile getirilen ailelerin çocuklarının eğitiminde devamlı yanında olması ve katkı sağlaması gerekliliği tam olarak oturmamış olduğu halde, Ahmet Mithat Efendi günümüzden yaklaşık yüz elli yıl öncesinde bu işin böyle yapılması gerektiğini vurgular

3.2. Okullar ve Çocuk Eğitimi

Çocuğun bireysel hürriyetinin farkına varmasından sonra ailelerinin onu bir okula göndermesi gerekliliğini vurgulayan Ahmet Mithat, mektebin toplum içindeki fonksiyonunu şöyle izah eder: “Mektep ana ve babadan bir çocuğu alır ve hayata karşı ilmen ve fikren yetiştirir kemâle ulaştırır. Bu sebeple mektep çocuğun doğduğu yer gibi düşünülebilir.” (Kırkambar, 354) Mektep fikri Ahmet Mithat Efendi’nin birçok yazısında ve kitabında değindiği bir konudur. *Kırkambar*’ın yayımlandığı zamandan sonra yazdığı romanlarında ve yazılarında mektep konusunda, özellikle batılı tarzda mekteplerin oluşturulması konusunda birçok ilgi çekici yazı yazan Ahmet Mithat, Avrupa gezisi sırasında gördüğü İsviçre eğitim sisteminden övgüyle bahseder.* Onların mekteplerinin ve mekteplerindeki eğitim sisteminin bizlerde bulunmadığını ve bu konunun çok büyük bir esef kaynağı olduğunu vurgular. *Kırkambar*’da Avrupa’yı görmeden önce yazdığı yazılarla modern fikirli bir yaklaşım çizerek Avrupa’daki eğitim sistemini bizde de uygulamak ve görmek istemektedir ve buna ilk olarak mekteplerin ve içindeki öğretmenlerin öneminden bahsederek başlar.

* Daha detaylı bilgi için bkz. Ahmet Mithat Efendi, *Avrupa’da Bir Cevlân*, İst. 1307(1890), ayrıca bkz. Findley, Cartev. V. (1999), *Ahmet Mithat Efendi Avrupa’da*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

“Bir insan eğer kâmil bir insan olacaksa mektebini evi, hocalarını da ana ve babası görmelidir. Lakin bir hayvan-ı natık gibi yaşayacaksa o zaman kendi dünyasında yaşar” (Kırkambar, 355). Mektep ve mektep fikri bir medeniyetin tekemmülü ve ilerlemesi için önemlidir. Özellikle Batılı anlamda sistemi ve işleyişi oturmuş, öğrencilerine yeni ve modern ilimleri öğreten mektepler terakkinin bir lokomotif olarak görülmektedir. Ahmet Mithat bu konuda birçok makale yazarak halkı bilinçlendirir ve onlara yol gösterir.

Ona göre mektep medeniyetin ilmen ve fennen ilerlemesinin bir kaynağı olarak görülebilir. Şöyle ki, mektep içerisinde yetiştirilen öğrenciler ne kadar kaliteli ve donanımlı yetiştirilirse, ait oldukları milletin terakkisi o kadar hızlı ve güçlü olur. Bu sebeple mektep bir birlik ve beraberlik yuvası olarak görülmektedir. Orada okuyan öğrenciler hep kardeştir. Bu kardeşlik ileride oluşturacakları güçlü medeniyeti kurma yolunda onlara her zaman destek olup, bunu başarma konusunda şevk vesilesi olacaktır. Kardeşlik duygusu *Kırkambar*’da şöyle anlatılır: “Mektep arkadaşlığı; vatandaşlık, hemşerilik gibi lafızlardan daha üstün bir yeredir. Bu lafızlar mektep arkadaşlığı gibi insanı yek-vücut edebilir mi? Ayrıca bu tip kelimeleri anlamak, idrak etmek mektep görmeyi gerektirir” (Kırkambar, 356). Okul arkadaşlığının önemine vurgu yapan Ahmet Mithat Efendi, onu ulvî bir seviyeye çıkarır ve bunun bir millet aidiyetinden ve bir şehrin vatandaşlığından daha üstün, daha faziletli bir durum olduğunu belirtir. Mektep içerisinde meydana gelen ve eğitimin oluşturduğu bu bağ, genç bir insanın dimağında derin izler bırakabilir. Öğrencilerin orada aldıkları eğitimle oluşan ortak duyuş ve düşünce tarzı ve medeniyet telakkisi ilerleyen yaşlarda aynı mektepte yetişmiş gençlerin ortak bir paydada buluşmasını kolaylaştıracaktır. Bu da medeniyet için önemlidir.

Medeniyet, uzlaşma ve ortak değerler etrafında toplanmanın sonucunda ilerler ve gelişir. Böylelikle bir medeniyetin ve kültürün inşasında ortak değerler ön plana çıkacak ve o mektebin oluşturduğu duyuş tarzı ve fikir dünyası gelecek nesillerin fikir dünyasının ve medeniyetinin temelini teşkil edecek ve bu temel üzerine yeni yapıların kurulmasına imkân sunacaktır. Bunun sonucunda da bir medeniyet ve kültür oluşup, daha sonra gelecek olan insanlara kültürel bir miras kalacaktır. Günümüz

medeniyetinin temellerinin kadim medeniyetlere ve oradaki disiplin altına alınmış ilim ve kültür birikimlerine dayandığını bilmekteyiz. Batı medeniyetinin, Doğu medeniyetiyle, Doğu medeniyetinin, Mısır medeniyetiyle ve bunun gibi kadim medeniyetlerle iletişim kurarak, bunları okullarda okuyarak; ortak düşünce ve çalışma fikrini ve kültürünü oluşturarak günümüz modern medeniyetlerini oluşturmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin mektep kardeşliği ile ilgili fikirlerine dönecek olursak, yukarıda bahsettiğimiz konuları daha iyi anlama imkânına sahip olabiliriz. Mektep kardeşliği konusunda Ahmet Mithat aynı mektepte okuyup aynı dersleri talim eden talebelerin insaniyet açısından müşterek olacaklarını vurgular (Kırkambar, 355). Ona göre ortak bir kültür çevresinden çıkan insanlar ortak değer yargılarına sahip olurlar. Buradan eğitimin insan üzerindeki olumlu etkisini görmek mümkündür. Bir ferdi yetiştiren okul ona hayatında faydalı olacak medeni seviyeyi de vermektedir. Ailesinin yanında alamayacağı eğitimi ve kültürü mektep sayesinde edinebilen birey, medeniyetine faydalı olma yolunda farklı bir çerçeveden baka-bilecektir.

Ahmet Mithat, mektebin, eğitim ve öğretim konusunda aileden daha üstün bir konumda olduğunu belirtir.

“Aynı ana-babadan olan kardeşlerin birisi okula gitse diğeri gitmese insanlık açısından mektebe giden gitmeyenden beynen daha kâmil olur ve aynı mektepten mezun olan talebelerde bu haslet ölene kadar bâkî kalır (Kırkambar, 355).”

Buradan da anlaşılacağı üzere bir ferdin mektepte tahsil görmesi, onun ilmen ve fikren olgunlaşmasını sağlar.

Mektep fikri, bilginin kazanıldığı, insanın kemâle ulaştığı yer olarak en eski zamanlardan beri karşımıza çıkmaktadır. Mektepler de tahsil edilen ilimler o kişinin ruhî, vicdanî ve ilmî açıdan yetişmesini sağlayarak o kişiye farklı bir dünya ve hayat görüşü kazandırır. Bu da yukarıda Ahmet Mithat Efendi'nin bahsettiği eğitim gören ve görmeyen iki kardeşin birbirinden farklı olması görüşünü destekler niteliktedir. Mektepler aynı zamanda da toplumsal bir statü kaynağıdır. Bir mektepten mezun olan kişiler, mekteplerinin toplum içinde kazandığı değere göre, farklı derecelerde toplum içinde kabul görürler. Eski çağlardan günümüze kadar bu derecelendirme sistemi hâlâ işlemekte ve toplumlar ve medeniyetler tarafından kabul görmektedir. Osmanlı

Devleti'nin son zamanlarında kurulan ve yaygınlık kazanana batılı tarzda okulların mezunlarında bu tip kardeşlik bağından ziyade sınıfsal bir ayrılık derecesine varacak kadar toplumdan kopmuşluk vardır. Onların toplumdan kopuk bir kültürel muhit oluşturmaları, eleştiri odağıdır. Oysaki Ahmet Mithat Efendi'nin mektep kardeşliğinden kastettiği, toplumdan kopma değil, ona ilmen ve fikren bir şeyler sunma gayesinde olunmasıdır. O, mahalle mektebinde de rüştiyede de aynı duygularla yetişmiş talebelerin olmasını ister. Bunun için de yazdıklarında hep halkı eğiten bir tutum görülür. Onun okurları devamlı yeni şeyler öğrenir ve öğrendikçe fikir ve düşünce dünyaları değişir, gelişir.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız mektep ve kültürel gelişmişlik fikri ne yazık ki döneminde toplumun tamamına yayılamamıştır, sadece belli büyük yerleşim birimlerinde kurulan okullar, o şehirler dışındaki insanlara pek etki etmemişlerdir. Her ne kadar Tanzimat ve II. Abdülhamit döneminde eğitim faaliyetlerinde çoğalma ve okul sayılarında gözle görülür ve dikkate değer bir artış olsa da, bu toplumun her kesimine tam anlamıyla ulaşamamıştır. Özellikle 19. yy. Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim zorunlu olduğu halde, kırsalda yaşayan ve şehirde yaşayıp ekonomik sıkıntı içinde olan halk, çocuklarını okula gönderme taraftarı olamamış, daha çok onları zanaat öğrenmesi ve para kazanması için bir usta yanında küçük yaşta çıraklığa vermiştir. Bu durum neticesinde eğitim faaliyetlerinde ne kadar artış olsa da toplum bazında düşünülünce, eksik ve yetersiz kalmıştır.*

19. yüzyıl ortalarında ve son çeyreğinde kurulan bu okulların görevi, öğrencilere okuma yazma ve hesap öğretmek, daha sonra genel olarak fen, sosyal ve kültür bilgilerini vermekten ibaretti. Bu bilgiler az çok verilmekle beraber, ilk ve ortaöğretim hiçbir zaman Avrupa'daki emsalleri seviyesine ulaşmamıştır (Kodaman, 1999:164). Bir diğer problem ise bu kurulan okulların tam bir sistemle işleyişinin sağlanamamasıdır. Eğitim sistemimizin Tanzimat'taki durumu öyle bir manzara arz etmektedir ki, eski ile yeni arasında kalınmış, eski terk edilmiş ve yeniye de henüz intibak edilememiştir (Okay, 1973:311). Bununla birlikte dönemin formel eğitim ve

* Bu konuda daha detaylı bilgi için bakınız: Prof Dr. Bayram KODAMAN, Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi, Türk Tarih Kurumu, Ank. 1999,

enformel kültürel faktörler dahil olduğu halde bir bütün olarak toplumsallaşma süreci, esas olarak çocuğun içinde yetiştiği belirli sosyo-ekonomik, kültürel ve coğrafi koşullara bağlıydı (Somet, 2010:303). Buradan da anlaşılacağı gibi çocuğun yetişmesinde sosyal çevrenin ve ekonomik şartların da etkisi çok büyüktür. Yukarıda değindiğimiz gibi ekonomik zayıflık, eğitimi olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak her dönemde karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Okullar İçin Kitap ve Müfredat Önerisi

Ahmet Mithat Efendi bir önceki bölümde sıraladığımız tüm bu olumsuz durumlara karşılık hep olumlu yaklaşım içinde bir mizaca sahiptir. Halkı eğitmek ve onları yetiştirmek için durmadan, yılmadan yazar. Bunun için, onun eğitim sistemini *Kırkambar* dergisinin yazıları arasında görebiliriz. O, topluma sunduğu bilgilerin yanında, bu bilgilerin nasıl ve ne şekilde öğretileceği konusunda da kafa yormuş ve okutulacak kitaplara ve bu kitapların hangi sınıfta ve ne kadar ders saati okutulacağına kadar okuyucularına sunmuştur.

Ahmet Mithat Efendi bu eğitimlerde kullanılacak kitapların tertip edilmesi konusunda şunları söylemektedir: “Pedagoji nokta-yı nazarından tertip olunacak âsârın en müşkil ciheti ise her çağa mahsus olan talimat ve telkinâtı tayin etmek ve bâhusus en küçük yaşlara ait şeyleri tamam o yaşlara çeşbân sadelik menzilesine indirebilmektir” (Ahmet Mithat, 1317:144). Bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere eğitim konusunda en müşkül durumlardan birisi de; bilgileri öğrencilere sunarken, onların seviyelerine indirebilmek, algılayabilecekleri düzeyde tutmaktır. Çocukları eğitirken hangi bilginin ne şekilde ve ne kadar verileceği ve ne süreyle verileceği tam bir pedagojik durumdur. Bu durum, çocukların ilerleyen sınıflara bilgi açısından eksiksiz devam etmeleri ve mevcut bilgilerini koruyarak üzerine yeni bilgiler ekleye bilmeleri için gerekli sistemi oluşturmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi, döneminin eğitim sistemi hakkında bir öz eleştiri yaparak başlar. Ona göre dönemindeki eğitim terakkisi Avrupa’da üç yüz yıl önce vardı (Kırkambar, 600). Birçok yazısında Avrupa’nın ilim, fen ve eğitim alanında

ilerlemesinin çok gerisinde kalan Osmanlı Devleti'nin terakki için bir şeyler yapması ve toplumun da eğitim konusunda ilerlemesi gerektiğini dile getiren Ahmet Mithat, eğitimle ilgili görüşlerini “Bend-i Mahsus” yazısında sürdürür. O, çocuğun ana-babanın verdiği eğitimden sonra mektebe başlaması gerektiği görüşündedir. Çünkü “kendi başına giden teceddüt, sonrasında uzun uzadıya ıslaha lüzum gösterecek bir neticeye intaç eder” (Kırkambar, 601). Buradan hareketle mektepsiz, öğretmen görmeden yetişecek bir öğrencinin, daha sonra ıslah edilmesi çok güç ve hatta imkânsız olabilir. Bu sebeple çocuklar küçük yaşlarda okullara gitmeli, yaşlarına uygun şekilde eğitime başlanmalıdırlar.

Ahmet Mithat, bir çocuğu altı yedi yaşlarında sıbyân mektebine verirse bu suretle sekiz nihayet dokuz yaşında çıkarmış oluruz (Kırkambar, 603), diyerek sıbyân mektebinin eğitim öğretim süresini ve okula başlama yaşını gösterir. Daha önce anne ve babasından çeşitli ahlak ve din ile ilgili dua ve benzeri dersleri alan çocuk, uygun yaşa geldiğinde okula başlamalıdır. Bu aşamadan sonra artık o çocuk için öğrencilik başlamaktadır ve bu eğitimi sırasında onu yönlendirecek, ilim ve irfân açısından ilerletecek bilgileri ona sunmak gerekecektir. Bu sebeple de, çeşitli kitaplara ve risalelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, o dönemde, okullarda okuyan ve bitiren öğrenciler için yeterli ve seviyelerine uygun kitapların bulunmadığını belirterek bu eksiklikten yakınır (Kırkambar, 601).

3.3.1 Okullarda Okutulması Önerilen Kitaplar

Sıbyân mektebine başlayan çocuklara öncelikle “Usûl-ı Kıraat ve Usûl-ı Kitâbet” kitapları okutularak okuma yazma öğretilmelidir (Kırkambar, 602). Bu okutulan ders ve kitaplarla öğrenci Osmanlı harflerini tanır ve yavaş yavaş okumaya başlar. Çocuklar okumayı öğrendikten sonra onlara dinî, ahlakî, ana ve baba sevgisini öğretip aşılacak kitaplar okutulmalı ve bu kitaplarda az da olsa garbî ifadeler bulunmalıdır (Kırkambar, 602). Ona göre önce anne ve baba yanında başlayan din ve ahlak eğitimi, sıbyân mektebinin ilk sınıfında da devam etmelidir. Buna ilave olarak anne ve baba sevgisi ve saygısı gibi o yaşta çocuklara aşılması gereken önemli

özellikler de bu sınıfta verilir. Böylelikle olgunluğa doğru yavaş yavaş ilerleyen bir çocukta aile mefhumu güçlendirilmiş olur.*

Dikkate değer bir diğer husus ise, garbî ifadelerin çocuklara öğretilmesi isteğidir. Batılı anlamda okulların yaygınlık kazandığı bir dönemde bu okullara ancak belli bir kesim insan gidebilmekteydi. Ahmet Mithat Efendi, bu eksikliği görerek, toplumda okuma yazma öğrenen diğer fertlerin de belli bir seviyede Batı dillerinde kullanılan ifadelerin bazılarını öğrenmeleri onların asgari ölçüde Batı bilim ve kültürüne dair bilgi sahibi olmalarını sağlayacaktır. Bu sayede bir üst okula başladıklarında öğrendikleri bu ifadeler onların eğitimlerinde bilim dilinde geçen ifadeleri daha iyi anlamalarına imkan sunacaktır. Ayrıca Batı'nın ilim ve fen alanında ilerlemiş olması ve bu ilmi ve fenni kendi lisanlarında yazmaları, bizim o bilgileri daha iyi anlaya bilmemiz için o dilleri öğrenmemizi gerektirir.**

Bu birinci kitabın sonrasında ikinci kitap, ilk kitaptan daha ağır ve kapsamlı olup, içinde genel din bilgisi, ahlak bilgisi, küçük fıkralar olur. Bu kitapta öğrenci namaz surelerini dahi okur (Kırkambar, 602). Görüldüğü gibi ikinci kitap, dinî konuların daha ağırlıkta olduğu bir kitap olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı eğitim sisteminde sıbyân mekteplerinin ilk sınıflarında ve mahalle mekteplerinde din, *Kur'an* ve diğer dinî derslerin okutulduğu bilinmektedir (Akyüz, 2009:151). Bu konuda yenileşme hareketleri sonrasında da bu eğitim anlayışının değişmemiş sürdürülmüştür.

Ahmet Mithat'a göre yukarıda sayılan kitaplardan başka Osmanlı imlasıyla ilgili birkaç kitap daha okutulur. Üçüncü kitaba gelindiğinde, bu kitapta genel bilgiler verilir. Bunlar dünya, senenin ayları, günleri gibi genel kültürün ve hayat bilgisinin en alt seviyesinde bilgilerdir (Kırkambar, 603). Bu kitaplarla öğrencilere verilmek istenen temel amaç, bir sonraki okula başlamadan önce yeterince okumayı sökmüş

* Ahmet Mithat Efendi'nin aile mefhumuna verdiği önem sadece eğitimle ilgili yazılarıyla sınırlı değildir. O, aynı zamanda roman ve hikâyelerinde de aile ve aile sevgine daima öne çıkarmış, gençlerin evlenerek yuva kurmalarını öğütlemiştir.

** Ahmet Mithat Efendi bu konuda, iki milletin birbirini tanıması dillerinin iştirakiyle olur diyerek dil öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca Batı dillerinin öğrenilmesi konusunda da okuyucularını teşvik eder.

olması, genel ahlak ve din kurallarını öğrenmiş ve temel gündelik hayat bilgisi konularını kavramış olmalarıdır.

Sıbyan mektepleri ve burada verilecek eğitim konusunda Ahmet Mithat Efendi dönemin anlayışıyla doğru orantılı bir yaklaşım çizmektedir. Tek ayrı nokta ise eğitim süresidir Ahmet Mithat eğitim süresini iki yıl olarak verirken, mevcut sistemde bu süre dört yıldır.

Tanzimat'ın ilanından sonra başlayan yenileşme hareketleri içinde sıbyan okulları da gündemdedir. Ancak her yeni düzenlemenin ve mevzuatın neticesinde mevcut düzen pek değişmemiş, sıbyan mektepleri istenilen seviyeye gelememiştir. İlk olarak İstanbul'da, daha sonra tüm Osmanlı coğrafyasında yaygınlaştırılmaya çalışılan bu okullar, ne yazık ki yetersizlikler yüzünden tam anlamıyla faaliyete geçememiştir. Eğitim anlayışı olarak klasik medrese zihniyetinden sıyrılıp daha modern bir eğitim vermek amacıyla birçok yeni ders ve kitap hazırlanmak istense de o dönemler de bu pek mümkün olamamıştır. Buralarda eğitim öğretim yapacak Dârümuallimîn mezunu öğretmenlerin azlığı sebebiyle eğitim klasik medrese hocalarına kalmış ve modern eğitim sistemi tam anlamıyla işletilememiştir (Kodaman, 1999:57-66). Tam da bu tip bir sıkıntılı süreç içinde bu yazılarını yazan Ahmet Mithat Efendi, kendi eğitim fikrini oluşturarak, mevcut sisteme bir örnek olarak sunmuş olması ihtimâl dâhilindedir.

Ahmet Mithat Efendi sıbyan kitaplarıyla temel eğitimi verdikten sonra bir sonraki safhada müptedilere yönelik kitapları ve dersleri anlatmaktadır. Bu aşamada ilk olarak Kitâb-ı Istılâhat adıyla bir kitap okutulmalı. Bu kitap içerisinde basit hesap, hendese, kozmografya, coğrafya, hikmet-i tabiiye, kimya vb. derslere başlangıç mahiyetinde bilgiler olmalıdır (Kırkambar, 603-604). Bu dersle amaç öğrencilere temel bilgileri vererek ilerleyen konuların temelini oluşturmak ve öğrencinin bu konular hakkında bir fikir sahibi olmasını sağlamaktır. Öğrencilere okutulacak bir diğer kitap ise Vezâif-i Etfâl adında bir kitaptır. Bu kitap toplamda iyi yüz ders saati işlenmeli ve içeriğinde ahlak, zanaat, sanat ve ticaret gibi konular bulunmalıdır. Bu dönemde çocuğa gelecekte seçeceği meslekler ile ilgili bilgi verilir. Ayrıca

hayvanlarla ilgili bilgiler de bu kitapta verilmelidir (Kırkambar, 604). Pedagojik olarak, Ahmet Mithat'ın kitabı ders saatiyle vermesi dikkat çekicidir. Modern eğitim sistemlerinde uygulanan müfredat ve ders saati uyumunu döneminde belirten Ahmet Mithat, bu konuda öncü fikirlere sahip olduğunu bize burada göstermektedir. İki yüz ders saati sürecince öğrencilere okutulacak olan bu kitap, çocukların daha önce öğrendikleri ahlak kurallarına yenilerini eklemeyi ve mevcut olanları da pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca meslekî eğitime yönelik içeriği ile çocukların küçük yaşta meslekî anlamda yetenek kazandıracak, onlara gelecekte seçebileceği meslekler için ön bilgi sunacaktır. Bu açılardan kitap önemli bir başlangıç kitabıdır.

Ahmet Mithat Efendi çalışma fikrini her zaman üst düzeyde olan bir şahıs olarak karşımıza çıkar ve okumuş yetişmiş bir kişinin devlet kapısında düz ve sıradan bir memur olmasını istemez. Ona göre bir insanın Batı'daki gibi okuyup meslek edinip ticaret, sanat veya zanaatla uğraşması gerekir. Böylece daha çok kazanacak ve ürettikçe medeniyetin ilerlemesi için daha faydalı olacaktır (Ülgen,1994:3-30). Onun bu kitabı, öğrencilere daha ilk sınıflarda okutmak istemesinden de sözünü ettiğimiz bu düşüncelerin, öğrencilerin genç dimağlarında yer etmesini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Sıbyan mektebini bitiren öğrenci orta mektebe yani rüştiyeye başlar. Sıbyan mektebinde öğrendiği okuma yazma ve diğer bilgilerinin üzerine rüştiyede daha fazla ve detaylı bilgi koyarak öğrenim hayatına devam eder. Ahmet Mithat Efendi bize orta mektepte öğrencilere okutulması gerektiği görüşünde olduğu kitapları müfredatı da sunmaktadır.

Öğrenci orta mektepte birinci senesini bitirince ona basit hesap bilgileri öğretilmeli, bununla birlikte ilm-i mesaha dersleri ve bununla ilgili elli derslik risale verilmelidir (Kırkambar, 605). Böylelikle sıbyan mektebinde temel konuları öğrenen bir öğrenciye, artık basit matematik bilgileri de öğretilir. Çeşitli alanlarda bu bilgilerini kullanması için bir diğer ders olan hesap dersi konulur ve daha sonra gelecek olan derslere bir ön hazırlık sağlanmış olur.

İlerleyen haftalarda bir kere gösterilmek üzere elli ders için hazırlanmış coğrafya kitabı düzenlenmelidir (Kırkambar, 606). Bu dersle daha önce aldıkları temel coğrafya bilgilerini üzerine daha kapsamlı coğrafya bilgileri eklenecektir. Bir diğer kitap ise *Eflâk* adlı kitaptır. Bu kitapla, kozmografya ve meteoroloji ilminin öğretilmesi hedeflenmektedir (Kırkambar, 606). Genel coğrafya konusunda bilgiler alan öğrenciler uzay ile ilgili bilgilerini arttıracak ve gök olaylarının nasıl olduğu ve nasıl inceleneceği gibi konularda malumat edinecekleri bu kitapla modern anlamda bir ilim öğreneceklerdir. Bu çocuklara farklı düşünme ve sorgulama yeteneği kazandırması açısından önemli bir ders olacaktır. Bir diğer kitap ise haftada bir gösterilmek üzere Osmanlı Coğrafyasıdır (Kırkambar, 606). Bu kitapla öğrenciler Osmanlı devletinin mevcut sınırlarını, dağlarını, ırmaklarını ve bunun gibi coğrafi özelliklerini öğreneceklerdir.

Üçüncü senede okutulan derslere ilaveten okutulması gereken dersler ve kitaplar bulunmaktadır. Bunlar, Osmanlı lisanına girmiş ve bu lisanda yer edinmiş olan Arapça ve Farsça kelimelerin gayet sathî bir şekilde öğretilmesidir ve bir Usûl-ı İmlâ kitabıyla da bu dersler desteklenmelidir. Bu kitap üç yüz ders saati okutulmalıdır (Kırkambar, 606). Bu dersle, okuma yazmayı iyice öğrenen öğrencinin artık ana dilindeki Arapça ve Farsça kelimeleri, tamlamaları ve bunun gibi dil hususiyetlerini öğrenmesi amaçlamaktadır. Bu derslerin yanında haftanın artan dörder gününün sabahında kıraat ile ilgili dersler verilmeli ve bu konuyla ilgili kitap oluşturulmalıdır. Bu kitap ise iki yüz ders saati müddetince okutulmalıdır. Okuma düzgünlüğü için alınacak olan bu ders, öğrencilerin okumalarında özellikle Kur'an okurken yapılan yanlışları düzeltmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede öğrenciler daha doğru ve net bir şekilde okuma yapabileceklerdir. Akşam derslerinde ise, farzları ve ibadeti öğretecek ilmihâl kitabı, iki yüz ders saati sürecektir şekilde düzenlenmelidir (Kırkambar, 606). İlk çocukluk döneminden başlayarak devam eden din eğitimi çeşitli dinî bilgilerin öğretilmesiyle çocuklarda dinî değerlere bağlılık ve ahlaklı olma hasletlerini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Orta mektebin dördüncü yılına gelindiğinde artık geçen yıllarda öğrendiği konuları pekiştirecek, bazı konularda daha iyi yetişmesine imkân sağlayacak dersler

ve kitaplar tanzim edilmiştir. Bu senede gerekli olan ders, öğrencinin daha önce öğrendiği hesap bilgilerini pekiştirip, defter tutmasını öğretecek bir derstir (Kırkambar, 606). Bu dersle öğrenci basit malî işleri yapabilir seviyeye gelerek mezun olduktan sonra çeşitli kurumlarda memuriyet görevlerinde bulunabilecektir. Bir diğer kitap ise Mevrîd-i Servet adlı kitaptır. Bu kitapla öğrencilere ziraat hakkında bilgi verilir (Kırkambar, 607). İlköğretimin dördüncü senesinde verilen bu dersle, öğrenci temel ziraat işlerinin neler olduğunu öğrenir. Bazı mahsullerin nasıl yetiştirileceği gibi ilerde kullanabileceği bilgilerle de donatılır. Bu sene içerisinde yazı dersi olarak da kaba Osmanlıca'nın usûl-ı inşâsı okutulmalıdır (Kırkambar, 607). Bu dersle amaç mevcut Osmanlı dilini çocuklara en iyi şekilde öğretmek ve yazdırmaktır. Başka bir kitap ise Osmanlı Tarihi kitabıdır ve elli derste okutulacak şekilde tanzim edilmiş olmalıdır, ayrıca genel Osmanlı tarihi mahiyetinde oluşturulmalıdır (Kırkambar, 607). Böylelikle öğrenci Osmanlı Devleti'nin tarihini genel hatlarıyla öğrenecektir. Bu genel hatların içinde Osmanlı'nın zaferleri, padişahları, kaybettiği savaşlar ve belli başlı tarihî olayları anlatılacaktır. Akşam derslerinde ise günde üçer sayfa *Kur'an-ı Kerim* okutulacaktır.

İlköğrenimini yukarıda adı geçen ve kitaplar ve dersleri öğrenerek bitiren bir öğrenci, artık basit hesap bilgilerini öğrenmiş, coğrafya ve genel Osmanlı tarihi gibi konularda fikir sahibi olmuştur. Okuma ve yazmayı iyi bir şekilde öğrenen bu öğrenci; ahlak, ilmi hal ve Kur'an derslerini de almıştır. Okumuş olduğu diğer meslekî ve ziraat ile ilgili kitaplar ve derslerle, öğrencinin bundan sonraki yaşamında ona yardımcı olacak ve bir meslek edinmesini kolaylaştıracak bilgilere de sahip olması sağlanacaktır.

Ahmet Mithat Efendi'nin oluşturduğu bu ilköğretim sisteminde öğrencilerin her yönden hem hayata hem de bir üst okula hazırlandığını görüyoruz. Rüştîyeye geçmeden önce öğrencinin donanımının tam olması gerekliliği fikrini destekler nitelikte olan bu sistem, ayrıca çocukları mevcut iş ve çalışma hayatına da hazırlamaktadır.

Hiçbir zaman çalışma fikrinden vazgeçmeyen Ahmet Mithat bu fikrini tüm halka aşlamak ve öğretmek amacından asla geri durmamıştır. Bunun içinde yukarıda gördüğümüz müfredatın ve kitapların tanzim edilerek çocuklara okutul-masını istemiştir.

Ahmet Mithat Efendi sadece ilköğretim seviyesinde bir eğitim pedagojisi üretmemiş aynı zamanda bir sonraki seviyedeki okullar için de aynı şekilde bir pedagojik sistem tasarlamıştır.

Ahmet Mithat Rüştîye diye adlandırdığımız bu okulda mevcut işlenen derslerin yanında, ayrıca dünya fizikî ve beşerî coğrafyası ile ülkenin fizikî ve beşerî coğrafyası haftada bir gün ve toplamda elli saat okutulmak üzere tanzim edilmesini ileri sürer (Kırkambar, 615). Buradan hareketle rüştîyeye başlayan öğrencilere sıbyan mekteplerinde aldıkları genel coğrafya bilgilerinin üzerine onların daha fazla bilgi elde edecekleri bir coğrafya dersi verilmelidir. Bu coğrafya dersinin yanında Ahmet Mithat Efendi elli ders saat olacak şekilde Tarih-i Umumî dersinin de öğrencilere verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Böylelikle öğrenciler her iki derste de daha geniş bilgilere sahip olacaktır. Rüştîyenin birinci sınıfında öğrencinin daha önce öğrendiği bilgilerin üzerine ilaveten, Osmanlı lisanında kullanılan yabancı tamlamaları ve “medli” ya da “şeddeli” kelimelerin nasıl okunduğu öğretilir. Bu ders haftada üç gün okutulur (Kırkambar, 616). Bu dersle okuma konusunda daha önce ilerleyen öğrencilere, dildeki özel hususiyetler de öğretilerek onların okumalarında en iyi seviyeyi yakalamak hedeflenmektedir.

Dil öğrenimi konusunda da hassas olan Ahmet Mithat Efendi, rüştîyede özellikle Osmanlı lisanına çok fazla kelime veren dillerden olan Arapça ve Farsça öğretiminin de yapılmasını istemektedir. Ona göre, diğer derslerden arta kalan üç günde öğrencilere Mecmua’-yı Lügât-ı’Arabiye adlı bir kitapla Arapça’nın temel bilgileri öğretilmelidir. Bunun yanında yine haftada üç gün okutulmak üzere Ta’limü’l- Fârisî adında bir kitap tanzim edilerek okutulmalıdır (Kırkambar, 616). Osmanlı toplumunda önemli olan bu iki dil, erken yaşlarda çocuklara öğretilerek onların bu iki dile de hâkim olmaları istenmektedir. Böylelikle gerek memuriyet

hayatlarında, devlet işlerinde ve gerekse, Osmanlı coğrafyası düşünüldüğünde, ticaret ve benzeri işle meşgul olacakları düşünüldüğünde öğrendikleri bu diller onlar için çok faydalı olacaktır.

Yukarıdaki derslerden sonra ikinci sınıfa devam eden öğrenciler için haftada ikişer gün okutulacak olan ve öğrenciye hesap konusunu örnekler vererek anlatan yüz ders saati verilebilecek bir hesap risalesi hazırlanmalıdır (Kırkambar, 617). Bu dersle öğrenci hesap kurallarını öğrenir. Hesap defterlerinin nasıl tutulacağı konu-sunda da ön bilgi sahibi olur. Böylelikle ileride iş hayatında karşılaşacağı zorlukları öğrenim hayatında bertaraf etmiş olur. Hesap dersinin yanında çocuklara Teşrih dersi tertip edilip bu derste vücut ve uzuvları öğretilmelidir (Kırkambar, 617). Bu dersle maksat, öğrencilerin genel hatlarıyla insan anatomisini öğrenmeleridir. Bu sınıfta ilk sınıfta öğretilen Arapça ve Farsça derslerinin üzerine eklenecek ve öğrencileri daha ileri seviyelere çıkaracak dil eğitimi verilir. Böylelikle üçüncü sene içerisinde mevcut derlere ek olarak yukarıda saydığımız dersler ve kitaplar okutulur. Bu sayede öğrencilerde daha sonraki sınıflar için sağlam bir temel atılmış olur.

Rüştiyenin üçüncü senesinde diğer dersler devam etmekle birlikte bunlara ek olarak çeşitli kitap ve dersler hazırlanmalıdır. Ahmet Mithat Efendi ilk olarak, Osmanlı lisanını hükmü dâhilinde çocuklara mantık kitabı oluşturulup, bu kitabın Arap lisanının mantığıyla değil Fransız, İngiliz veya Alman lisanları için yeni olan mevzularda hazırlanması gerektiğini savunur. Bu ders haftada üç gün ve toplam yüz elli ders okutulacak şekilde oluşturulmalıdır (Kırkambar, 617). Bu ders ve kitapla, Ahmet Mithat Efendi, çocukların, düşünme ve muhakeme etme yeteneklerini geliştirecek bir ders olan, mantık dersini vermek istemektedir. Burada dikkatimizi çeken en önemli nokta ise İslam toplumlarında medreselerde okutulan Arap mantığıyla hazırlanmış Arapça mantık kitapları yerine Osmanlı lisanıyla hazırlanmış ve Batı'da okutulan ve orada da yeni olan mantık konularının öğrencilere okutulması gerektiği vurgusudur. Bu durum, modernleşen eğitim sisteminin klasik medrese anlayışından koparak, mevcut düzende modern bir şekilde, bilim öğretmenin gerekliliğinin vurgusu için açık bir örnektir.

Ahmet Mithat bu derslerin yanında Muntahabât-ı Farsîye adında bir kitabın tertip edilmesini ister. Bu kitap içerisinde *Bostan*, *Gülîstan* ve *Baharîstan* gibi Fars edebiyatı klasiklerinden en güzide hikâyeler ile *Hafız* ve saire divanlarının bazı güzel parçaları okutulmalı ve bu ders haftada üç gün elli saat üzerine tertip edilmelidir (Kırkambar, 618). Bu dersle Türk edebiyatının da kaynakları arasında yer alan Fars klasikleri çocuklara okutulur. Bu kitapların içerisindeki ibret verici hikâyeler, öğütler ve toplum için önemli olan, toplumsal kurallar çocuklar için bir ibret numunesi olacak ve onların yaşamlarında uygulayacakları ahlakî değerleri oluşturmalarına katkı sağlayacaktır. Okutulan bu derslerden başka Ahvâl-ı Âlem adında coğrafya ile tarih dersinin birleşmesiyle oluşturulmuş bir ders okutulmalıdır. Bu ders, yüz elli ders saatinde öğrencilere verilmelidir. Bu dersle daha önce öğrencilere ayrı ayrı verilen coğrafya ve tarih dersi birleştirilmiştir. Bir başka ders ise daha önceki sınıfta verilmeye başlanılan teşrih dersidir. Bu sınıfta ise haftada iki gün ve toplamda yüz ders olmak üzere verilmelidir (Kırkambar, 618). Rüştîyenin bu üçüncü senesinde diğer verilmesi istenen ders ise kozmografya ve hey'et (astronomi) dersleridir. Haftada birer gün okutulmak suretiyle elli ders olarak taksim edilmelidir. Bu dersle daha önce giriş yapılan kozmoloji bilimiyle ilgili daha fazla bilgi öğrencilere verilecektir. Ahmet Mithat Efendi'nin rüştîyenin üçüncü senesinde okutulmasını istediği son kitap ise "*Mebânîü'l-İnşâ*" mahiyetinde bir kitaptır. Bu kitapta gerek mensur ve gerekse manzum inşânın mebânîsi öğrencilere gösterilmelidir ve öğrencilere okutulmalıdır. Bu kitapla okuma seviyesini en üst düzeye çıkarma hedeflenmektedir (Kırkambar, 619).

Görüldüğü gibi rüştîyenin üçüncü senesi içerisinde öğrencilere önceki bilgilerini geliştirecek derslerin yanında yeni konuları da öğrenecekleri dersler ve kitaplar okutulmak istenmektedir. Ahmet Mithat Efendi öğrencinin tekmil bir şekil-de yetişmesini istemektedir. Bu sebeple bu sınıfa gelen kadar öğrencilerin aldığı ders ve konuların çok çeşitli olması bu tekmil eğitimi sağlayacaktır. Bu sınıfa gele-ne kadar öğrenci kozmoloji, ziraat, ticaret, din ve ahlak kuralları, kıraat vb. birçok konuda bilgi sahibi olacaktır.

Rüştiyenin dördüncü sınıfına geldiğimizde Ahmet Mithat Efendi öğrencilere diğer derslerin yanında yetmiş ders üzerine tertip edilmiş bir Hikmet-i Tıbbiye risalesi oluşturulmasını ister ve bu dersin her gün okutulmak suretiyle üç ayda tamamlanması gerektiğini vurgular (Kırkambar, 619). Bu ders ve risale ile öğrenciler teşrih dersinde gördükleri bilgilere, bu derste görecekleri bilgileri de ekleyerek, öğrenciler genel sağlık konusunda bilgi sahibi olacaklardır. Hikmet-i Tıbbiye dersi bittikten sonra iki yüz yirmi beş derslik bir Kimya risalesi hazırlanmalıdır. Bu dersin içerisinde ayrıca farmakoloji de okutulmalıdır. Ayrıca bu dersler bir sene boyunca devam etmeli ve sabah dersleri olarak okutulmalıdır (Kırkambar, 619). Bu dersle öğrencilere kimya biliminin faydaları ve bu bilimle neler yapabilecekleri öğretilir ayrıca bu dersin içerisinde verilen farmakoloji dersiyle de ilaçlar hakkında bilgi verilecektir. Basit ilaçların yapımı hakkında genel bilgiler içermesi açısından öğrencilere faydalı olacak olan bu ders, modern bir konu ve ders olması açısından önemlidir. Çünkü döneminde sadece uzmanların alabildiği ve bu konuda merakı olanların dışında ilgilenenlerinin olmadığı bir konunun ders olarak rüştiyeye alınması gerekliliği düşünülmüştür. Bu derslerin yanında bir de İlm-i Sıhhat kitabı hazırlanarak okutulmalıdır. Bu dersle öğrencinin sağlık konusunda bilgi sahibi olarak yaşamı boyunca faydalanacağı bilgileri edinmesi beklenmektedir. Bu kitaplara ek olarak, bu sınıf için bir de inşâ kitabı hazırlanmalıdır ve en alt seviyeden en üst seviyeye kadar tüm inşâ metinleri öğretilmelidir (Kırkambar, 620). Bu sınıfta diğer derslere ek olarak öğretilen sağlık, tıp ile ilgili konular çocukların sosyal hayatlarında karşılaşacakları sağlıkla ilgili sıkıntı ve sorunlara daha bilinçli bir şekilde müdahale etmelerini sağlayacaktır. Kimya ve bu dersin içindeki ilaçbilimi konusuyla öğrenci yaptığı her deneyle modern bilimlerin kapısını aralayacaktır. Bu sayede gelecek nesiller için bir basamak olacak bilgileri ve tecrübeleri kazanacaklardır.

Beşinci sınıfa gelindiğinde Ahmet Mithat Efendi bu sınıfta *Ekonomi Politik* dersi okutulmalıdır der; ancak bu ilmin sınırları belli olmadığından gayeye mün-hasır bir kitap teşkil edilerek üç ay okutulmalı bunun için de (Mehmet Mithat)* isimli risale-i müfide kâfi gibidir (Kırkambar, 620). Ahmet Mithat bu dersle ekonomi politikaları

* Mehmet Mithat' Ahmet Mithat'ın kendisidir. Ekonomi Politik ise Ahmet Mithat Efendi'nin 1291(1874) yılında yazdığı bir kitaptır. Ahmet Mithat Efendi Ekonomi Politik, (1291, 1874) İst. Kırkambar Mat. 191 ss.

hakkında öğrenciyi eğitme amacındadır. Böylelikle öğrenci gelecekte yapabileceği ticarî faaliyetlerde karşılaştığı durumlara karşı nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini öğrenmiş olacaktır.

Diğer bir ders ise felsefe dersidir. Hem felsefe konularının hem de felsefeyle uğraşan kişilerin tanıtılıp öğretildiği bir ders olarak değinilmeli bu suretle iki yüz yirmi beş ders okutulup buna göre bir kitap oluşturulmalıdır ve dokuz ay müddetle bu ders işlenmelidir (Kırkambar, 620). Ahmet Mithat Efendi'nin önem verdiği ve her zaman öğrenilmesini ve anlaşılmasını istediği felsefe konusunda rüştiyenin bu son senesinde ders olarak vermek istemesi çok önemlidir. O, felsefenin çok geniş olduğunu ve bu kadar fazla konunun verilmesinin gerekmediğini söyleyerek, dersin, üzerinde pek çok tafsilata girmeden felsefe ve felsefecilerin tanıtıldığını ve kâfi seviyede bu kişilerin yaşam öykülerinin verilmesini ister. Böylelikle öğrencide felsefeyle ilgili bir alt yapı oluşacak ve felsefenin başlıca öncüleri hakkında da yeterli miktarda malumata kavuşmuş olacaklardır. Bu derslere ek olarak, bir de hukuk dersi üç yüz ders üzerine kurulmalı ve bunun bir risalesi oluşturulmalıdır. Genel hukuk kuralları üzerine oluşturulan dersler bir yıl müddetle okutulmalıdır (Kırkambar, 620). Bu dersle öğrencilere insan hukuku ve milletler hukuku alanında genel kuralların öğretilmesi amaçlanmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi on üç yaşında rüştiyeyi bitiren bir öğrencinin beş yıl boyunca burada gördüğü bilgilerle gelecekte hayatını tesis ederken çok daha rahat ve başarılı olacağını belirtmektedir. Bu derslerin çocuklara ağır geleceğini düşünenlere ise, bu dersler günde en fazla üç saat işlenecek şekilde tertip edilmiştir ve bu bir çocuğun tahammül edemeyeceği bir seviye değildir, diyerek sunmuş olduğu programın sağlamlığını kanıtlamak istemektedir.

Yukarıda Ahmet Mithat Efendi'nin sıbyan mektebinde ve rüştiyede okutulması gerektiğine inandığı kitaplar ve bu kitapların işleneceği dersler hakkında bilgiler verdik. Bu bilgilerden hareketle Ahmet Mithat Efendi'nin teklif ettiği pedagojik sistem, onun modern anlamda bir eğitim sistemi kurmak istediğinin bir kanıtı olarak görebiliriz.

Döneminin mevcut sistemini incelediğimizde bu derslerin gerek *Kırkambar* dergisinin yazıldığı dönemde ve gerekse ilerleyen yıllarda bu tip kitap ve derslerin çoğunun okutulmadığını görmekteyiz (Kodaman, 1999:111) Özellikle fen bilimleri ve felsefe alanında Ahmet Mithat Efendi'nin teklif ettiği kitapların hiçbirini görmemekteyiz. O dönemleri yaşayan kişilerin anılarına baktığımızda da az önce vurguladığımız konuya ait deliller bulmaktadır. Halit Ziya Uşaklıgil'in hatıratından alınan şu satırlar dönemin rüştiye eğitimine örnek olması açısından önemlidir:

“(…) rüştiyede ne vardı ve ne okutulurdu: Gülistan kitabından üç fasıl ile bir Fars grameri, Türkçe bir gramer ile imlâ ve okuma kitabı yerine, ancak 200 sayfalık bir Osmanlı tarihi, hesaptan adı ve ondalık kesirlerle, tenasüp kaideleri, coğrafyadan harita üzerinde parmakla gösterilecek, dağlar, şehirler, denizler nehirler ve nihayet mektebin en ehemmiyetli dersi Arapça'dan Emsile, Bina ve Avamil ile başlayarak izhardan geçerek Risale-i Erbaa diye tanıdığımız mantık taslağına varan ve dört yıl günde üçer satırla öğretilen bir yol.(…) (Uşaklıgil, 1969:84)”

Halit Ziya'nın anlattıklarından da anlaşılacağı gibi o dönemde eğitim sisteminde öğrenciye verilen dersler yetersiz ve öğrenciyi okuma yazma dışında pek eğitemeyen ve geliştiremeyen bir müfredattır. Ahmet Mithat Efendi'nin sunduğu bu eğitim müfredatı ise dönemine göre modernidir. Öyle ki fen ve tıp ile ilgili bilgileri rüştiye okulunda öğrenciye vermek döneme göre radikal bir karardır. Bu tip bilgilerin rüştiye dışında özel okullarda, askerî okullarda ve sultanîlerde verildiği düşünülürse, ilköğretim seviyesindeki çocuklara bu bilgilerin verilmesi onları diğer okullarla eş eğitim seviyesine çıkaracaktır.

Osmanlı eğitim sistemine baktığımızda okula gitme oranının çok düşük olduğunu görmekteyiz ve okula gidenler arasında da rüştiye sonrası eğitimine devam edenlerin oranının daha da düştüğü bilinmektedir. Bu sebeple rüştiye okullarında öğrencilere öğrenebilecekleri her şeyi öğretmek ve onları gelecek yaşamlarına hazırlamak gerekir. Bunun bilincinde olan Ahmet Mithat Efendi de kendi müfredatını bu kaygılar çerçevesinde hazırlamıştır. Rüştiyeden mezun olan bir çocuk okuma ve yazmanın yanında; ziraat, tıp, sağlık, kimya, ticaret, defter tutma,

Fransızca, Arapça, Farsça, ahlak, din vb. birçok dersi okuyarak kendisini geliştirmiş olacaktır. Böylelikle sadece devlet kademesinde değil, diğer iş kollarında da çalışacak seviyeye gelecektir.

Tablo 1.

Kırkambar Dergisinde Ahmet Mithat Efendi'nin Okutulmasını Önerdiği Derslerin ve Kitapların Sınıflara Göre Listelenmesi*

Sınıf	Kitap ve/veya Ders İsmi	Ders ve/veya Kitap İçeriği ve/veya amacı	Toplam Ders Saati
Rüştiye I. Sınıf	Kitap-ı Istılâhat	Hesap, Hendese, Coğrafya, Kimya	—
Rüştiye I. Sınıf	Vezâif-i Etfâl	Ahlak, zanaat, sanat, ticaret, vb.	200
Rüştiye I. Sınıf	İlm-i Mesaha	Matematik	50
Rüştiye I. Sınıf	Coğrafya	Coğrafi bilgiler	50
Rüştiye I. Sınıf	Eflâk	Kozmografya ve meteoroloji	—
Rüştiye I. Sınıf	Osmanlı Coğrafyası	Osmanlı Devleti'nin coğrafyası hakkında bilgiler	50
Rüştiye I. Sınıf	Fizikî ve Beşerî Coğrafya	Dünya fizikî ve beşerî coğrafyası hakkında	50
Rüştiye I. Sınıf	Osmanlı Türkçesi	Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan "medli" ve "şeddeli" ifadelerin okunuşu	Haftada üçer gün

* Bu dersler ve kitaplar mevcut derslerin yanında Ahmet Mithat Efendi'nin verilmesini istediği derslerdir. Tam bir ders programı ve müfredat değildir.

Rüştiye I. Sınıf	Mecmuâ-yı Lugât-i Arabiye	Temel Arapça dilbilgisi ve kelime bilgisi	Haftada üçer gün
Rüştiye I. Sınıf	Talimü'l-Fârisî	Temel Farsça bilgisi	Haftada üçer gün
Rüştiye II. Sınıf	Hesap Risalesi	Hesap defterleri tutma konusunda bilgiler verir	100
Rüştiye II. Sınıf	Teşrih dersi	Vücut ve uzuvları hakkında bilgi verir	_____
Rüştiye II. Sınıf	Arapça ve Farsça Derleri	Arapça ve Farsça öğrenimini geliştirmek	_____
Rüştiye III. Sınıf	Usûl-ı İmla	Arapça ve Farsça kelimeler hakkında	300
Rüştiye III. Sınıf	Kıraat Dersi ve kitabı	Okuma becerilerini arttırma	200
Rüştiye III. Sınıf	İlmihal Kitabı	İslam Dini'nin farzları ve ibadetleri	200
Rüştiye III. Sınıf	Mantık	Düşünme ve muhakeme gücünü arttırmak	150
Rüştiye III. Sınıf	Müntahabat-ı Farsîye	Bostan, Gülistan, Baharistan gibi Fars klasiklerinden parçalar içerir	50
Rüştiye III. Sınıf	Ahvâl-ı Âlem	Coğrafya ve Tarih derlerinin birleşmesiyle oluşturulur	150
Rüştiye III. Sınıf	Teşrih	İnsan anatomisi hakkında	100
Rüştiye III. Sınıf	Kozmografya ve Hey'et	Kozmoloji bilimiyle ilgili bilgiler vermek	50
Rüştiye III. Sınıf	Mebânü'l-İnşâ	Mansur ve manzum inşa metinlerinin nasıl yazılması gerektiği konusundadır	_____
Rüştiye IV.	Mevrid-i Servet	Ziraat hakkında	_____

Sınıf			
Rüştiye IV. Sınıf	İnşa Risalesi	Osmanlı Türkçesinde inşa metinleri konusundadır	_____
Rüştiye IV. Sınıf	Osmanlı Tarihi	Osmanlı Devleti'nin genel tarihi	50
Rüştiye IV. Sınıf	Hikmet-i Tıbbiye	Tıp konusunda bilgiler verir	70
Rüştiye IV. Sınıf	Kimya Risalesi	Kimya konusunda bilgiler verir	225
Rüştiye IV. Sınıf	İlm-i Sıhhat	Sağlık konusunda genel bilgiler verir	_____
Rüştiye V. Sınıf	Ekonomi Politik	Ekonomi konusunda genel hatlarıyla bilgi verir	225
Rüştiye V. Sınıf	Felsefe dersi	Felsefe ve felsefecilerin tanıtıldığı genel konuları içerir	_____
Rüştiye V. Sınıf	Hukuk dersi	Genel hukuk kurallarını içerir	300

3.3.2. Halkın Geneline Hitap Eden Kitapların Hazırlanması

Ahmet Mithat Efendi, bir insanın ilmini tamamlaması için gerekli olan kitaplara da değinir. Ona göre bu iş için gerekli olan ansiklopedik kitaplardır. Her ilmin ansiklopedik sözlüğüdür. Bu konuda da Osmanlı'nın Avrupa'dan geri kaldığını vurgular. Bu geri kalmışlığı aşma konusunda da kendisini sorumlu hisseder ve kendisine vazife verir. Bu sebeple her konuda ve alanda okumaya ve yazmaya başlar, çıkardığı dergileri ve gazeteleri bu mahiyette düzenler. Ona göre bir öğrencinin ya da meraklı birisinin ilmini tekemmül ettirmesi için ülkemizde Avrupa'daki gibi bir ansiklopedi anlayışı yoktur. Mesela bir *Kamus-ı Tarihiye*,

Kamus-ı Coğrafiye gibi ansiklopedik sözlükler vasıtasıyla insan o konuda istediği bilgiye daha kolay ve çabuk ulaşabilir. (Kırkambar, 662).

Buradan hareketle Ahmet Mithat Efendi medeniyetin ilerlemesi ve modernleşmesi için doğru ve sistemli bir eğitimin oluşmasını ve işlenmesini istemektedir. Ahmet Mithat Efendi *Kırkambar*'daki yazılarında da bu konuyu işler ve halkı eğitmek, yeni şeyler öğretmek gayesiyle devamlı halkın anlayacağı sadelikle yeni şeyler yazar, böylelikle onları eğitmek ister. Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi bir Hâce-i Evvel olarak üzerine düşen vazifeyi hakkıyla ifa etmiştir.

4. Kırkambar'da Eğitim unsuru Olarak Edebiyat

Bilindiği üzere, edebiyatın kendisi de bir eğitim ve disiplin sonucu oluşur. Ahmet Mithat'ın eserleri içerisinde topluma verilmek istenen bir mesaj mutlaka vardır. Ona göre edebiyatın gayelerinden birisi de eğitimidir.

Ahmet Mithat Efendi yazdığı romanlarda ve diğer yazılarında çoğunlukla topluma bazı dersler vermeyi ve onlara yeni şeyler öğretmeyi amaç etmiştir. Onun dilinin sadeliği ve eserlerinin konusu, bahsettiğimiz ders verme amacı içindir. Okuyucusuna, babacan bir öğretmen, ona yeni şeyler öğreten bir usta, onu eğlendiren bir meddah gibi yaklaşması, döneminde çok okunmasına ve halk arasında sevilmesine neden olmuştur. Çıkardığı ansiklopedik mahiyetteki dergi ve gazetelerle toplumun genel kültürünü arttırarak onları eğitmeyi amaçlamıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Kırkambar*'da yazıyı medeniyetin kaynağı olarak görür. O, bu makalesinde, yazının kaynağını araştırırken, dilin gereksinimlerini de vurgular ve yazının ne olduğu hakkında okuyucusunu bilgilendirir. “Sanat-ı kitabet muhataba lisanla telkin edilebilecek fikri resim ile tefhim etmektir” (Kırkambar, 169). Burada resim kelimesinden kastedilen yazı karakterleridir. Ahmet Mithat Efendi'ye göre İnsanlar daha önceleri jest ve mimiklerle anlaşmışlar daha sonra da yazıya ulaşmışlardır.

“Ya mecburiyet insanın ahlâfına bir fikir bırakması gayretinden ileri gelir. Yahut insanın ben-i neviyle olan alakası bir dereceye vasıl olur ki mesela muvakkilerin uzaklığından nâşî insankendisine muhattapolacak kimseleri bizzat ve birer birer görmekmuhasıl ve mümteni olur da o zamanbilvasıta taat-i efkâra luzum görür” (Kırkambar, 170).

Diğer bir tespit ise bir kişinin şahsen konuşarak anlatamayacağı zaman yazıya ihtiyaç duyduğu ve yazının ortaya çıktığıdır (Kırkambar, 170). Görüldüğü gibi yazının ortaya çıkmasına sebep, uzaktakilerle iletişim kurmak veya bir fikrin konuşarak anlatılamadığı zaman karşımızdakine fikrimizi bildirmektir. Buradan yazının ihtiyaçlar neticesinde icat edildiği sonucuna varılır.

Ahmet Mithat metinlerde şekil ve resim kullanımıyla ilgili bilgi verir. “Muhasenatın ikincisi eşkâl ile beyân-ı fikrin kuvveti hurûf ile beyân olunan fikrin kuvvetinden akva olmasıdır (Kırkambar, 173). Metinlerde şekil ve resim kullanımıyla okuyucuya yazıyla anlatamayacağımız şeyleri görsel olarak anlatabilmemiz mümkün olacaktır. Bu sebeple metinlerde şekil kullanmak mühimdir ve Avrupa’da bu şekilde kullanım yaygındır (Kırkambar, 173). Ahmet Mithat Efendi, görsel unsurlarla anlatımın, bir fikrin sunumunda daha etkin olduğunu belirtir ve *Kırkambar*’da da bu tekniği kullanır. Bu şekilde alfabeleri ve ifade tarzlarını anlatan Ahmet Mithat kendi lisanımızın bazı eksiklikleri vardır ve ağızımızdan çıkan her sesin şekil olarak karşılığının bulunmasıyla alfabemiz mükemmel bir seviyeye ulaşacaktır (Kırkambar, 176). O, bu konuda bazı dilleri örnek gösterir.

Edebiyata ilk olarak edepten başlayan Ahmet Mithat Efendi edebi şöyle tanımlar: “Hemzenin ve dalın fethi ve ba’nın sükûnuyla edep: lügatte bir adamın hüzzarı taâm sofrasına davet etmesine ıtlak olunur (Kırkambar, 28). Edep, güzel söz söylemeyi ve nazik olmayı içinde barındırır. Nasıl bir ev sahibi misafirlerini sofraya davet ederken incelikle konuşur, işte o bir edeptir. Edep kelimesi İslam’ın feyziyle İslam coğrafyasının her tarafına yayılmasıyla ilim ve maarif Arap lisanına girmeye başladığı zaman ilm-i kelâma ve eşâra edep ıtlak ve tesmiye olundu (Kırkambar, 28). Edep, bir sözü güzel bir şekilde ifade etmektir ve edebiyat da güzel sözler bütünüdür. “Şu hâle göre, edep diye, beyne’n-nâs latif muamele ile edilecek mücamele ve zarafata lisanca dahi kanun-ı fesahat ve belagat nazarında geri görülecek muayyebattan sâlim ve berî olduğu halde ifade etmeğe denilir (Kırkambar, 28).”

Edep bir güzellik ve zarifliktir. Halk insanlarla güzel geçinmeye ve hatırşinaslı a dahi edep demektedir. Edeb, aslında bir toplumsal saygı ve nezakettir. Edep sözü güzel söylemektir, ancak o sözde o dilin kurallarına aykırı Şeyler bulunduğu zaman bu sözler edebiyattan sayılmaz (Kırkambar 28).

Edebin kaynağını ise hikmettir. “Edep hikemiyatın bir lisân-ı fesahat beyanından sud r eder.       n s beynindeki m camele-i zarif nenin vechini ve ahlak ve etv r-ı memduhanın keyfiyatını bilmek bir hakikati bilmek ve bu ise hikmet demektir (Kırkambar, 28).” Eğer bir edibin sözlerinde hikmet olmaz ise sözleri edep sayılmaz. Edep güzel söz söylemenin yanında, o sözdeki anlam yo unlu uyla da ilişkilidir. Söylenen s z n veya yazılan yazının edebî olması için avam lisanından ayrılarak içerisinde hikmet ve nezaket bulundurması gerekir.

Edep konusunda dilin belagat ve fesahat kuralları çok önemli bir yer tutmaktadır. K tip Çelebi “*Keř  ’z-Z   n*’da” “  m ’l-edeb” başlığı altında edebi tanımlarken “Arap dilinde söz ve yazı bakımından yanlışa düşmekten sakınıp korununmaya yarayan ilim” olarak tanımlamaktadır. “Edep  yle bir ilimdir ki, söz ve yazıda hataya u ramaktan kurtulmak onunla mümkün olur (K tip Çelebi, 44-45; Bilgegil, 1989: s. 4’deki alıntı). şinasi’ye göre “fen” insana iyi huy   retti i için edep adını almıştır ve onunla u raşanlara “edip” denilmesi aynı sebeptendir. “Fenn-i edeb bir marifettir ki insana haslet-i  muz-ı edeb olduğu için edep ve ehl-i edüp tesmiye kılınmıştır”(şinasi, 1303; Bilgegil, 1989: s.4-5’deki alıntı). Edep; iyi huy, güzel söyleme, doğru konuşma ve yazma gibi belirli bir terbiye ve eğitim gerektiren bir “fen”dir. Bu ise dilin zenginliği sayesinde ve eğitimle öğrenilecek bir durumdur. Bu konuda Ahmet Mithat Efendi, bir dilin fesahat kuralları kendi içinden çıkmalıdır; eğer başka dilin kuralları getirilip o dile uygulanmak istense, o kurallar o dil için yabancı kalacağını, o dile uymayaca ını belirtir. Osmanlı lisanı için de bu durum böyledir. Kendi içerisinden belagat ve fesahat kitabı çıkmayınca belagat ve fesahat denilen Şeylerin Osmanlı lisanına hakkıyla tatbik edilmesi zor olacaktır (Kırkambar, 29). Her milletin indinde lisan-ı edep lisan-ı avamdan farklıdır. Edeb  lisan halkın kullandığı dilden farklıdır. Bu da onun belagat ve fesahat kuralları içerisinde oluşturuldu unun ve belli bir eğitimin neticesinde edinilece i-nin kanıtıdır.

Ahmet Mithat Efendi *Kırkambar*'ın edebiyat yönünü açıklarken şöyle der: “Bir edîbin ıtr bir güzidesini “bak falan şu beyti ne güzel nazm etmiş” diye kârîlerimizin nazar-ı imtihânına arz edivermekten ibaret kalmayacaktır. O beyti şerh ederek ne demek olduğunu erbâb-ı mütalaanın nazar-ı ıtlağına vaz’ etmek ahz-ı emelimizdir (*Kırkambar*, 29).”

Bir hikâye yazarı, bir romancı olarak Ahmet Mithat Efendi toplumu eğitmeyi, ona edebiyat yoluyla bir şeyler anlatmayı hedeflemiştir ve döneminde de bunu başarmıştır. Edebi üslûp olarak zayıf kalsa da o Hâce-i Evvel olarak halka yeni şeyler öğretmek ve okuma zevkini aşlamak için yazmıştır. Tanpınar, Ahmet Mithat için, “Bir zamanlar aktar çıraklığı yaptığı Mısır Çarşısı esnafının içinde, onlarla yârenlik edermiş gibi yazar” (Tanpınar, 2001: 455) der. Sanat ve edebîlik kaygısı gütmeyen yazan Ahmet Mithat'ın üslûbu için Tanpınar, kahvehanelerde dinlediğinden hiç şüphe etmediği meddah hikâyelerinin devamıdır der (Tanpınar, 2001:456). Ahmet Mithat sanat kaygısı gütmeyen, halka yeni şeyler öğretmek, halkı medenî bir seviyeye yükseltmek gayesiyle yazmıştır.

Ahmet Mithat Efendi edebiyatımızda hikâye ve roman tarzında öncü olmasıyla da önemli bir yere sahiptir. Özellikle adaptasyon konusunda yapmış olduğu işlerle edebiyatımızda yeni kapılar açmıştır. *Kırkambar* içerisinde rastladığımız birçok çeviri hikâyeler ve letailer bu konuya örnek teşkil etmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin Türk hikâyeciliğinde yeri yadsınamaz. Onu sadece hikâye yazan bir kişi olarak görmek de yanlıştır. “*Hikâye Tasvir ve Tahriri*” başlıklı yazısında edebiyatın kuramına da girer.

Ahmet Mithat Efendi bu yazısında, “Bir cemiyet-i beşerîyenin hikâye kitaplarına fûnûn kitapları kadar ihtiyacı vardır.” Diyerek edebî olan eserlerin önemini vurgular. Ona göre hikâye kitapları fen kitapları gibi bir medeniyeti ilerleten, yükselten bir kaynaktır. Burada hikâye terimiyle günümüzdeki roman, hikâye ve bunlar gibi düz yazıları düşünmek doğru olacaktır. Çünkü bu yazıların yazıldığı dönemde, edebiyatımızda edebî türlere ait kavramlar tam anlamıyla henüz oturmamış,

bugünkü anlamlarını henüz kazanmamışlardır. Bu sebeple genel adlandırma olarak hikâye denilmektedir.*

Ahmet Mithat Efendi'ye göre hikâye tasvir ve tahriri edebiyatın bir ciheti ve sayıhası olduğundan ve Doğu'da, özellikle Araplarda ve İranlılarda pek eski bir edebî meslektir. Bu tarz Avrupa'da bir asır kadar zamandan beri revaç bulmuştur ve memleketimize ise henüz gelmiştir (Kırkambar, 107). Burada bizi hikâyecilik geleneği hakkında bilgilendirir. Ahmet Mithat Efendi'nin de hikâyelerinde kullandığı üslûbun aslında Şark kaynaklı hikâye anlatma geleneğinin bir benzeri olduğu görülmektedir. Şark klasikleri; Bin Bir Gece Masalları, Bostan, Gülistan vb., anlatıma ve ibret vermeye dayalı hikâyeler olarak halk arasında anlatıla gelen ve daha sonraki dönemlerde yazıya aktarılan hikâyelerin benzerlerinin yüz yıldır Avrupa'da ve yeni yeni memleketimizde yazılmaya başlandığını belirtir. Bu bilgilerden Tanpınar'ın eleştirdiği ve yukarıda bahsettiğimiz meddahlık geleneğinin bir benzeri olarak hikâyelerini oluşturduğunu düşünebiliriz.

“Bir hikâyeyi tasvir ve tahrir etmek, bir vakayı meydana koymak demek cihetiyle bunun tarz-ı tarihle pek büyük münasebeti var ise de vaka-yı mezkûre mutlaka bir veya birkaç şahsın terceme-i hâli demek olup, erbâb-ı mütalaa bir zatın halini açmaya veyahut gülmeye davet eyleyeceğinden, muharririn olayı tarihi tarzda terceme-i ahvâl anlatır gibi anlatması uygundur (Kırkambar, 107).”

Ahmet Mithat Efendiye göre hikâye yazarı, içinde bulunduğu dönemde veya tarihte geçen yaşanmış ve hayal dünyasında kurmuş olduğu olayları kurgularken her türlü ayrıntıyı gerçeğe benzerlik ilkesini göz önünde bulundurarak tasvir etmelidir (Gökçek, 2012:46). Bir hikâye içerisinde birkaç kahraman olacaktır. Bu olaylar anlatılırken olay tarihî bir zeminde geçse bile, okuyucuya, olay içerisindeki şahısların gerçek kişilikleri tanıtır gibi tanıtılması gereklidir; çünkü okuyucu bu kahramanın hâline göre vaziyet alacağından; yazarın onları okuyucuya tanıtması gereklidir vurgusunu yapar.

* Nitekim Halit Ziya da 1890 tarihinde yazdığı Hikâye adlı inceleme kitabında roman ve romanın tarihini anlatmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'ye göre, hikâye denilen türün meydana iki şekli görülür: mudhik (komik) ve müellim (acı verici) (Kırkambar, 108). Hikâye yazarı hikâyesinde anlatmak istediği konuları seçerken yukarıda söz ettiğimiz kısımlara göre seçmelidir. Hikâye ya acı ve elem verici ya da eğlenceli, komik bir hal veya durum anlatmalıdır. Bu anlatma da gerçeğe en uygun şekilde olmalıdır. Ahmet Mithat Efendiye göre, hikâye yazmaktan murat, hikemiyâtta, ahlaktan bazı esasları mudhike ve müellime bir suret-i rivâyetle erbâb-ı mütalaaya telkin etmektir (Kırkambar, 108). Hikâyelere ahlak ve hikmet konularında insanlara ders verecek, onlara ibret olacak olayların anlatıldığı bir ibretnümâdır. Ahmet Mithat Efendi ilk hikâye ve romanlarını yayımladığı bu yıllarda edebî anlayışını bu şekilde çizmektedir.

Hikâyeler dört tabakaya ayrılır. En alt tabakadaki hikâyeler için, “bir vakaya vaka-yı sâire idhaliyle işi iğlak-veş-i işkâle düşürmeksizin sathîce nakil ve rivayet eder. Dilimizde şimdiye kadar telif suretiyle neşredilen hikâyelerin cümlesi böyledir (Kırkambar, 108). Bu tabakadaki hikâyeler kahramanın sergüzeşti ve terceme-i halinden başka bir şey değildir. Okuyucu en alt tabakadaki hikâyelerde yüzeysel bir anlatım bulacaktır. Kahramanın bir nevi hayat hikâyesinin anlatıldığı bu hikâyelerde kurgusal anlamda bir derinlik bulunmamaktadır. Edebiyatımızın ilk dönem roman ve hikâyelerinde bu anlatımı görmek kolaydır. Ancak şu da bir gerçektir ki modern anlamda romancılığın yeni başladığı bir toplum için bu tip romanların yazılması kaçınılmazdır.

İkinci tabaka hikâyelerinde yalnız bir adamın sergüzeşti anlatılmaz. Birkaç kimsenin de içinde bulunduğu bir vakanın her entrikası toplanarak bir sonuca varıldığı gösterilir ki, o netice, olayın sebeplerinin tamamı hakkında okuyucunun dikkatini çeksın (Kırkambar, 108). Bu tabakada kişilerden çok olay ön plan çıkmaktadır ve olay içerisinde okuyucunun ilgisini her daim canlı tutacak ve çekecek çeşitli entrikaların verilmesiyle, hikâyenin okuyucunun ilgisini çekmesi sağlanır.

Ahmet Mithat Efendi yukarıda bahsettiğimiz ilk iki tabakada hikâye yazmanın kolaylıklarından bahseder. İlk olarak, günümüz ahlak ve sosyal şartlarına hikâyenin uydurulması gerekir; ayrıca hitap ettiği toplumun dışındaki toplumları öğrenmesine

gerek yoktur. Hikâyede ahlakî ve felsefî bir muhakeme olmadığı için; yazar bu tip durumları okuyucuya havale ederek kurtulabilir. Bu tip hikâyelerde yazarın herhangi bir ahlakî mesaj ya da bunun gibi okuyucuya telkin etmeye çalıştığı bir durum veya düşünce göremeyiz. Son olarak bu tip hikâyelerde çetrefilli entrikalar bulunmadığı için yazarın olay örgüsünde de giriftlik bulunmamaktadır. Bu da yazarın hikâye yazmasını kolaylaştırır. Edebiyatı-mızdaki roman ve hikâyelerin ilk örneklerini bu iki tabaka içerisinde değerlendirmemiz doğru olacaktır. Bu yazının yazıldığı 1870-75 yılları arasında edebiyatımızın bu türlerinde tam bir gelişme görülmemektedir. “Bu tabaka hikâyeler edebiyatımızda henüz tercüme bile edilmedi” (Kırkambar, 109)

Üçüncü tabaka hikâyelerde, okuyucuların dikkatleri yalnız hikâyenin sonunda oluşacak sonuca çekilmeyip, aynı zamanda olayın her bir üyesinin tavır ve karakterleri dahi okuyucunun nazarında tasvir edilir (Kırkambar, 109). Bu tip hikâyelerde kahramanların da artık olay örgüsü içinde karakterleşir. Her kahraman olay içinde aldığı rol ve kendi içinde yaşadığı hâl ile birlikte okuyucuya gösterilir. Bu tip hikâyelerde iyi ve kötü karakterler bir arada aynı olay örgüsü içinde verilmeye ve okuyucuya sunulmaya başlanır. Bu tabakadaki hikâyeler zamanın ve mekânın şartlarına uygun olmalıdır. O zamanı ve mekânı tayin etmek için, o dönemin şartlarına ve âdetlerine vakıf olmak gerekir; ancak tam bir coğrafya tanımı yapar gibi değil, kahramanların tavır ve istidatlarında bu sosyal çevre bütünlüğünü sağlamak gerekir (Kırkambar, 109). Bu tabakada oluşturulacak bir kurgunun kahramanının döneminin sosyal çevresinden, ahlak kurallarından, âdet ve geleneklerden beslenerek kurgulanması gereklidir. Bunu da başarabilmek için hikâye yazarının anlatmak istediği olayın geçtiği zamanın sosyal çevresini, ahlak kurallarını, gelenek ve göreneklerini çok iyi şekilde bilmesi gerekir. Bu şekilde bir tespit yapan Ahmet Mithat Efendi realist bir bakış açısı sergiler. “Yazar her ashâb-ı vakanın hâl ve hareketlerini muhakeme etmelidir, lakin bu muhakemeyi ahlak kitabı yazarcasına yapmalıdır” (Kırkambar,110). Görüldüğü gibi yazar, kahramanlarını oluştururken çok yönlü kahramanlar yerine tam anlamıyla ahlâka bağlı tek yönlü kahramanlar oluşturmaktadır. Olay içinde o kişi ya iyidir ya da kötü. Olay müspet bir ders vermelidir.

Ahmet Mithat Efendi'nin hikâye tasvir ve tahriri konusunda üçüncü tabaka hikâyelerinde olmasını istedikleri kendi eserlerinde de vurguladığı ve işlediği ahlak ve tutarlı karakterde olma ve bunun gibi olumlu özelliklerdir. O, hikâye yazarını ahlak kurallarına sıkı sıkıya bağlı ve yazdığı konuyla ilgili her şeyi bilen bir kişi olarak görmek istemektedir. Ayrıca, musavvir ve muharririn hikâyeyi tasvir ve tahrir etmesi için hikâyenin zeminine göre, her şeyi bilmesi lazımdır (Kırkambar, 111) diyerek hikâye yazan ve hikâyeler hakkında incelemeler yapıp konuşan ve yazan kişilerin bir hikâyeyi tam anlaya bilmeleri ve onun hakkında bir şeyler söyleyebilmeleri için, hikâye hakkında her şeyi bilmeleri gerekmektedir. Bu dönemine göre uç bir yorumdur. Şöyle ki bir okuyucu ya da muharrir o hikâye hakkında ve içindeki olay hakkında her şeyi bilmesi için ya hikâyenin yazarı olması gerekir. Dolayısıyla bir musavvir ve muharririn o zemin hakkında her şeyi bilmesi çok zor ve güç bir durumdur.

Dördüncü tabaka hikâyelere gelince, ilk olarak hikâyede kötü insanlar cezalandırılmalı (bu okuyucuya şevk ve lezzet verir). Hikâyede tesadüfler ya hiç olmamalı ya da mümkün olduğu kadar az olmalıdır. Bir hikâye hangi millete isnat edildiyse o milletin ahlakından ayrılmamalıdır. Son olarak kullanılan dilin şahıslara ve anlatılan olaya uygun olması (Kırkambar, 110). Ahmet Mithat Efendi genel olarak “Bir hikâye nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap vermektedir. Çünkü genellikle onun hikâyelerinde olmazsa olmaz dediği kurallar, bize sunduğu bu kurallardır. Onun hikâyelerinde ana temalardan olan ahlaklı olma, kötülerin cezalandırılması, topluma ders ve ibret verme; halkın anlayacağı dilde olma yukarıda saydığımız özelliklerle birebir örtüşmektedir.

Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi'nin edebî görüşlerinin oluşmasında okuyucularının da etkisi vardır. O okuyucu isteklerine göre yazarak geçimini sağlayan bir yazardır. Bunun için de okuyucularının dünya görüşü onun eserlerini etkilemiştir. Ahlaklı olma, kötünün cezalandırılması gibi durumların romanlarında sıkça yer etmesinin sebebi, az önce sözü geçen okuyucu etkisidir. Diğer açıdan Ahmet Mithat Efendi okuyucularını eğitmek amacıyla da eserler vermiştir. Hikâye ve romanlarında eğitim amacı çok açık bir şekilde görmektediriz. *Kırkambar* için yazdığı edebî mahiyet

taşıyan yazılarında da eğitim ön plandadır. Bunu yaparken de devamlı okuyucunun dikkatini çekecek ve okunduğu zaman ilgiyle takip edilecek konular ve anlatış tarzını seçer. Ahmet Mithat Efendi bir edip, bir muharrir, bir dergi yazarı ve kültür adamı edebiyat ve eğitim için elinden geleni yapmıştır.

5. Kırkambar’da Eğitim Unsuru Olarak Medeniyet ve Felsefe

5.1 Medeniyet Kavramı

Ahmet Mithat Efendi’nin *Kırkambar*’da felsefe ile ilgili olarak kaleme aldığı ve yabancı dillerden çeviri yoluyla okuyucularına sunduğu birçok yazı vardır. Felsefe ve felsefî düşünce konusunda döneminde pek çok yazı yazan ve bu konuyu halka anlatmak isteyen Ahmet Mithat Efendi, felsefe fikriyle hikmet fikrini eş anlamda kullanmıştır. Onun için hikmet her bilgiyi kendi içinde barındıran bir bilimdir. Hakîm ise tüm sorulara en doğru ve mantıklı sonucu veren ve halkı aydınlatan kişidir. Bu bağlamda felsefeyi bir medeniyet terakkisi olarak görmek mümkündür. Bu sebeple Ahmet Mithat Efendi’nin medeniyet ve terakki konusundaki görüş ve düşünceleriyle başlayarak felsefesini anlatacağız daha uygun olacaktır. Çünkü Ahmet Mithat’ın tanımladığı felsefe ve filozof, terakkisini tamamlamış medeniyetler içinde, eğitimini tekemmül ederek yetişebilir.

Ahmet Mithat Efendi “*Medeniyet Ne Eski, Ne Garip, Ne Meçhûl Bir Şeydir*” başlıklı yazısına göre, medeniyetin kaynağı konusunda tam bir fikir birliği yoktur. Medeniyet kimine göre Çin’den, kimine göre Asur’dan kimine göre Mısır’dan gelmiştir (Kırkambar, 94). Ahmet Mithat daha çok medeniyetin nereden geldiği konusunda değil, nasıl geldiği ve geliştiği konusu üzerinde durur. Medeniyetin tarihini tespit konusunda şöyle bir formül koyar. Medeniyetin tarihini tespit ederken, mevcut gelişmeleri göz önünde bulundurarak tarihin de yardımıyla bin yıl geçmişe gidebiliriz ve daha eski dönemlere ulaşmak için ise bu öğrendiğimiz verilerden hareketle daha da geriye ulaşabiliriz. Mesela; denizlerin keşfi ile yeni bölgelere ulaşım sağlanmış, barut ile muharebe edilmiş ve yeni yerler keşfedilmiş. Kullanılan teknolojinin kökenini ve gelişim sürecini inceleyerek daha eski kaynaklara ulaşabiliriz (Kırkambar, 95). Ahmet

Mithat Efendi medeniyet tarihi konusunda çeşitli keşifleri ve bu keşiflerin sonucunda oluşan durumların ve icatların incelenmesiyle medeniyet tarihinin aydınlatılacağı fikrini bize sunmaktadır. “Ahmet Mithat Efendi’nin medeniyet mefhumu ile kastettiği şeyi, umumiyetle terakki düşüncesi içinde buluyoruz” (Okay, 1989, 7).

“Terakki denilen şey semadan düşen bir taşın gittikçe hızlanması gibi bizim zamanımıza yaklaştıkça kuvvet bulmuştur. Yani beş bin sene evvelinden üç bin sene evveline gelinceye kadar olan terakki, üçüncü ve ikinci bin seneler zarfında pek ziyade ileriye gidip ilk bin sene zarfında ise dört bin seneden beri görülen süratine göre pek ziyade sürat peyda etmiştir” (Kırkambar, 96).

Ahmet Mithat Efendi’ye göre terakki günümüze yaklaştıkça daha hızlı ilerler, beş bin yıllık bir medeniyetin son bin yılı diğer dört bin yıldaki terakkiye denktir.

Ahmet Mithat’a göre, insan, medeniyeti oluştururken geliştireceği şeyin ilk önce lüzumunu hissetmeli, daha sonra onu gözlemleyerek geliştirmeli ya da icat etmelidir (Kırkambar, 97). Bir medeniyetin ilerleme sürecinde, ihtiyaçlar etkin rol oynamaktadır. Bir medeniyeti oluşturan unsurlar zaman içerisinde halkın ihtiyaçları ya da ferdin ihtiyaçları doğrultusunda meydana getirilir. Bu meydana getiriliş toplumun bu unsura ihtiyaç hissettiği anda üretilmesiyle olur. Böylelikle bu üretim için geçmiş ve mevcut tecrübeler değerlendirilerek, yenilerinin de bu değerlendirmeler sonucunda icat edilmesiyle medeniyet ilerler. Bu değerlendirmeler neticesinde Ahmet Mithat Efendi’nin yukarıda bahsettiği “medeniyetin son bin yılı daha hızlı gelişmiştir” fikrini destekler bulgular ortaya konulabilir. Bir toplumda nüfus ne kadar çok artarsa ihtiyaçlar da o kadar artmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması için yeni yollar aranmaktadır. Bu yollarla toplumlar arası iletişimi kuran ticaret, savaş gibi farklı milletleri karşı karşıya getiren olaylar, medeniyetin etkileşim yoluyla daha hızlı ilerlemesini sağlamıştır. Bu durum günümüze doğru geldikçe iletişim yollarının, eğitimin ve diğer toplumların birbirleriyle temasa geçmesini sağlayan imkânları arttırmasıyla, medeniyet terakkisi de daha hızlı olacaktır.

Medeniyetin tam bir tanımı yoktur; ancak Ahmet Mithat: “Medeniyet, ihtiyaçlarının el birliğiyle tesviyesi için insanların müctema’en sakin olmasından ibarettir” (Kırkambar, 99). Diyerek medeniyeti tanımlar. Bu tanım, Ahmet Mithat’ın

medeniyet için en uygun dediği tanımdır. Medeniyet tanımında, medeniyetin, şehirleşmeden ve insanların şehirlerde birlikte yaşamasından doğduğu ifade edilir.

“ (...) bu medeniyet, Ahmet Mithat Efendi’de –belki de medeniyet kelimesinin kökü olan medinenin hatırlattığı – bir büyük şehir nizâmı, elektrik, gramafon, telefon, matbaa v.s. medeniyet aletleriyle, maarifin ıslahı gibi ilim ve teknik meseleleriyle ortaya çıkmaktadır” (Okay, 1989:9).

Bu şekilde bir medeniyet düşünen Ahmet Mithat Efendi’ye göre, insanlar medenileşme sürecinde devamlı savaşlarla kan dökerek ilerlemişlerdir. Eğer medeniyetin tam olarak ne olduğu bilinseydi, ne askere ve ne de kanunlara (kurallara) ihtiyaç duyulmazdı. Silahla kan dökülerek medeniyetin ilerleyeceğine inanmak çok büyük gaddarlıktır (Kırkambar 101). Ahmet Mithat Efendi medeniyetin savaş ve silahla ilerlememesi gerektiğini savunur. Bu fikirle, insanların fikrî açıdan eğitilmesine vurgu yapar. Bu da medeniyet mefhumunu en iyi şekilde anlamış filozoflar tarafından yapılmalıdır.

3.2. Felsefe Kavramı

Kırkambar’da felsefe ile ilgili birçok yazı yayımlanmıştır. Bunların birçoğu Batı felsefecilerinin eserlerinden yapılan çevirilerdir. Doğrudan Ahmet Mithat Efendi’ye ait birkaç yazı ise daha çok bir felsefeci nasıl olmalıdır ya da nasıl olunur konuları üzerinde durmuştur.

Türk fikir hayatında Batı’nın felsefe problemleri üzerine düşünölmeye ilk kez 19. yy.’da başlanılmıştır. Bu dönemde felsefî konularla en çok ilgilenenler arasında Ahmet Mithat Efendi de bulunmaktadır. O batı felsefesine ait bazı temel kavram ve akımları tartışmış, Türkiye’de felsefe alanında en çok yayın yapan kişi olmuştur (Cevizci, 2005:48). Dönemin birçok aydını gibi o da Batı’nın teknolojisinin alınması gerektiğini ve İslam’ın da bu bilim ve fenne karşı olmadığını savunmuştur. O bilimin terakki için faydalı olan tarafı üzerinde daha çok düşünmüştür. Ahmet Mithat Efendi Batı fikir dünyası üzerinde birkaç ülkeyi de karşılaştırır. Ona göre Alman fikir ve edebiyat dünyası, döneminde, ne Fransa’dan ne de İngiltere’den geri değildir, hatta üstün bile olabilir; ancak Osmanlı fikir dünyasında, Almancaya ve oradaki fikir

hayatına dair eksiklik vardır ve yeterince bilinmemektedir. Bu sebeple Alman şair ve fikir adamlarının tercüme-i hâlini okurlarına vererek onlarda Alman fikir ve edebiyat dünyasıyla ilgili okuyucularını bilgilendirmek ister (Kırkambar, 495).

Ona göre Batının medenî ve teknolojik olarak ileri milletleri, Osmanlılar tarafından yeterince bilinmemektedir. Bu sebeple söz konusu milletlerin terakkileri ve fikir ve edebiyat adamlarının görüşleri hakkında okuyucuya bilgi vermek ister. “Ahmet Mithat Efendi’nin batı felsefi sistemleri hakkında görüşleri pek sathi olup umumiyetle hepsini bir maddiyatçılık-maneviyatçılık veya ahlâkîlik gayri ahlâkîlik nokta-i nazarından mütalaa etmektedir” (Okay, 1989:271) Ahmet Mithat’ın felsefi görüşleri daha çok ansiklopedik mahiyettedir

Ahmet Mithat Efendi felsefe ve hikmet kelimelerini çoğu zaman aynı anlamda kullanmıştır. Ona göre hikmet, “Her madde üzerine en doğru hükmü bulup çıkarmaktır” (Kırkambar, 253). Bu tanımdan hareketle hikmet, mutlak doğruyu aramalıdır. Bu mutlak doğru da filozoflar tarafından ortaya çıkarılıp halka sunulmalıdır. Bir hakîm her zaman halka doğru bilgiyi sunmalıdır. Haklın çözemediği problemleri çözmeli, onlara devamlı doğru olanı göstermelidir.

Kırkambar’da bulunan felsefe konusuyla ilgili yazıların çoğu nasıl filozof olunacağı ve bir filozofun nasıl olması gerektiği ile ilgilidir. Ona göre, bir filozof olmak için ilk önce hesap ve daha sonra hendese bilinmelidir. Filozof olmak için ilm-i hayvanât, ilm-i nebâtat hakkında her şeyi bilmelisin. Bir hayvanın ya da bitkinin diğer türdeşleriyle arasındaki bağı, farkları bilmelisin. Ayrıca hikmet-i tabiiyeyi dahi bilmek gerek (Kırkambar 383). Filozof olmak isteyen bir öğrenciye öğüt vermek ve onu yetiştirmek için yazdığı bir yazıda hikmet-i tabiiyeyinin hangi bilimleri içerdiğini de anlatır. “Hikmet-i tabiiye, sıkletten, ziyâdan, hararetten, sadâdan, elektirikten, mıknatıstan bahseder” (Kırkambar, 384). Ahmet Mithat Hikmet-i tabiiyeyi sadece bunlarla sınırlandırmaz, çoğu ilimleri de bunun içinde verir. Özellikle kimya ilmini ve bu ilmin tüm alt dallarını hikmet-i tabiiyeye dâhil eder. Filozof olmak isteyen kişi tüm bu ilimleri bilmeli ve bu ilimlerde en doğru yargılara varacak yeteneğe erişmelidir. Hikmet, hikmet ile uğraşanlar için “cim karnındaki noktadır” (Kırkambar,

384). Ahmet Mithat, ilmin ne kadar fazla ve her alana şümüllü olduğu halde, bu işle uğraşan insanların gözünde sadece ufak bir nokta olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Bu benzetme Hz. Ali'ye isnat edilen “ilim bir nokta idi cahiller onu çoğaltı” sözünde geçen “bir nokta” benzetmesiyle aynı yönde bir benzetmedir. Tasavvuf inancında ilim her zaman sonu olmayan bir nokta gibi görülmektedir. O her anında küçüktür ve devamlı büyür ve genişler, ancak, ne kadar genişlese de yine de küçüktür çünkü yeni bilgilerle öğrenilecek yeni şeylerin daha da çoğaldığı ve asla sonunun gelmeyeceği fark edilir. Bu sebeple Ahmet Mithat Efendi, filozof olacak kişinin ne kadar öğrensede hep bir noktanın içinde olacağını, lakin ne kadar çok öğrenirse noktayı o kadar çok büyütebileceğini ve topluma fayda sağlayacağını vurgular. Ahmet Mithat Efendi, filozof olmak için ne yapılması gerektiğini anlattığı yazısında öğrenilmesi gereken ilmin yukarıda saydığımız ilimlerle bitmediğini tıp ve tıbbın içindeki diğer bilimlerin de öğrenilmesi gerektiğini vurgular. Bu sayede insanların her müşkül hâlini giderebilecek seviyeye gelinecektir. Bu ilimlere ek olarak “fen-i menâfû'l-‘azâ” ve “fen-i menâfû'r-rûh” ilimlerini de bilmek gerekir. Bu ilimlerin öğrenilmesiyle, beden ve ruh ile ilgili bilgileri tam anlamıyla tahsil edip, bu konuda gelebilecek müşkülâtın çözülmesi için en doğru hükmü vermek mümkün olacaktır. Ayrıca hikmet ilmine talip olan bir kişi bu ilimlerin yanında çok iyi coğrafya öğrenmelidir. Ahmet Mithat Efendi bu konuda şu örneği vermektedir: Bir kişi karpuz ile ilgili bir şey sorarsa onun nerelerde yetişip nerelerde yetişmediğini de bilmek gerekir, bu sebeple coğrafya öğrenmelidir (Kırkambar, 393). Coğrafyanın yanında filozof olmak isteyen kişi dünyanın terceme-i hâli olacak olan mükemmel bir tarih öğrenmelidir (Kırkambar, 394).

Ahmet Mithat'a göre, yukarıda saydığımız ilimleri çok iyi şekilde öğrenen bir kişi artık filozof olmak için uygun duruma gelmiştir. Filozof olması için son bir bilim daha öğrenmelidir. O bilim ise mantıktır. “Mantık zihnin dümeni demek olup, mantık görmeyen adamın zihni dümensiz kalır” (Kırkambar, 394). Mantık “felsefenin kapısıdır” (Kırkambar, 394).

- Öyle ise her şeyden ziyade muhtaç olduğumuz şey mantıktır.
- Öyle ya! Mantık felsefiyâtın kapısıdır demektir.
- Aman! Ne buyurdunuz?
- Mantık felsefiyâtın kapısıdır dedim.

- Şimdiye kadar tavsiye buyurduğunuz ilimleri gördükten sonra hâlâ felsefenin kapsamında bile olmayacağız mı?
- Biz şimdiye kadar felsefenin kapısını çalabilmeye hazırlandık. O kapıdan bundan sonra gireceğiz (Kırkambar, 394-395).

Yukarıdaki diyalogda da geçtiği gibi tüm ilimler felsefe ilmi için bir alt yapı oluşturmakta ve bu ilimleri mantık ilmiyle birleştiren felsefenin içerisine girilmektedir. Farabî *Aristo Felsefesi* adlı eserinde mantığı, yukarıdaki tanımına benzer bir tanımla ifade etmektedir.

“O, bütün bu şeyleri içine alan sanata, mantık sanatı adını vermiştir. Çünkü mantık, nefsin düşünen kısmını geliştirir, onu öğretim ve öğrenimlere, faydalı tutumlara ve kesinliğe doğru yöneltir ve ona öğretim ve öğrenimde faydalı olandan ve kesinlikten saptıran şeyleri ayırt ettirir ve dille nasıl ifade edileceğini ve öğretimde ne tarz münakaşanın kullanıldığını gösterir ve ilktekini kullanma ve sonrakinden kaçınma gereğine göre safsatada ne tarz münakaşanın kullanıldığını ayırt ettirir” (Atay, (çev.) 1974:102-103).

Mantık, insandaki düşünme, muhakeme etme, olaylar üzerine en doğru yargıya ulaşmak için okunması ve anlaşılması gereken bir sanattır.

Ahmet Mithat Efendi hikmet ile uğraşanların halk tarafından bazen anlaşılamayacağını; ancak ilerleyen zamanlarda düşüncelerine saygı duyulacağını söyleyerek, filozofların dönemlerinde yeteri kadar değer görememe ihtimalinden bahsetmektedir. Ona göre hakîmler, en müşkül konuda en doğru sonucu verecek kişidir (Kırkambar, 394). Hakîmler hakkında öğrencisine bilgi vermeye devam eden Ahmet Mithat Efendi, onların özelliklerini anlatır. Bir hakîmde iki hüküm tecelli eder, birisi akvâli diğeri efâlidir. Bir hakîmin iyi bir hakîm olması için bu iki hâlin onda mevcut olması lazımdır ve bunu anlamak için ilk önce yazdıklarını okuruz ve daha sonra tercüme-i hâline bakarız. Hâl ve hareketlerini yazdıklarıyla karşılaştırır uygunluğuna bakarız. Böylece hakikat ayan olur (Kırkambar, 469). Görüldüğü üzere bir filozof hem hareketleriyle hem de yaptığı işlerle tutarlı ve halka örnek olacak kişilikte olmalıdır. Onun yaptığı davranış, yazdığı ve insanlara iyi güzel diye sunduğu öğreti ve bilgilerle tam bir uygunluk içinde olmalıdır. Filozof felsefe sözlüğünde; düşünce ve teorileriyle, başta kendisi olmak üzere, halkının ve insanlığın ufkunu genişletmiş, bir şeylerin yepyeni perspektiften görülmesini sağlamış kişi ve ayrıca hayata iyi yönleriyle bakan hoşgörülü, güçlükleri tevekkülle karşılayan kalender

kimse olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2005:712). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, filozof kimse her anlamda topluma iyi örnek olmalıdır. Hakîm kişinin tatbik olunamayacak bir hikmeti söylemesi bî-lüzum değil adeta muzırrdır. Filozofun her haliyle topluma örnek olması gerektiğini vurgulayan Ahmet Mithat Efendi, onun fiillerinin mutlaka topluma faydası olacak ve toplumun yararına olacak fiiler olması gerektiğini vurgular. Ahmet Mithat bir başka kitabında bu konuyla ilgili şöyle demektedir: “Hikmet, ‘her şeyin, her hükmün doğrusu’ ise hakîm dahi, her şeyin doğrusunu yapan adam olmak zarûrîdir. Kavli fi’line uymayan adam, kendisini tekzip etmiş olarak kâzip ise “hakîm” değil “şâhid” bile olamaz (Ahmet Mithat, 2002a:26).

Ahmet Mithat Efendi’nin felsefe ve filozof üzerine görüşleri, her konuda olduğu gibi, daha çok halka, insanlığa fayda ve güzel örnek olma fikri etrafında dönmektedir. Hikmeti halkın müşkül hallerini çözmek için uğraşılması gereken bir bilim olarak değerlendiren Ahmet Mithat Efendi, hikmetin içinde her ilmi barındırması gerektiğini ve bir hakîmin her ilimden faydalanarak en doğru olan sonucu çıkarması gerektiği üzerinde durur. Felsefenin ahlaklı olması gerektiğini vurgulayan Ahmet Mithat, filozof da yaşamıyla ve söyledikleriyle topluma örnek olmalıdır. Schopenhauer’ın felsefe öğrenmek isteyen bir gence asla evlenmemesini önermesi; ancak gayri meşru surette şehvaniyesine müsaade etmesine şiddetle karşı çıkan Ahmet Mithat, bu konuda ahlak vurgusu yapar ve her türlü ahlaksızlığın ve düzensizliğin felsefenin içinde olmaması gerektiğin belirtir. Ahmet Mithat yukarıda anlattığımız görüşleri ve fikirleriyle edebiyatımızda bir dönem sathi kalsa da, yazdıkları ve savunduğu fikirleriyle değeri sonradan anlaşılan bir fikir adamımızdır.

6. Eğitim Unsuru Olarak Diğer Konular

6.1. Sosyal Bilimlerle İlgili Konular

Bu bölümde *Kırkambar*’daki edebiyat ve felsefe dışında kalan sosyal bilimlerle ilgili konuları birlikte ele alacağız. Ahmet Mithat Efendi ansiklopedik mahiyet taşıyan *Dağarcık* dergisinden sonra çıkardığı aynı özellikteki *Kırkambar*’da da birçok konu hakkında kısa kısa bilgiler vermektedir. Bu sayede okuyucularının

ilgisini çeken, genel kültür bilgileri sunmaktadır. Bu konuların içinde tarih, coğrafya ve diğer sosyal konular vardır.

Ahmet Mithat Efendi *Kırkambar*'da tarih konusunda yazdığı yazılarda tarihi olayları, şahısları ve devletleri ele almıştır. Bu yazıların konularını incelediğimizde Türk tarihi ile ilgili olarak daha çok kahramanlıkların anlatıldığı yazılarla karşılaşmaktayız. Özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili olan yazılar, “Barbaros Kardeşler, Osmanlı Tarihi'nin Cihet-i Şâirânesi” gibi Osmanlı devletinin ilk dönemlerindeki kahramanlıklarının anlatıldığı yazılardır. Bu yazılarda Ahmet Mithat Efendi kendine has üslûbuyla okuyucularına Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde sahip olduğu gücünü, düzenini anlatarak; onlarda hem bir tarih bilgisi oluşturmakta hem de hikâye tarzında anlattığı olaylarla okuyucunun ilgisini çekmektedir. Okuyucunun ilgisini devamlı diri tutmak isteyen Ahmet Mithat, dergide çeşitli hikâyeler, eğlence başlığı altında oyunlar, bilmeceler, fıkralar ve bu tip kahramanlık hikâyeleriyle popüler mahiyette olan dergisinin okuyucular tarafından sevilmesini sağlamaktadır.

Kırkambar'da dünya tarihiyle ilgili yazılara da rastlamaktayız. Bu yazılar terceme-i hâller, “*Roma Devlet-i Azimesinin İptidâi Teşekkülü*”, “*Fransa Tarihi'nin Devr-i Şehvânîsi*” gibi çeşitli tarihî karakterleri ve devletleri okuyucuya tanıtacak, öğretecek bilgiler olduğunu görüyoruz. Bu yazıları incelediğimizde konularının Türk tarihiyle ilgili konulara nazaran daha farklı olduğunu görmekteyiz. Bu yazılarda daha çok kahramanlık ve bunun gibi bilgiler yerine genel konular üzerinde durulmuştur. Terceme-i hâller'de ise Cleopatra ve Katerina gibi tarihte nev-i şahsına münhasır kişiliklerin hayat hikâyelerini bulmaktayız. Bunlara ek olarak bazı tarihî fıkralara ve okuyucuya genel kültür mahiyetinde sunulan bilgilere de rastlamaktayız.

Yukarıda saydığımız tarih konularından başka *Kırkambar*'da Ahmet Mithat'ın Buffon'dan ve Schiller'den yaptığı çevirileri görmekteyiz. Daha çok tarih teorisi ile ilgili olan bu çeviriler, bize tarih konusunda bu düşünürlerin fikrini vermesi açısından önemlidir. Schiller'in 1789 yılında verdiği Tarih-i Umumî dersleri sırasındaki konuşmalarından oluşan makale yurt dışında bir dergide yayımlanmış ve Ahmet

Mithat Efendi de bu yazıları Türkçeye çevirip okuyucularına sunmuştur. Bu yazıyla umumî tarih konusunda okuyucularına bilgi vererek onları eğitmeyi amaçlamaktadır.

Kırkambar'da tarih konusu kadar ilgi çeken bir diğer konu ise coğrafyadır. Ahmet Mithat Efendi *Kırkambar*'da coğrafyayla ilgili birçok yazı yazmıştır. Bu yazılar daha çok beşeri coğrafya ile ilgilidir. Özellikle “Ahvâl-ı Âlem” başlığı altında oluşturduğu yazı dizisiyle Ahmet Mithat Avrupa'nın başta gelen büyük şehirleri hakkında bilgiler verir. Ayrıca “Bakü şehrindeki Mecûî Ateşgedesi” ve “Afrika-yı Garbî ve Cenubî Akvâm-ı Vahşiyesinin Bazı Ahvâl-ı Âdâtı” başlıklı konular da bu yazı dizisinin içinde yer alır. Diğer konular ise İslam coğrafyasındaki Fas Padişahlığı'nın her yönüyle anlatıldığı “Memâlik-i İslamiye Coğrafyası” başlıklı yazıdır. Bu yazıda Fas Padişahlığı'nın nüfusu, şehirleri, ekonomik durumu anlatılmaktadır. Avrupa şehirlerini anlattığı bölümlerde ise o şehirler hakkında genel bilgilerin yanında, şehirlerin bilinen yerleri, meydanları, meşhur binaları, halkın uğraşları ve bunun gibi o şehri bize tanıttacak birçok bilgiye yer verilir. Bu şehirler ise Londra, Paris, Viyana, San Marino'dur. Bir diğer ilgi çekici konu ise Laponya* Seyahatnamesi'dir. Frankfurt Mecmua-yı Coğrafiye'sinde yayınlanan yazıdan hülasa edilerek alınan bu yazı, Kuzey İskandinavya bölgesinde bulunan Lopanya ile ilgili okuyucuya genel kültür mahiyetinde bilgiler vermektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz tarih ve coğrafya gibi soysal bilimlerle ilgili konuların yanında doğrudan sosyal hayatla, insan yaşamıyla ve insanın duygu ve hâllerıyla ilgili konular da *Kırkambar*'da karşımıza çıkmaktadır. Çok çeşitli konularda olan bu yazılar, aşk, savaş, yamyamlık ve yamyam kabileleri, oyunlar, haset gibi kötü huylar, falcılık, kedi hakkında bilgiler ve kadınlar hakkında malumatlardan oluşmaktadır. Bu

* 1) Laponya, Avrupanın Kuzey kutup dairesi içinde, Norveç, İsveç ve Rusya'nın kuzey Avrupa'da kutup daire içinde bulunan topraklarından oluşan ve içerisinde Lapanların yaşadığı bölgedir. Lapanlara Sami de denmektedir. Dilleri Ural dil ailesine bağlı Sami dili olan Laponcadır. Binlerce yıl önce bölgeye yerleşen halk geçimini ren geyiği besleyerek ve balıkçılıkla temin etmektedirler. Dini inanç olarak Hristiyan olan Lapanlar Norveç, İsveç, Finlandiya ve Rusya'nın içerisinde yaşamaktadırlar.

Kaynak:

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Samiler>, [http://en.wikipedia.org/wiki/Laponia_\(historical_province\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Laponia_(historical_province)), http://en.wikipedia.org/wiki/Sami_people

2) Ahmet Mithat Efendi bu yazıyı *Frankfurt Mecmua-yı Coğrafiyye* adlı dergiden özetleyerek almıştır. Yayını yayımlarken hiçbir açıklama yapmamış ve doğrudan yazının metnini vermiştir.

yazılardan Ahmet Mithat Efendi'nin okuyucularına çok çeşitli bilgiler vererek onları eğitmek ve dergisini okunur kılmak istediği anlaşılabilir. Bu yazılar içinde ilgi çekici olanlar bulunmaktadır. Bunlardan birisi “Aşk” başlıklı yazıdır. Bu yazıda aşk terimini açıklayan Ahmet Mithat âşık ve maşuk ilişkisini, aşkın hallerini ve bunun gibi aşk duygusuna ait birçok bilgiyi okuyucularına sunmaktadır. Diğer bir ilgi çekici konu ise kadınların anlatıldığı ve birkaç sayı süren yazı dizisidir. Ahmet Mithat Efendi bu yazı dizisini yazmasındaki amacını yazının başındaki mukaddime kısmında açıklar. Daha önce okuduğu bir yazıda kadınlarla ilgili, onları öven ve her konuda marifetli bir seviyeye çıkaran ifadeleri görünce, gerçekte de böyle mi sorusu aklına takılıyor ve bu konuda araştırma yaparak mevcut milletlerde ve tarihi dönemlerde yaşayan milletlerde böyle kadınların olmayacağını, bunun olsa olsa yazarın hayalindeki kadın olacağını belirtiyor. Sonrasında ise bu konuda eğer hayal kurulacak ise kendisinin de kurabileceğini vurguluyor ve dünyadaki milletlerin kadınlarını anlat-tığı yazısını yazıyor. Görüldüğü gibi geniş bir okuma yelpazesi olan Ahmet Mithat Efendi her konuda az çok bilgi sahibi olmuş ve bu bilgileri her fırsatta okuyucularıyla paylaşmıştır.

6.2. Fen Bilimleri İle İlgili Konular

Kırkambar'da fen bilimleri ile ilgili birçok yazı ve yazı dizisi bulunmaktadır. Bu yazılar genel bir konu üzerinde olmayıp, birçok popüler konu üzerinde okuyucuya farklı bilgiler sunmaktadır.

İlk olarak, Ahmet Mithat Efendi mütenevvia başlıklı yazı dizisiyle Avrupa'da icat edilen dürbün hakkında okuyucularına bilgi vermektedir. Diğer bir yazı dizisi olan “Keşfiyât-ı Sanayi”de ise çeşitli aletlerin ya da maddelerin icat edilmeleriyle ilgili genel kültür alanına girecek bilgileri okuyucuya sunar. Bu bölümde “Balon ile Gökyüzünü Seyahat Müyesser Olacak mı?”, Afrika Baobab ağacı hakkında yazılmış olan “Ömür” başlıklı yazı dikkat çekici yazılar arasındadır. Ayrıca bira imalatını anlattığı bir yazısı, papağanlardaki zekânın derecesinin anlattığı başka bir yazısı dahi vardır. Zücaciye, aynacılık, mikroskop ile ilgili, onların icat ve üretim aşamalarının anlattığı yazılar da okuyucuyu eğiten ve ilgilerini çekebilecek yazılar arasındadır.

Fen bilimlerinde icatlar, makinler ve bunun gibi yenilikleri anlattığı yazılarının dışında Ahmet Mithat Efendi doğa bilimleriyle ilgili yazıları da okuyucunun ilgisine sunmuştur. “Ulûm-ı Tabiiye” başlıklı yazı dizisinde, sema, küre-i hevâ, rüzgâr, kavs-ı güzah, fecr-i şimalî, bulut, yağmur, kar, dolu, şimşek, gök gürültüsü, yıldırım gibi doğa olaylarını anlatmaktadır. Bu bilgilerle okuyucularına her zaman karşılaştıkları hava olaylarının nasıl ve ne şekilde meydana geldiği konusunda bilgiler vermektedir. Ayrıca pire ve tahta kehlesi hakkında yazılmış olan yazı da *Kırkambar*’daki bu konuyla ilgili ilgi çekici yazılardandır. Diğer bir yazı dizisi ise “Tabiat” başlıklıdır. Bu başlık altında, “Mahiyet-i Kitâb-ı Tabîattan bir Nebze”, “Kelâm ve Sedâ arasındaki münasebet”, “Kitâb-ı Tabiatın Nihayet-i Mezâyâsı Nereye Müncer Olur” ve “Hınâs, yani kendisinde hem erkek hem de dişilik mevcut olanlar” adlı yazılar bulunmaktadır. Bu yazılar konuları itibariyle okuyucuya farklı konularda bilgiler sunmaktadır.

Kırkambar’da yukarıda saydıklarımızın dışında diğer bir konu ise tıptır. Bu konu hakkında da birçok yazı bulunmaktadır. Genel olarak “Ahvâl-ı İnsan” başlıklı bir yazı dizisi içinde verilen sağlık ve tıp ile ilgili konular okuyucuya bedenleriyle ilgili bazı bilgiler vermenin yanında, vücudumuzdaki bazı sistemlerin işleyişi hakkında da bilgiler vermektedir. Bunlar, vesait-i hazm, vesait-i cerbân-dem, cevelân-ı dem, keyfiyet-i hayat, havâss-ı zahire ve batına, havâss-ı hamse, dimâ, keyfiyet-i sem gibi insanların fizyolojik özellikleri hakkında bilgi veren yazılardır. Ayrıca dişleri temizlemek ve ağartmak için uygulanacak yollar hakkında bilgileri içeren bir yazı bulunmaktadır. Bunların yanında korkunun olumsuz etkileri ve Doktor Şakir İbrahim’in yazmış olduğu “Kömür Çarpması Hakkında Malumat” başlıklı insanları bazı konularda eğitip bilgilendirmektedir. Son olarak “Mevâr-ı Tıbbiye” başlıklı yazı dizisiyle birkaç hastalık hakkında okuyuculara bilgi verilmiştir. Ahmet Mithat Efendi *Kırkambar*’da tıp konusunda da okuyucularına bilgiler vererek onları bilinçlendirmek istemiştir. Ayrıca bu konuların hepsinin *Kırkambar*’ın içinde olması onu popüler kültüre ait bilgiler içeren ve her okuyucu kesimine hitap edecek bir dergi yapmıştır.

V. SONUÇ

Rönesans ve Reform hareketleriyle Avrupa'nın fikir ve inanç dünyasında gelişme başlar. Bu gelişmeler insanlarda medeniyet algısının değişmesine ve gelişmesine sebep olmuş. Böylelikle insanlar medeniyet kavramını farklı boyutlarda düşünmeye başlar. İslam dünyasının orta çağda yaşadığı ileri medeniyet anlayışı artık Avrupa'ya geçmiş ve daha farklı algılarla gelişmiş ve değişmiş. Ekonomik kalkınmanın getirdiği zenginlikle insanlar sanata, edebiyata, bilime ve felsefeye daha fazla imkân ve zaman ayırmaya başlarlar. Bu durum da yeni bir toplumsal kesimin doğmasına imkân sağlar. Bu kesim, entelektüel seviyeleri çok yüksek, bilgili, yeniliklere açık, üretken ve araştıran insanlardan oluşmaktadır.

Avrupa ilerlerken İslam dünyası gerilemeye başlar. Onların üretkenliği karşısında zayıf kalan ve fakirleşen İslam toplumu artık geri kalır, eskimiş yapıların ve sistemlerin altında ezilir ve gün geçtikçe kötüleşir. Geri kalmış kurumlar toplumun taleplerini karşılayamaz duruma gelir. Hem ticaretle hem de kültürde yaşanan bu geri kalmışlık toplumu çaresiz bırakır.

Avrupa'da yükselen medeniyet seviyesi beraberinde çeşitli alanlarda gelişmeleri ve değişimleri de getirir. Zenginleşen halk artık kendi özgürlüğünün farkına varmaya başlar. Ortaçağın geri kalmış eğitim sisteminden kurtulan Avrupa, Yeniçağın getirdiği modern eğitim anlayışıyla okumaya ve yazmaya başlar. Bu okuma yazma faaliyetiyle matbaalar yaygınlaşır. Artık kitap ve bilgi çok uzakta değil ve herkesin ulaşabileceği seviyeye iner. İnsanlar okur ve okudukları üzerine düşünebilirler. Bunun sonucu olarak üretim artar ve daha çok kazanırlar.

Avrupa'da durum böyle iken İslâm coğrafyasında özellikle Osmanlı'da durum tam tersi bir vaziyettir. Geri kalmış kurumlarla kısır bir döngünün içine giren Osmanlı, her alanda bir sıkıntılı sürecin içerisinde. Kaybedilen savaşlar, topraklar; iç isyanlar, başarısız olan reformlar Osmanlı'nın durumunu içinden çıkılmaz bir hâle

sokar. Böyle bir süreçte yeniliğe kapalı bir din anlayışının hâkim olması da bu sorunları katlayarak arttırır.

Tüm bu sorunlar Osmanlı'da sürerken Avrupa ilimde ve fende ilerler her an bir gelişim içinde medeniyetini ilerletir. Fikir alanındaki gelişmelerin en büyük etkeni matbuatın artmasıyla olur. Avrupa'da her yıl yüz binlerle ifade edilen rakamlarda kitap basılır ve okuyucuya ulaşır. Osmanlı için bunu söylemek mümkün değildir, henüz matbaayla bile tam anlamıyla tanışılmamıştır. Kitaplar hâlâ el ile yazılıp çoğaltılır. Hal böyle olunca kitaba ulaşmak ve sahip olmak büyük bir külfet ve zordur. Avrupa'da ise daha çok basılıp daha az maliyetli olduğu için kitap, toplumun hemen her kesimine ulaşır.

Osmanlı matbaaya Avrupa'dan yaklaşık iki yüz yıl sonra sahip olur. Bu matbaayla da Avrupa standartlarına ulaşmamıştır hatta bu matbaanın kurulmasından yaklaşık yüz yıl sonra tam anlamıyla bir matbaacılık kültürü oluşur.

Avrupa'da ilerleyen basın ve yayın faaliyetleri yeni fikirlerin kitleler arasında daha hızlı yayılmasına ve etkilerinin hemen görülmesine neden olur. Avrupa'da yayılan bu fikirleri, Osmanlı yönünü Batı'ya döndüğü zamandan beri ilgiyle takip eder ve anlamaya çalışır. Bu sebeple Avrupa'da elçilikler açılmaya başlanır. Bu elçiliklerden sonra Avrupa'ya öğrenciler gönderilmeye başlanır. Bu öğrenciler Avrupa ilim ve fennini alıp ülkemizde anlatacak ve ülkenin kalkınması için yeni yollar bulma hedefiyle Avrupa'da okuyacaktır. Avrupa'ya giden bu genç beyinler oradaki eğitimlerinin ardından yurda dönmeye başlarlar. Batılı yeni fikirlerle donanmış bu gençler ülkede yenileşmenin mimarı olacaklardır.

19. yüzyıla gelindiğinde yeniliklerin daha da hızlandığını görürüz. Özellikle askerî ve ekonomik alanda birçok yenilik yapılır. Bir diğer önemli yenilik ise Avrupa'da okumuş ya da bir şekilde Avrupa medeniyetini tanımış her Osmanlı aydınının aklında ve icraatlarında olan eğitim fikridir. Her ne kadar siyâsî anlamda çalkantılı ve bunalımlı bir dönem olsa da diğer birçok konulara nazaran eğitim reformu Osmanlı aydınının kafasında önemli bir yer tutar. Köhnemiş, geri kalmış

eğitim sistemi kalkmalı ve her geçen gün daha da cahil kalan halk topyekûn eğitilmelidir. İşte bu fikirle hayatına anlam vermiş olan bir aydın da Ahmet Mithat Efendi'dir.

Ahmet Mithat Efendi ilk çocukluk yıllarından, ölümüne kadar hep bu eğitim fikrinin içindedir. O sadece çocukları değil, tüm halkı eğitmek gerektiği fikrindedir. Ona göre medeniyet ancak böyle terakki edebilir. Batı'ya ait yenilikleri, bilgileri hep okuyan öğrenen Ahmet Mithat bunları her fırsatta halka duyurmak ve uygulamak için yazar ve anlatır. Ahmet Mithat bu işi nasıl yapacağını da bilen bir insandır. Bu işin ancak çok sayıda eğitici kitap, dergi ve gazete basmakla olacağını farkındadır. Bu sebeple bir matbaa kurarak bu amacına ulaşmak ister. Çünkü Avrupa medeniyetinin okuyarak bu seviyeye geldiğini bilmektedir. Bunu sağlayan da matbaadır.

Ahmet Mithat'ın eğitim alanında dönemin diğer aydınları gibi birçok fikri vardır. Diğer birçokları gibi siyasetle meşgul olmaz ve bu fikirlerini halka nasıl aktaracağını peşine düşer. İlk önce bir Hâce-i Evvel olarak başladığı eğitim hayatında çocukları eğitir. Onlara dersler verir, ahlaklı olmayı, dinî değerleri, okuma yazmayı, fen ve matematiği, tarihi ve coğrafyayı onlara öğretir. Daha sonra öğrencileriyle o da büyür ve artık onlara roman ve hikâyeleriyle ders vermeye başlar. Bunun yanında birçok alandan öğrenebildikleri her şeyi öğrenmelerini istediği halka gazete ve dergilerden seslenir. Muharrirlik yapar, ansiklopedik mahiyette dergiler çıkarır. Bir yandan da yaşantısıyla ve çalışma azmiyle halka örnek olmak ister. Bunları durmadan yorulmadan yapar ve döneminde kendisine yakıştırılan “kırk beygirlik yazı makinesi” sözünü de hakkıyla yerine getirir.

Ahmet Mithat Efendi yazdığı kitaplarında, işlerinde ve tüm yaşantısında her ne yaparsa yapsın bir eğitim amacı altında yapmak ister. Onun bu özelliğini sürgüne gönderildiği Rodos'ta da karşımıza çıkar. Üç yıl sürgün kaldığı bu adada, bir okul açmış ve bu okulda ders vermiş, ona yakın kitap yazar ve otuz dört sayılık bir dergi yayımlamıştır. İşte çalışmamıza konu olan *Kırkambar*'da Rodos yıllarının bir eseridir.

Ahmet Mithat Efendi'nin hemen tüm yazılarını kendisinin kaleme aldığı bu dergi, döneminde ihtiyaç olan tüm bilimleri içerisinde barındıran popüler kültür dergisidir. Daha önce aynı mahiyette olan *Mecmua-yı Fünûn* ve *Dağarcık* dergilerini çıkarır, ancak ikisi de devam edememiştir. Bu eksikliği gören Ahmet Mithat halkın seviyesine inen ve ona eğitim, pedagoji, felsefe, ahlak, din, tarih, edebiyat, coğrafya, tıp, kimya vb. birçok konunun içinde olduğu bir dergi çıkarır. Biz de çalışmamızda bu derginin eğitim unsurlarını değerlendirmeye çalıştık.

Kırkambar başlı başına bir okuldur. İçeriğindeki birçok makale ve yazı bu özelliğini kanıtlar. Her alanda bilgiler içerir. Hikâyeler, Batı ve Doğu edebiyatlarından çeviriler, ayrıca felsefî ve dinî metinler *Kırkambar*'ın adının hakkını veren tam bir kırkambar olduğunu gösterir. Ancak biz çalışmamızda doğrudan eğitimle ilgili olan ve ikinci derecede eğitimle ilişkisi olan parçaları ele aldık. Bu parçalardan anlaşıldığı üzere bir mütefekkir olan Ahmet Mithat Efendi eğitim alanında yeni müfredatlar geliştirir. O yeni konularda ve mevcut konuları en iyi şekilde anlatacak şekilde kitaplar ve dersler hazırlayarak yeni bir eğitim programı oluşturmak ister. Bu sayede toplumun eksik olan eğitim yanını tamamlayacak ve hep hayal ettiği medeniyette ileri gitmiş bir millet olma yolunda emin adımlarla ilerleyecek gençler yetiştirecektir.

Sonuç olarak *Kırkambar* Türk basın tarihinde gerektiği kadar ilgi görmemiş bir eser olarak karşımızdadır. Onun daha geniş çaplı bir çalışmayla Türk ilim dünyasına kazandırılması ve Ahmet Mithat Efendi'nin buradaki fikirlerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmamızın bir yol açıcı ve yol gösterici olması bizim için mutluluk kaynağı olacaktır.

VI. KIRKAMBAR BİBLİYOGRAFYASI

(Kronolojik)

C.1, Nr. 1, Sene 1290 (1873/74)

001. Mukaddime, s. 3-4.
002. Aşk, s. 4- 15.
Aşkın Tenevvü' ve Ta'mimi, s. 10-13.
Aşkın Hayvanatta dahi Vücûdu, s. 13-15.
003. Mary Stuart'ın Terceme-i Hâli, s. 15- 25.
004. Durbin'in Fransa'da Birinci Def'a Olarak Ru'iyeti Üzerine Piye Rastval Nâm Gazeteye Derc Olunan Benddir, s. 25-26.
005. Bir Küçük Muvazene-i Hikemiye, Harp, s. 26-28.
006. Edebiyât, Edep, s. 28-30
Beyt-i Arabî, s. 30- 31
- 007 Fıkra-yı Edebiye, s. 31- 32
Türkî Bir Beyit, s. 32

C.1, Nr. 2, Sene 1290 (1873/74)

008. Memâlik-i İslâmiyye Coğrafyası, s. 34.
Fas Padişâhlığı, s.34-35
Ahvâl-ı Zemini ve Havası, s. 35.
Dağlar, s. 35-36.
Nehirler, s. 36.
Nüfus, s 36.
Taksimât-ı Arazîyesi, s. 36-3.
İdare-i Mülkiyesi, s. 37- 38.
İdare-i Askerîyesi, s. 38-39.
Şehir ve Kasabât-ı Meşhûresi, s. 39.
Limanlar, s. 39-40.

Halkın Efkâr-ı Mükemmelesi, s. 40-41.

009. Amerika-yı Şimâli Vahşilerinin Bir Ninnisi, s. 41-42.

010. Aldığımız Bir Varakanın Aynıdır, Erbâb-ı Kaleminden Tevfik Bey'in Tab ve Neşrine İbrida Eylediği "Dolap" Nâm Risalenin Birinci Nüshası, s. 42-45

Hâlet Beyefendi'nin Enmuzecinden Tarif-i Fesahat, s. 42-45.

Halit Beyefendi'nin Enmuzecinden Tanâfür, s. 43-45

Garâbet, s. 44.

Belâgat, s. 44-45.

Hâtime, s. 45.

011. Vahşi ile Muhâvere, s. 45- 48.

012. İskoçya Kraliçesi Mary Stuart'ın Terceme-i Halinden (Mâb'ad), s. 48-63.

C. 1, Nr. 3, Sene 1290 (1873/74)

013. Çerkezistân'da Usûl-i Hükûmet Ve Suret-i Medeniyet, s. 66-76.

014. Fransız Ahlâkı ile İngiliz Ahlâkının Muvâzene ve Mukâbelesi, s. 76-80.

015. Bir Makine Temâşâsından Ne 'İbret Alabiliriz? S. 80-83.

016. Mary Stuart'ın Terceme-i Halinden (Mâb'ad), s.83-84.

017. Bazı Kuşlara Müzika Talimi, s. 84-86.

018. Tenvîrin En Eslem Sûreti, s.87- 89.

019. Fıkra, s. 89.

020. Gerçekten Garîbe, (Magazin Yuturks Nâm Mecmuada Görülmüştür) s. 89-90.

021. İngilizler'in Bazı Hikemiyât ve Durub-ı Emsali, s. 90- 91.

022. M.R, "Hem Ziyaret Hem Ticaret", s. 91- 94

023. Medeniyet Ne Eski Ne Garîp Ne Meçhûl Bir Şeydir! S. 94-96.

C. 1, Nr. 4, Sene 1290 (1873/73)

024. Medeniyet Ne Eski Ne Garîp Ne Meçhûl Bir Şeydir! (Mâbadı), s. 97-105.

025. İlzâmın En Tatlısı, s. 106.

026. Bommel'in Hakimatından (Bommel Voltaire'in Hem-asrı Olup Müşarün-ileyh İle Adeta Rekabet Ve Müsabakat Etmiş Erbab-ı Kalemendir), s. 106.

027. Vahşilerin Bilmecesi, s. 106-107.
028. Hikâye Tasvîr ve Tahrîri, s. 107-112.
029. Paris Kütüphaneleri ile Avrupa'nın Bazı Şehirlerindeki Kütüphaneler, s. 112-115.
030. Gülmek ve Ağlamak, s. 115- 118.
031. Oyunlar Hakkında Bazı Malumât ve Muhâkemat, s. 118-121.
032. Cehâlet Bir Milletin Mevcut Esâreti Olur, s. 121- 124.
033. Dışleri Temizlemek ve Ağartmak İçin En Eslem Yol, s. 124.
034. Bir Vahşideki Dikkatin Derecesi, s. 124-125.
035. Edebiyât/ Eşâr-ı Arabiyye, s. 125.
Eşâr İbnü'z-Zîneddîn, s.125-126.
036. Letâif, Hoca Nasreddîn-i Cedîd, s. 127.
037. Tiyatro, Pazartesi Gecesi, Karı Koca Kavgası, Komediya, s.127-128.

C.1, Nr. 5, Sene 1290 (1873/74)

038. Fahrü'l-İslâm Barbaros Karındaşlar, Oruç Kaptan, Hayreddîn Paşa, s. 130-131.
Barbarosların İbtidâi Neş'etleri, s.131- 133.
Hayreddîn'in Korsanlıkta Derece-i Kemâli, s. 133- 134.
Feth-i Cezayir, s. 134- 136.
Tenez Seferi, s. 136.
Bazı Tanzîmât, 136.
Tlemsen'in Fethi, s. 136-137.
Oruç Kahramane Şehadeti, s. 137-138.
Hayreddin Bey'in Bir Büyük Ye'sden Bir Büyük Ümide İntikali, s. 138-139.
Hayreddin Bey'in Cezâyir'e Emîr İntihâb Olunduğu, s. 139-140.
İspanyalı Andre Dorya Kaptan, s. 140-141.
Hayreddin Bey'in Huzûr-i Hümâyuna Müsûlü, s. 141-142.
Kaptan-ı Derya Hayreddin Paşa, s.142- 144.
Körfez Vakası, s. 144- 145.
Venedik Sevâhilinin Gâratı, s. 145.
Venedik Gâratının Mesûlü, s.145.

Akdeniz’de Bir Geřt ü Güzâr, s. 145- 146.

Cihâd-ı Ekber, s. 146- 147.

Rihlet-i Hayreddin Paşa, s. 147.

Mât-ı Reisü’l-Bahr, s. 147.

039. Amerika Medeniyeti Kadime Hakkında Malûmât-ı Muhimme, 147-150.

040. Balon İle Gökyüzünde Seyahat Müyesser Olacak mı? s. 150-157.

041. Korkunun Su-i Tesirâtı, s. 157- 160.

C.1, Nr. 6, Sene 1291 (1874/75)

042. Mevrid-i Hayât,(Biyoloji hakkında) s. 162.

Dibâce, s. 162.

Birinci Kısım, Mevrid-i Hayât Emrinde ‘Umûmî Bir Tecrübe, s. 162.

İkinci Kısım, Bir Vücûdun Vücûtlar Doğurması, s. 163.

Üçüncü Kısım, Birinci ve İkinci Kısımların Muvâzenesinden İstintâc Edilen Bir Netice, s.163-164.

Dördüncü Kısım, s. 164-165.

Beşinci Kısım, s. 165-166.

Altıncı Kısım, Hayatın İlk Mevridi Hakkındaki Zan-i Hükemâ, s. 166.

Yedinci Kısım, s. 166-167.

Sekizinci Kısım, s.167- 168.

Dokuzuncu Kısım, Netice-i Bahs, s. 168-169.

043. Yazı Yazmak Hakkında Bazı Malûmât, s. 169-177.

044. Yeryüzünün Tebeddûlat-ı Cisimesi/ Tebeddûlat-i Vakıanın Esbab-i Mucibesi s. 177-178.

Harâret, s. 178.

Rüzgâr, s.178.

Su, 178-179.

Bu Üç Kuvvetten Neşet Eden Esbâb, s. 179.

Yanardağ Sadâmâtı, s. 179.

Denizden Zuhûr Eden Adalar, s. 180.

Dağ Kadîdeleri, s. 180-182.

Arz-ı Seyyar, s. 182.

Dağlarca Tebeddülât-ı Sâire, s. 182-183.

Deniz Suyu Artar mı Eksilir mi? s. 183.

Sâhil-i Bahrin Tebeddülü, s. 183-184.

Netice, s. 184.

045. Kedi Hakkında Bazı Malumat, s. 184-188.

046. **B S**, “Hikmet, Hükemadan Pascal’ın Hayatla Rüyaı Suret-i Muvazenesi”, s. 188-190.

047. Letâif, s. 190-191.

048. Tuhaf Bir Tecrübe, Tuhaf Bir Tecrübe (Bir Arap İle Bir Beyazdan Hâsıl Olan Çocuğun Habeş Renginde Olduğu Tecrübe Edilmiştir) s. 191- 192.

049. Tuhaf Bir Fıkra, s. 192.

C. 1, Nr. 7, Sene 1291(1874/75)

050. Roma Devlet-i Azîmesinin, İptidai Teşekkülü, s. 194-199.

051. ‘Ömr, (Afrika Baobab Ağaçları Hakkında) s. 199-206

052. Ahlak, Kibir ve Meskenet, s. 206-208.

053. Dünyânın Direği Hakkında Milletlerin Akaid-i Acîbesi, s. 208-209.

054. Kleopatra’nın Terceme-i Hâli, s. 209-224.

C. 1, Nr. 8, Sene 1291 (1874/75)

055. Kleopatra’nın Terceme-i Hâlinden mâbad, s.226- 239.

056. İmam Fahreddin Razî Hazretlerinin Ahir Eyyamında Söyledikleri Bir Nazm
Pür-hikemdir (şiiir) s.240.

Aynen Tercemesi, s. 240.

Muhâkemât s. 240- 242.

057. Sultan Veled Hazretleri’nin Rübâbnâme’lerinden Bir Parça, s. 242.

Aynen Tercemesi, s. 242.

Îzâh, s. 243- 244.

058. İhtilâf-ı Tabayî’, s.244- 249.

059. Çin Kudemâ-i Hükemâsından Konfiçyus'un Meskenet-i Ebna-yı Âdem
Serlevhalı Makalesinden Ayn-ı Tercemesi, s. 249- 252.
Küçük Bir Mülâhaza, s. 252- 253.
060. Bir Filozofun Tekmil-i Tahsil Eden Şâkirdine Ettiği Vasiyettir, s. 253.
Mîzân-ı Hikmet, s. 253- 255.
061. Bazı Düsturlar (Eslafın Teracim-i Ahvali Mazbut-i Sahaif Olanlarından Birini
İade-i Hayat Edipte Tercüme-i Halini Okuyacak Olsa Kendisinin Kendince
Meçhul Olan Ehemmiyetine Şaşar Kalırdı) s. 255- 256.

C. 1, Nr. 9, Sene 1291(1874/75)

062. Heyet-i 'Âlem Hakkında, Yunânîlerin Akâid-i Acîbe ve Malûmat-ı Garîbesi, s.
258.
Şekl-i Arz, s. 258- 259.
063. Coğrafya-yı Kadîm, s. 259- 260.
Muhakeme, s. 260- 261.
064. Akıncılar / Akıncıların Aslı – Akıncıların Bidayet-i Hali – Akıncıların Suret-i
İdareleri – Akıncılardan Ayrılan Dalkılıç Ve Serdengeçti Kısmı – Avrupa'da
Nerelere Kadar Akın Ettiler? S. 261- 269.
065. Timurlenk'in canlı kulesi, s. 269.
066. Avrupa Nüfusunun Nisbet-i Türkiyesi, s. 270.
067. Eşâr-ı Hikemiyye, s. 270.
Aynen tercümesi s. 270.
Muhakeme, s. 270-271.
Kıt'a, s. 271.
Aynen Tercümesi, s. 271.
Muhakeme, s. 271-272.
068. Amazonlar, Yani Cengaveran Zenân, s. 272-278.
069. Laponya Seyahatnâmesi, s.278-279.
Varşova'dan Petersburg'a Azimet, s. 279-280.
Petersburg, s. 280-281.
Petersburg'dan Valeska'ya, s. 281-283.

Valeska Kasabası, s. 283.

Valeska'dan Arkancaleska'ya Azimet, s. 283-284.

Arkancalesk, s. 284.

Kandaleskaya'ya Azimet ve Bir Buçuk Arşın Adamlarla Ülfet, s. 284-285.

Güneşi Kaplayan Sinekler, s. 285-286.

Kula'ya Azimet s. 286.

Şimal Kayıkları, s. 286

Kimsenin Aklına Gelmemiş Bir Merkep, s. 286-287.

Yirmi Üç Saat Gündüze Mukabil Bir Saat Gece, s. 287.

Avrupa'nın Münteha-yi Şimâline Muvâsalat s. 287-288.

Gün Hesabına İmkân Kalmadığı, s. 288.

Maşrik Magrip Bir Noktada İctima' Etmiş s. 288.

C.1, Nr. 10, Sene 1291 (1874/74)

070. Laponya Seyahatnâmesinden (mabad) Kutp-ı Şimali s. 290.

İki ay Mümtedd Olan Bir Gün, s. 290.

Gün İsimlerine Adem-i İhtiyaç, s. 290.

Saat İstiamâline Lüzûm Olmadığı, s. 290-291.

Laponya'da Ziraatin Sûrat-i Husûlû s. 291.

Sınıf-ı Ahalisi, s. 291.

Uscaki Kasabası'nda Bir Kış İmdad, s. 291-293.

Kışın Sûretmesi ve Hareket, s. 293.

Yirmi Üç Saat Geceye Mukabil Yarım Saat Gündüz, s.293-294.

İki Ay Mümtedd Olan Bir Gece, s. 294.

Fecr-i Şimâli, s. 295.

Orman Yangınları, s. 295.

Laponya'da Sayd ü Şikâr, s. 295-296.

Avdet, s. 296-297.

Hatime, (*Frangfurt Mecmua-yi Coğrafiye*'sinden Hülasa) s. 297.

071. Yamyamlık Yani İnsan Eti Yemek, s. 297.

Yamyamlık Hakkında Kanun-ı Tabiatın Ahkâmı, s. 297-298.

- Bir Vahşinin Oğluna Garip Vasiyeti, s. 298.
- Yamyamlıkları Tahakkuk Etmiş Olan Bazı Akvam, s. 298-301.
- Yamyamlığı İcbar Eden Bazı Esbâb-ı Saire, s. 301-302.
- Netice-i Muhakeme, s. 302-303.
072. Rusya İmparatoriçesi meşhur Katerina'nın Meşahir-i Hükemâdan Dalamir'e Kendi İnşası ve Hatt-ı destiyle Yazmış Olduğu Bir Mektubun Harfiyen Tercümesidir, s. 303.
- Suret-i Mektup, s. 303-304.
- Zeyl s. 304-305.
073. İttıla-ı Beşerin Hududu Voltaire'den Aynen Tercümesi s. 305-306.
- Mukabele, s. 306.
- Hudud-ı İttıla Niçin Dardır, s. 306-307.
- Dar Olan İttılayı Ne Kadar Açabilmişiz, s. 307-309.
- İttılamız Daha Ziyade Tevsi' Edilemez mi?, s. 309-310.
- Netice-i Kelâm, s. 310.
074. **Ha, R.** Nevrestegân Etfâl, (Bir Zat Tarafından Gayet Nev-zemin Olarak Kaleme Alınmış Makale-i Latifedir) s. 310-313.
075. **Doktor Şakir İbrahim**, "Kömür Çarpması Hakkında Malumat", s. 313-315.
076. Letaif "Bundan Üç Bin Sene Sonra Dünya Ne Hale Girecek," s. 315-320.

C. 2, Nr. 11 sene 1291 (1874/1875)

077. İhtar, s. 322.
078. Ahvâl-i İnsân, Hayat – Vesait-i Hazm – Ağız s. 322-325.
079. Teracim-i Ahval, Hazret-i İmâm-ı Azam, (r.a.), s. 325-330.
080. Ulum-i Tabiiyye / Sema – Mahiyet-i Cu-i Sema – Vüs'at-i Sema – Zihn-i Beşerde Olan Vüs'atin Vüs'ati Sema İle Muvazenesi – Semada Görülen Rengin Mahiyeti – Cû İçindeki Mevcudat – Tahavvülat-ı Semâviyye, s. 331-336
081. Tarih, Osmanlı Tarihinin Cihet-i Şâiranesi, Makamda, s. 336-338.
082. Sultan Osman'ın Kablû's-Selatına Bir Alakası, Fıkra 1, Keşiş Dağı, s.339-340.
- Fıkra 2, Bir Sayd-ı Hümayun Baht, s. 340-341.

Fıkra 3, Hüma-ı Tab'ın Bir Şikâre Şikâr Olduğu, s. 341-343.

Fıkra 4, Bir Yeis-i Muvakkat, s. 343.

083. Keşfiyat-i Sanaiyye / Zücaciye – Camcılık Hakkında Hülâsa-i Malumat-ı Tarihiye – Cam Denilen Hamir Nasıl Vücuda Getirilir – Renksiz Ve Renkli Cam – Billur, s. 343-346
 İmalat-ı Zücaciyenin Taksimi, s. 346
 Musattah Camların Suret-i İmalî, s. 346- 347
 Düz ve Musattah Camlar Böyle İmal Olunur, Derûnî Mecef Camlar, s. 347-348.
 Hatime, s. 348.
084. Letaif, Bir Metecâhilin Fahriyesi, s. 348 – 352.

C. 2, Nr. 12, sene 1291(1874/75)

085. Mütenevvîa / Mektep Arkadaşı Kardeş Demektir s. 354-356.
086. Yine Mütenevviadan / Havass-ı Mıknatisiyye Yahut Ahir Zaman Sihirbazlığı, s. 356- 364.
087. Teracim-i Ahvâl, İmam Yusuf Rahmetullah, s. 364 – 369
088. Ahvâl-ı Âlem, Mukaddime, s. 369- 372
 Londra, s. 372- 373.
 Londra'nın Mahallâtından Bazıları, s. 373.
089. Ulum-i Tabiiyye / Küre-i Hava – Küre-i Havanın Mahiyeti – Mevadd-ı Müteşekkile-i Küre-i Hava – Küre-i Havanın Miktar-i Cesameti – Küre-i Havanın Rengi, s. 373-376.
090. Ahvâl-i İnsan, Vesait-i Hazm, s. 377- 378.
 Karaciğer, s. 378- 379.
 Kilüs Keseleri ve Kanalları, s. 379.
091. Hikmet, (Filozof Olmak Hakkında) s. 379- 384.

C. 2, Nr. 13, sene 1291 (1874/75)

092. Tarih, (Mabad ayn numara 11,) s. 386-387.
 Fıkra 5 Muhabbette Müşareket, s. 387- 388

Fıkra 6 Tebşîr-i Manevî, s. 388 – 390.

Fıkra 7 Nikâh-ı Şer'î, s. 390-392.

Hikmet, s. 392-395.

093. Kezalik-i Hikemiyattan / Vatan Lafzının Enva'-i Ahkâmı Ve Her Hükümün Muvazene-i Hükmiyyesi, s. 395-403.

094. Ulum-i Tabiiyyat / Rüzgâr – Rüzgârın Cihet-i Vürudu – Rüzgârların İstikamet Mecraları – Rüzgârın Kuvvet-i Mütefavitesi, s. 403-405.

Rüzgârın Sürati Nasıl Ölçülür, s. 406.

Rüzgârın Fusûl-ı Erbaya Nisbeti, s. 406.

Deniz ve Kara Meltemleri, s. 406-407.

Mevsim Rüzgârları, s. 407.

Küre-i Arz İçinde Rüzgârların Teşkil Ettiği Anaforlar, s. 407-408.

095. Ahval-ı İnsan, Vesait-i Hazm, s. 408-411.

096. Ahval-ı Âlem, (Londra Hakkında) s. 411-416.

C. 2, Nr.14, sene 1291 (1874/1875)

097. Ahvâl-ı 'Âlem, (maba'd-ı ayn numara 13), s. 418

Kiliseler, s. 418-419

İlmi ve Edebî ve Sanayi Cemiyetler, Müzeler, Mektepler, Matbaalar ve Tiyatrolar, s. 419-420.

098. Hikemiyâtta, (Mabad ayn numara 13), Vatan-ı Müşterek, s. 420- 423

099. Mütenevvia, Hâvass-ı Mıknâtis Yahut Ahir Zaman Sihirbazlığı, (mabad ayn numara, 12), Mıknâtisün Müsemmir Elinde Görülen Tesîrât-ı Acibes, s. 423-425.

Mıknâtis-ı Hayvaniyi İnkâr Edenlere Bu Kuvvetin Mahiyeti Hakkında Müsemmirin Verdiği İzahat, s. 425-426.

Mesemmirin Akıbet-i Hâli, s. 426-427.

Mıknâtis-ı Hayvanî Hakkında Bazı Eski Muharrirlerin Rivâyâtı, s. 427-429.

100. Tarih, Osmanlı Tarihinin Kısım-ı Şâiranesi, Sultan Orhan'ın Ked-i Yeminiyle İzdivac Kahramananesi, fıkra 1, Osmanlıların Mübâde-i Terakkiyatından Bir Nebze, s. 429-430.

- Fıkra 2, Osmâniyân Mahsûd-ı Cihân, s. 430-432.
 Fıkra 3, Kazma Kuyuyu Kendin Düşersin, s.432-433.
 Fıkra 4, Kazdığı Kuyuya Kendisi Düştü, s. 433-434.
 Fıkra 5, Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe, s. 434-436.
 Fıkra 7, Gönül Zor İle Olmaz Kendisi Tutulur, s. 436-437.
 101. Aynen Terâcim, Zekâ-yi Hayvanât Pire ve Tahta Kehlesi, s.437-440.
 102. Keşfiyat-i Sanaiyye/ Ayinecilik – Ayine İmaline Salih Camlar Nasıl Tehiyyât Edilir – Ayine Sırrının Mahiyeti, s. 440-442.
 Sırrın Ayîneye Suret-i Tatbiki, s. 442-443.
 Ayînenin Mukabilinde Bulunan Eşyayı Nasıl Aksettirdiğine Dair Hikmet-i Tabiiyyece İki Söz, s. 443-444.
 103. Letâ'if, Bir lamelif, Falcı Karı, s. 444-448.

C. 2, Nr. 15, sene 1291(1874/75)

104. Tarih, Tarih-i Osmanî'nin Kısım-i Şâiranesi, Abdurrahman'ın Hem Bir Kale Hem De Bir Gönül Fethetmesi s. 450.
 Fıkra 1, Osmaniyân-ı Dilâşûb, s. 450-451.
 Fıkra 2, Aydos Muhasarası, s. 451-452.
 Fıkra 3, Aşkın Yıldırım Kadar Sûrat-ı Tesiri, s. 452-454.
 Fıkra 4, Vücudumu İple ve Gönلümü Zülf-i Teliyle Çekiyor, s. 454-455.
 Fıkra 5, Kale Fethedenindir. Kale-i Dil Dahi, s. 455-456.
 105. Ahvâl-ı insan, Ahval-i İnsan / Vesait-i Cereyan-i Dem – Kalp – Akciğer – Şıryan Ve Uruk
 106. Mütenevvi'a, Küre-i Mıknatısıye Yahut Ahır Zaman Sihirbazlığı, (mâbad ayn numara 13), Batlamyus., s. 463-464.
 Hayat ve Memat Lambası, s. 464-465
 Robert Fludd, s. 465-467.
 Yapma Burun, s. 467.
 Maksul ve Garra Etrak, s. 467-468.
 107. Hikmet, Efendim Ne yapayım Da Filozof Olayım? S. 468-471.
 108. Ulum-i Tabiiyye / Kavs-i Kuzah (Gökkuşağı) Zıyanın İnikas Ve İnkisar Ve

- Tahallülü – Zıyanın Yedi Renkten Mürekkebi Olduğunun İspatı. s. 471-472
 Kavs-ı Kuzahın Keyfiyet-i Teşekkülü, s. 473.
 Kavs-ı Kuzah Niçün Münhanû’ş-şekl Olur, s. 473-474.
 Kavs-ı Kuzahın Teaddidi, s. 474.
 Kavs-ı Kuzah Hakkında Bazı Akıbet-i Garibe, s. 474-475.
 Gece görülen Kavs-ı Kuzah, s. 475.
109. Ahvâl-ı Âlem, Londra, s. 476
 Londra’nın Bazı Acayibi, s. 476-477.
 Köprüler, s. 477.
 Bazı Hususât-ı Mütferrika, s. 477-478.
 Londra’nın Yalnız Elli Tane Sigorta Kumpanyası Vardır, s. 478.
 Londra Hakkında Birkaç malumat-ı Tarihiye, s. 478-479.
110. Leta’if, Bir saniyelik Aşka Cevab-ı Layık, s. 479-480.

C. 2, Nr. 16, Sene 1291(1874/75)

111. Tarih, Tarihın Garayip Rivâyâtından Roma’nın Kanlı Tiyatroları, Mukaddime
 Makamında Bir İki Söz, s. 482.
 Anfi Tiyatro, s. 482-483
 Kanlı Oyunların Envâi, s. 483-484.
 İnsan ile Hayvan Arasındaki Oyunlar, s. 484-485.
 İnsanın İnsan ile İcra Eylediği Kanlı Oyun, s. 485-486.
 Hatime, s. 486-487.
112. Ahvâl-ı ‘Âlem, Londra Kalesi, s. 487-489
113. Aynen Teracim / Zekâ-yı Hayvanat – Kütüphane-i İ’cazdan Tercüme
 Olunmuştur ‘Jako’ Denilen Bir Nevi Papağanda Görülen Zekânın Derecesi s.
 489-494.
114. Teracim- i Ahvâl, Almanya Meşâhir-i Şuarasından Schiller, s. 494-501.
115. Ulûm-ı Tabiiyye, Fecr-i Şimâlî, s. 501-502.
 Fecr-i Şimâlînin Mahiyeti, s. 502.
 Fecr-i Şimâlînin Esbâb-ı Zuhûru, s. 502-503
 Fecr-i Şimâlînin Memâlik-i Şimâliyeye Hüsn-i Hizmeti, s. 503-504.

116. Hikemiyyat / Aleme Rağbet Edip Etmemek Hususunda – Hükemanın Ahlak Efkarından Nasıl Bir Hakikat Çıkarabiliriz, s. 504-505.
 Ömrünü Ağlamakla Geçirmekteki Hikmet Nedir? s. 505-507.
 Âlemde Köpek Gibi Yaşamaktaki Hikmet? S. 507-508.
 Kârun Gibi Yaşamakta Ne Hikmet Vardır? S. 508-509.
 Bu Dört Efkârdan Nasıl Bir Fikir Çıkarılabiliyor, s. 509-511.
117. Letâif, (mâbad-ı ayn numara 15), Köprü, s. 511-512.

C. 2, Nr 17, Sene 1291 (1874/1875)

118. Mütenevvia, Kuvve-i Mıknatısıyye, (mâbad ayn numara 16), C(Cim),
 Mıknatısı, s. 514-517.
 Nevn Mıknatısı Hakkında Bazı Husûsât, s. 517-519.
 Tesisât-ı Mıknatısıye Hakkında, s. 519-520.
119. Hikmet-i Tabiiyye, Bulut, s. 520-521.
 Bulutun Mahiyeti, s. 521-522.
 Bulutların İrtifâı, s. 522-523.
 Bulutların Sebeb-i Tenzil ve İrtifâı, s. 523.
 Bulutun Rüzgâra Nisbeti, s. 523.
 Bulutların İçinde Müterakim Gazlar, s. 524.
 Hatime, 524.
120. Ahvâl-i İnsan, Cevlân-ı Dem, s. 524-527
121. Teracim-i Ahval, Hakîm-ı Meşhûr Aristo, s. 527-532.
122. Ahvâl-ı ‘Âlem, Paris, s. 532-533
 Paris’in Londra’ya Nisbeti, s. 533-534.
 Paris’in Terakkiyât-ı İlmiyesi, s. 534.
 Dershaneler ve Medreseler, s. 534-537.
123. Aynen Teracim, Hekîm-i Meşhûr Newtonu’n Bir Mektubu, s. 537-538.
124. Prusya Kralı Meşhûr Frederik’in Hükemâdan Dalambre’ye Yazdığı
 Mektubun Aynen Tercemesidir, s. 538.
 Suret-i Tercüme, s. 538-539.
125. Meşhur **Jan Jak Russo**’nun Hükemadan Line’ye Yazdığı Bir Mektup,

s. 539.

Suret-i Mektup, s. 539- 540.

126. **Bufno**, Tarih-i Tabii Muallimi Bufon'nun Ehibbâsından Birine Yazmış Olduğu Cevaptır, s. 540-541.

Katarina, İmparatoriçe Katarina'nın Bufno'ya Aliü'l-Acele Yazdığı Bir Mektup, s. 541.

Bufno ile oğlu Arasında Bir Müşafehe, s. 541.

127. Keşfiyât-ı Sanâiyye, Dürbün İcadı, (Lubi Fikye'nin Keşfiyât-ı Sanaiyye Nâm Cildinden Ahiz Olunmuştur) Bu Bâbda Malumat-ı Tarihiye, s.541-543.
Dürbünde Olan Tekerrüb Kuvvetinin Esbâb-ı Hükmiyesi, s. 543-544.

C. 2, Nr 18, Sene 1291 (1874/75)

128. Keşfiyat-ı Sanaiyye, (mâbad- ayn numara 17), s. 546.

Dürbünün Suret-i Tertip ve İmâli, s. 546-547.

Dürbünün Envâi, s. 547-548.

129. Ahvâl-ı İnsân, Keyfiyet-i Hayat, s. 548

Hayatın Tarifi, s. 548-549.

Hayat Nereden Geliyor, s.549-550.

Ölüm Neden İbarettir, s. 550-551.

Netice-i Kelâm, s. 551-552.

Hatime, s. 552.

130. Hikmet-i Tabiiyye; Yağmur, Kar, Dolu, s. 552.

Suların Bulut Haline Keyfiyet-i İnkılâbı, s. 552.

Bulutların Yağmur Hâline Keyfiyet-i İnkılâbı, s. 553.

Buluttan Nüzul Ettiği Halde Yere Vâsıl Olamayan Bârân, s. 553.

Yağmurun Çok Yağdığı Yerler İle Yağmurlu Günleri Çok Olan Yerler, s. 553-554.

Mizân-ı Bârân, s. 554.

Kan Yağmuru, s. 554-555.

Deniz Sularının Tatlı Suya İnkılâbı, s. 555.

Kar, s. 555-556

Karın Şekil ve Sureti, s. 556-557.

Kırmızı Kar, s. 557.

Dolu, s. 557-558.

Hatime, s. 558.

131. Mütenevvîa, Hâs-ı Mıknatısıye Yahut Ahir Zaman Sihirbazlığı, Nevm

Mıknatısıyenin Ahvâli Garibesî, s. 559.

Nevm Mıknatısıyı Davet Etmenin Vecihi, s. 560-561.

132. Teracim-i Ahvâl, Asr-ı Cedidin Feridi Wasginton, s. 561-570.

133. Mütenevvîa, Aristo'nun Muhakeme-i Âsârı, s. 570-575.

134. Letâif, Bir Lamelif Bendine İlave-i Efkâr, s. 575-576.

C. 2 Nr. 19, Sene 1291(1874/75)

135. Tarih, Fransa Tarihinin Devr-i Şehvânisi, s. 578.

On Beşinci Louis'ye Kadar Fransa'nın Umumiyesinden Bir Nebze, s. 578-582.

Madam Pompadour Dori, s. 582-584.

Madam De Pompadour Kralı Nasıl Eğlendirirdi, s. 584-585.

Bir Devletin Bir Karı Parmağı Üzerinde Dönüşü, s. 585-586.

Madam Pompadour'un Vefatıyla Servetinin Derecesi, s.586-587.

136. Hikemiyâtan, Felsefenin Ahlaka Verdiği Ehemmiyetin Derecesi, s. 588-589.

Ahlakın En Adî Mertebesinin Medeniyete Tatbiki, s. 589-590.

Ahlakın İkinci Mertebesinin Hukuka Tatbiki, s. 590-592.

Bu Fıkrayı Şerh Eder Bir Vaka-ı Latife, s. 592-593.

137 Mütenevvîa, Havass-ı Mıknatısıye Yahut Ahir Zaman Sihirbazlığı, (mabad aynı

numara 18), Dal, Mıknatıs İçine Katılan Hileler, s. 593-594.

Ruiyyet-i Saniye Sahtekârlığı, s. 594-596.

İntikâl-ı Havass-ı Müşterek, s. 596-598.

Hile-i Kelâmiye, s. 598-600.

138. Bend-i Mahsûs Fevkalâde, Bend-i Mahsus-i Fevkalade / Teceddüdat-ı

İlmiyemizin Üzerine Muhtaç Olduğumuz Kitaplarla Usul-i Tahsilimizin Tarik-
i Eslemi s. 600-602

Kütüb-i Merkumenin Envâı, s. 602.

Sibyân Kitapları, s. 602-603.

Mübtedilere Mahsus Kitaplar, s. 603-608.

C. 2, Nr. 20, sene 1292 (1875/76)

139. Metenevvîa, Havass-ı Mıknatısıye Yahut Ahir Zaman Sihirbazlığı,(Mâbad aynı numara 19), He, Sihirbazlığın en Bâlâ Mertebesi, s. 610.
Mecaz-nümâ Ayineler, s. 610-613.
Mecaz-nümâ Ayninelerin Esrâr-ı Hafîyesi, s. 613-615.
- 140 Bend-i Mahsus Fevkalâde, s. 615-621.
141. Tarih, Fransa Tarihinin Devr-i Şehvânisi, (mâbad aynı numara 19), Madam Du Barry Devri, s. 621-627.
142. Ahvâl-ı Âlem, Paris, (mâbad aynı numara 17), İlmi Cemiyetler, s. 628.
Hayrat ve Müberrât, s. 628-630.
Kumpanyalar ve İdare Haneler, s. 630-631.
Paris'te Sanayinin Derecesi, s. 631.
Tiyatro ve Eğlence Mahalleri, s. 631-632.
Şehrin Taksimâtı ve Umûr-ı Zabtiyesi, s. 632.
143. Ulûm-ı Tabiiyye; Şimşek, Gök Gürültüsü, Yıldırım; s. 632-633.
Bazı Hafif İtirazlara Kuvvetli Mukabele, s. 633-634.
Rad ve Berkin Havâda Olan Tesirâtı, s. 634.
Yıldırım Darbıyla Vefat Etmekteki Suhulet, s. 634-635.
144. Keşfîyât-ı Sanâiyye, Hurdebîn yani Mikroskop, 635.
Hurdebîn Hakkında Malumat-ı Tarihiye, s. 635-636.
Mikroskopun Envâi, s. 636.
Hurdebîn-i Mirkab, s. 636-637.
Hurdebîn-i Şemsi, s. 637-638.
Hatime, s. 638.
145. **İmza: Kırk Anbar Okuyanlardan Birisi**, Hikemiyâtta, “Bir Makine Temaşasından Ne İbret Alabiliriz?” Makalesine İlave, “İnsan İle Cemadat Arasında Ne Fark Kalmış?” Serlevhalı bir Makale-i Hikemiyedir, s. 638-640.

C. 2 Nr. 21, Sene 1292 (1875/76)

146. Tarih, Fransa Tarihinin Devr-i Şehvânisi, (Mâbad aynı numara 20), s. 642-644.
Gizli Sefahâneler, s.644-645.
Çılgınlık Hâneler, s. 645-646.
Hatime, s. 646.
147. Ahvâl-ı İnsan, Havass-ı Zahire ve Batına His Nedir?, s. 647-648.
Âsâb, s. 649-651.
Lems yani Dokunmak, s. 651-652.
148. Terâcim-i Ahvâl, Rusya İmparatoriçesi Meşhur Katerina, s. 653-657.
149. Teracim-i Hâl, Hoca Hafız Şîrâzî, s. 657-661.
150. Bend-i Mahsus Fevkalâde, s. 661
Müntehîlere Lâzım Olan Kitaplar, s. 662-664.
Müracâat Kitapları, s. 664-665.
151. Mütenevvîa, Tuhfet-ül-Erib Fi'r-Reddi Ala Ehli's-Salib Tercümesi Üzerine
İlave-i Malumat, s. 665-668.
Nasâra İndinde Hazret-i İsâ'nın Ulûhiyeti Meselesi, s. 668-672.

C. 2, Nr. 22 Sene 1292 (1875/76)

152. Mütenevvîa, Tuhfet-ül-Erib Fi'r-Reddi Ala Ehli's-Salib Tercümesi Üzerine
İlave-i Malumat, (Mâbad aynı numara 21), s. 674-679.
153. Teracim-i Ahvâl, Sadî-i Şîrâzî, s. 679-683.
154. Ahvâl-i İnsan, Havass-ı Hamse, (Mâbad aynı numara 21), s. 683-684.
155. Zevk yani Tatmak, s. 684-686.
Kuvve-i Şâme yani Koklamak, s. 686
Koku Nedir? s. 686-687.
Meşâmmlar Yani Kokuyu Hisseden Mahaller, s. 687-688.
Ruyet Yani Görmek, s. 688-689.
Gözün Sûret-i Terkîbi, s. 689-691.
156. Hikemiyyât, Bir Hakîm Âdaveti Ne Yolda Eder, s. 691-695.

157. Aynen Teracim, Almanya Şuarâ-ı Meşhûresinden Schiller'in "Namus Belasıyla Câni Olmuş İnsan" Serlevhalı Bir Fıkra-ı Hikemiyesi, s.695-704.

C.2, Nr. 23, sene 1292 (1875/76)

158. Ahvâl-ı İnsan, (Mâbad aynı numara 22), Keyfiyet-i Ruyet, s. 706-708.
159. Hükema-yı Kadime ile Hükema-yı Cedîde Arasında Ne Fark Vardır, İftitah, s. 708-709.
- Hükemânın Hikmeti Nasıl Belli Olur, s. 709.
- Bir Hakîm Verdiği Reyi Nasıl Verir, s. 709-710.
- Dânîş Nasıl Kazanılır, s. 710-711.
- Dânîş-i Hükemâ Nasıl Kazandı, s. 712-714.
- Mütekaddimîn Ne Yolda Nakl-i Malûmat Ederdi, s. 714.
- Evvelinin Hudûd-ı Malûmatı Ne Kadar Vüsat Bulabilirdi, s. 714-718.
- Mütekaddimînin Hudûd-ı İttâlaı Niçün Bu Kadar Dar İdi, s. 718-721.
160. Mütenevvîa, Tuhfet-ül-Erib Fi'r-Reddi Ala Ehli's-Salib Tercümesi Üzerine İlave-i Malumat, (Mâbad aynı numara, 22), s. 721.
- Bu Makamın Ehemmiyet-i Hâzırası, s.721-722.
- Aforozun Mahiyeti, s. 722-723.
- Affin Mahiyeti, s. 723-724.
- Rahmetin Mahiyeti, s.724-725.
- Layuhtilenin Mahiyeti, s. 725-726.
- Papalık Makamı Hakkında Kilise Tarihince Malûmat, s. 726-730.
161. Teracim-i Ahvâl, Almanya Meşâhir-i Ukelâsından, Schelling , s. 730-733.
162. Eğlence, s. 733-736.

C.2, Nr. 24 Sene 1292 (1875/76)

163. Hükemâ-ı Kadîme ile Hükemâ-ı Cedîde Arasında Ne Vardır? (Mâbad aynı numara 23), Bugün İnsan Nasıl Hakîm Olabilir? S. 738.
- Bugün Muallimsiz Hakîm Olmak Mümkün müdür? S. 738-739.
- Elyevm Muallimsiz Hakîm Olanlar Matluba Nasıl Vasıl Oluyor? S. 739-740.

Muallimsiz Hakîm Olmak İçin Bugünkü Kitapların Suret-i Hizmeti, s. 740-742.
 İnsanı Muallimsiz Hakîm Yapacak Kitaplar Bizde Neden Yok? S. 742.
 Cezve-i Himmət Edenin Daha Âlî Dereceye Vasılını Teshîl Eden Şeyler Nedir?
 s. 742-743.

Onlardan Birisi Hayvanât Bahçeleridir, s.743-744.

Onlardan Birisi de Nebâtât Bahçeleridir, s.744

Onlardan Birisi de Panoromadır, s. 744-745.

Onlardan Birisi de Tiyatrodur, s. 745-746.

Onlardan Birisi de Müzehanelerdir, s. 746-747.

Onlardan Birisi de Sergilerdir, s.747-748.

Hükemâ-ı Kadime İle Hükemâ-ı Cedide Arasındaki Farkı Şimdi Arayalım, s.
 748-749.

Mütekaddimînin Hiçbir Kadri Kalmayacak mı? S. 749-751.

164. Tercüme-i Ahvâl, Almanya Meşâhir-i ‘Ukalâsından, Schilling, (Mâbad aynı
 numara 23), s. 751-754.

165. Aynen Tercüme, Schiller’den Bakiye, (Mâb’ad aynı numara 22), s. 754-765.

166. Karılar, Mukaddime, s. 765-767.

Benî İsrâîl, s. 767-768.

C. 2 Nr.25, sene 1292 (1875/76)

167. Schiller’den Tercüme, Tarih-i Umumî Nedir? Biz Onu Niçin Okuruz? S. 770
 Suret-i Makale, s. 770-782.

İki Refik Arasında Muhabere, s.782.

Birinci Mektup, s. 782-789

168. Mütenevvia, Fiziyyonyomoni Fenninin Üssü’l-Esası, s 789-791.

169. Karılar, (Mâbad aynı numara 24), s. 791-795.

Nisvân-ı Hind-i Kadîm, s. 795-800.

Mısır-ı Kadîm Nisvânı, s. 800.

C. 2, Nr. 26, sene 1292 (1875/76)

170. Karılar, (Mâbad aynı numara 25), s.802-805.
 Yunan-ı Kadîm Zenânı, s. 805-807.
 Isparta Zenânı, s. 807-810.
 Atina ve Korint Nisvânı, s. 810-811.
 Yunan-ı Kadîm Nisvânı Hakkında, s. 811-813.
 Fars-ı Kadîm İndinde Nisvân, s. 813-815.
171. Teracim-i Ahvâl, Rusya İmparatoriçesi Meşhûr Katerina, (Mâbad aynı numara 21), s. 815-826.
172. Mütenevvîa, Tuhfet-ül-Erib Fi'r-Reddi Ala Ehli's-Salib Tercümesi Üzerine İlave-i Malumat, (Mâbad aynı numara 23), s. 826-831.
 İhtar, s. 831-832.

C.2, Nr. 27 sene 1292 (1875/76)

173. İki Refik Arasındaki Mektuplardan İkinci Mektup, s. 834-838.
174. Education yani Terbiye, Konversayun Yani Kamus Bahs ü Tekellümden, s. 838-843.
 Instruction yani 'İlim, Kamus Bahs ü Tekellüm'den, s. 843-846.
175. Mütenevvîa, Tuhfet-ül-Erib Fi'r-Reddi Ala Ehli's-Salib Tercümesi Üzerine İlave-i Malumat, (Mabad aynı numara 26), İnciller Meselesi, s. 846-847.
 Elhâletü'l-Heza Mütedâvil-i Evlâ İnciller Hakkındaki 'İtikât-ı Nasârâ, s.847-849.
 İncillerin Teksiri, s. 849-851.
176. Hakîm Volter'in İnciller Hakkındaki Mütâlası, s. 851-857.
 Bir Tuhaf Hikâye, s.857-861.
 İhtar, s. 861.
177. Karılar, (Mâbad aynı numara 26), s. 861-862.
 Kadîm İtalyalılar İndinde Nisvân, s. 862-864.

C. 2, Nr 28, sene 1292 (1875/76)

178. Karılar, (Mâbad aynı numara 27), s. 866.
 Galâtî Nisvânî, s. 866-867.
 Romalılar Nezdinde Nisvân, s. 867-872.
 Çin Nisvânı, s. 872-874.
 Cermenya ve Frank Barbarları Nezdinde Nisvân, s. 874-876.
 Araplar İndinde Nisvân, s. 876-877.
 Afrika Vahşileri İndinde Nisvân, s. 878-879.
 Amerika Vahşileri Nezdinde Nisvân, s. 879-880.
 Karılar Hakkındaki Meselenin Neticesi, s. 880-882.
179. Ahvâl-i İnsan, (Mâbad aynı numara 23), Dimâ', s.882-883.
 Beynin Ruh ile Mukayesesi, s.883-885.
 Dimâğın Suret-i Teşekkülü, s. 885-887
 Dimâğın Ahvâl-i Fizyolojisi s. 887-891.
180. Schiller'den Tercüme, Tarih-i Umumi Nedir? Biz Onu Niçin Okuyoruz?
 (Mâbad aynı numara 25), s. 891-896.

C. 2, Nr. 29 Sene 1292 (1875/76)

181. Şekil numara 6, Ahvâl-i İnsan, (Mâbad aynı numara 28), Keyfiyet-i Sem',
 s. 898
 Sedâ Neden İbarettir, s. 898-899.
 Kulak, s. 899-900.
 İzân-ı Haricî, s.900.
 İzân-ı Vasatî, s. 900-901.
 İzân-ı Dâhilî, s. 901-902.
 Keyfiyet-i Sem', s. 902-903.
182. Sanayi, İspërmaçet Mumlarının Suret-i İmali, s 903.
 İspërmaçet Mumlarının Madde-i Müterkibesî, s. 903.
 Don Yağının Mahiyeti, s. 903-904.
 Don Yağı İçinden İstarbin Maddesinin İfrâz-ı Vahizi, s. 904-905.

İstarbinin Tasfiye ve Terbiyesi, s.905-906.

Mumların Kalıpları, s. 906.

İspermaçet Mumlarının Fitilleri, s. 906.

Mumları Düzgünce Dökmenin Tarifi, s. 906-907.

Üzerlerini Cilalamak Sureti, s. 907.

Hatime, s. 907.

183. Ahvâl-ı Âlem,

Paris, (Mâbad aynı numara 20), Matbalar ve Matbuât, s. 907-908.

Paris'in Ziyet-i Mamuriyeti, s. 908-909.

Şimendiferler, s. 909-910.

Bazı Hususât-ı Mütferrikası, s. 910-911.

Berlin Şehri, s. 912.

Vaziyeti, s. 912.

İbanya ve Devair Cisimmesi, s. 912-914.

Berlin'in Müsat-ı 'İlmiyesi, s. 914-915.

Mektepler, s. 915-916.

İlmi Cemiyetler, s. 916.

Sanâyi', s. 916-917.

Hayrât ve Müâvenet, s. 917.

Berlin Hakkında Bazı Malumat-ı İstatistikîye, s. 917- 918.

Halkın Etvârı, s. 918.

Bazı Malumat-ı Tarihiye, s. 918-919.

184. Teracim-i Ahvâl, Rusya İmparatoriçesi Meşhur Katerina, (Mâbad aynı numara 26), s. 919-921.

185. Falcılık, s. 921- 925.

186. Letaif, (Mâbad aynı numara 23), s. 925-928.

C.2, Nr. 30, Sene 1292 (1875/76)

187. Hikemiyât, Nev'-i Beşer İçin Yine Kendisinden Büyük Düşman Yoktur, s. 930.

İnsan Mutlaka Mesut Yaşamak İçin Ne Kadar Mükemmel Yaratılmıştır,
s. 930-931.

Öyle İse İnsan Mesut Yaşıyor mu? s. 932-934.

İnsaniyete Bu Kadar Fenalık Eden Düşman Kimdir, s. 934-935.

İnsanın Kendisine Adavetini Cinnet İtibar Edersek Bunun İlacı Yok mudur?
s. 935-936.

188. Teracim-i Ahval, Azam-ı Hikemiyya-yı İslamiyyeden İbn-i Rüşd, s. 936-944.

189. Ahval-ı Âlem, Avrupa'da A'ma Haneleri, s. 944-947.

190. Aldığımız Bir Mektubun Aynıdır, s. 947-949.

Bu Mektuba Verilen Cevap, s. 949- 954.

191. Mevâdd-ı Tarihiyye, Büyük Napolyon'un Sent Elen Manfâsından Paris'e
Nakl İçin Mezardan Çıkarılışı, s. 954-955.

Suret-i Tercüme, s. 955-958.

192 Teracim, **Jan Jak Rosso**'nun Bir İhtiyar Lisanından Genç Maşukasına Yazdığı
Gayet Aşıkâne ve Mecnûnâne Dört Kıt'a Mektubunun Tercümesidir, s. 958-
960.

193. Bazı Fıkârât-ı Edebîye, s. 960.

C. 2 Nr. 31, Sene 1293 (1876/77)

194. Tabiiyyat, Kitab-ı Tabiat, Mahiyet-i Kitab-ı Tabîattan Bir Nebze, s. 962-971.

195. Muhakemât-ı Felsefiye, Hayat-ı Câvidânî, s. 971-979.

196. Mevadd-ı Tıbbiye, Tıp Hakkında Bir İki Söz, s. 979-980.

Çocuk Hastalıkları, s. 980.

Teneffüs Aletlerine Mahsus Hastalıklar, s. 980-981.

Koriza Hastalığı, s. 981-984.

Gışâ-ı Kâzibe, İntikal Eden Koriza, s. 984-985.

Korizadan Tevkînin Sureti, s. 985.

Korizanın Suret-i Tedavisi, s. 985-987.

197. Ahvâl-ı Âlem, Viyana Şehri, s.987.

Şehrin Vaziyeti, s. 987.

Cesamet Ve İntizâmı, s.987-988

Ebniye-i Âliyesi, s. 988-989.

Müessesât ve Cemiyet-i 'İlmiyye ve Kütüphâneler, s.989.

Hayrât ve Müberrât, s.989-990.

Sanayi ve Ticaret, s. 990.

Ahalisinin Tabi' ve Mişvârı ve Nüzhetgâhları, s. 990-991.

Keyfiyet-i Hevâ, s. 991.

Viyana Hakkında Bazı Malumat-ı Felsefiye, s. 991-992.

C. 2 Nr. 32, sene 1293 (1876/77)

198. Mütenevvîa, İki Hanım Arasında Muhavere, s. 994-1002.

199. Yine Mütenevviadan, Bira yani Arpa Suyunun Suret-i İmali, s.1002.

Arpanın Tavlandırılması, s.1002-1003.

Arpanın Kavrulması ve Öğütülmesi, s. 1003-1004.

Arpa Ununu Sulandırmak, s. 1004.

Biranın Kaynatılması, s. 1004-1005.

Biranın Tasfiyesi, s.1005.

Bira Hakkında Bir Nebze Malumat-ı Tarihiye, s.1005-1006.

Bira Hakkında Tıbben İki Söz, s.1006.

200. Muhakemât-ı Felsefiye, Almanca'dan Mütercim, Âlem-i Vücûtta Muhafaza-ı Mevcudiyet Gayretiyle Gerek Hayvanât ve Gerek Milletlerin Muharebesi, s. 1006-1014.

201. Tabiiyyat, Kitab-ı Tabîat, (Mâbad aynı numara 31), Matlab, Kelâm ile Seda Arasındaki Münasebet, s.1014-1018.

202. Mevadd-ı Tıbbiye, Burun Hastalıklarının (Mâbad aynı numara 31) Çocuklarda Ruâf İlleti, Bu illetin Mahiyeti, s. 1018.

Suret-i Tedavîsi, s. 1019.

Hancere Hastalıkları, s. 1019-1020.

Zebha-i Hankâ yahut Hancere ve Kasabât İltihabı, s. 1020.

Emrâz-ı Mezkûrenin Alâmeti, s. 1020-1021.

203. Ahvâl-ı Âlem, İtalya'da Sen-Marino Cumhuriyeti, s.1021-1024.

C. 2, Nr. 33, Sene 1293 (1876/77)

- 204 Mütenevvîa, , Tuhfet-ül-Erib Fi'r-Reddi Ala Ehli's-Salib Tercümesi Üzerine İlave-i Malumat, İnciller İle Tevratlar Arasındaki Münasebet, s. 1026.
El-yevm Tevrat Denilen Kitapların Mahiyeti Neden İbarettir? S. 1026-1027.
Tevrat Gerçekten Tahrif Olunmuş mudur, Olunmamış mıdır? S. 1027- 1038.
- 205 Jan Jak Russo'nun Bir İhtiyar Lisanından Genç Maşukâsına Yazdığı Gayet Âşıkâne ve Mecnûnane Dört Kıt'a Mektuptan İkinci Mektubun Tercümesidir, s. 1038-1040.
206. Mevadd-ı Tıbbiye, (Mâbad aynı numara 32), s. 1040-1043.
207. Tabiiyyat, Kitab-ı Tabiat, Matlab, Kitab-ı Tabi'atın Nihayet-i Mezayâsı Nereye Müncer Olur? S. 1043-1044.
Matlab, Şeriat-ı İslâmiye Kitab-ı Tabiatı Ne Suretle Tellakkî Eder.
s. 1044-1046.
Matlab, Uluhiyet Tabîatten İbarettir Diyenler Haklı mıdır, Değil midirler?
s. 1046-1048.
208. Ahvâl-ı Âlem, Bakü Şehrinde Mecusî Ateşgedesi, s.1048-1051.
209. Muhakemât-ı Felsefiye, Almanca'dan Mütercim, Âlem-i Vücûtta Muhafaza-ı Mevcûdiyet Gayretiyle Gerek Hayvânât ve Gerek Milletlerin Muharebesi, (Mâbad aynı numara 32), s. 1051-1056.

C. 2, Nr. 34, Sene 1293 (1876/77)

210. Tabî'at, Hinâs, Yani Kendisinde Hem Erkeklik Hem Dişilik Mevcût Olanlar, s. 1058-1063.
211. Mütenevvîa, Fransa Mâsureyn Şuârasından Paul De Kock'un Bir Hikâye-i Manzûmesinin Yine Nazma Tercümesidir, s. 1064-1068.
212. **Jan Jak Russo**'nun Bir İhtiyar Lisanından Genç Maşukâsına Yazdığı Gayet Âşıkâne Dört Kıt'a Mektuptan Üçüncü ve Dördüncü Mektupların tercümesidir, s. 1068-1073.
213. İki Hanım Arasında Muhavere (Mâbad aynı numara 32), s. 1073-1082.

214. Ahval-I Âlem, Afrika-ı Garbî ve Cenubî Akvâm-ı Vahşiyesinin Bazı Ahvâl ve Âdâtı, s. 1082-1088.

(Dergiden ayrı olarak yazılmış ek)

Hokkabaz Kitabı, 4-33

1 Mukaddime

2. Bazı Tuhaf Marifetler.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat, (2000), **Müşahedat**, Ankara, Türk Dil Kurumu.
- , (1996), **Beşir Fuad**, İstanbul, Oğlak Yayınları.
- , (2011), **Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye Mektuplar**, İstanbul, Klasik Yayınevi.
- , (2002a), **Felsefe Metinleri**, Erzurum, Babil Yayınları.
- , (2002b), **Menfa**, Haz. Handan İnci, İstanbul, Arma Yayınları.
- , (1998), **Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti**, (haz. Lynda Googsell Blake), İstanbul, İsis Yayınları.
- Ahmet Rasim, (1980), **Muharrir, Şair, Edip**, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Akyüz, K. (1995), **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İstanbul, İnkılâp Kitapevi.
- Akyüz, Yahya (2009), **Türk Eğitim Tarihi(M.Ö.1000-M.S. 2009)**, İstanbul, Pagem Akademi.
- Atay, H. (çev.) (1974), **Farabî'nin Üç Eseri**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Banarlı, Nihat S. (2004), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Berkes, N. (2004), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul, YKY.
- Bilgegil, K. (1989), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Birinci, N. (2000), **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Bolay, Süleyman H. (2008), **Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Cevizci, A. (2005), **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitapevi.
- Enginün, İ. (2007), **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Evin, Ahmet Ö. (2004), **Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi**, İstanbul, Agora Kitaplığı.

- Gökçek, F. (2012), **Küllerinden Doğan Anka, Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- Halman, T., Horata, O, (ed.), (2007), **Türk Edebiyatı Tarihi 4. cilt**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnanlıcık, H., Seyitdanlıoğlu, M. (2012), **Tanzimat**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnuğur, M. N. (2005), **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları.
- Kabaklı, A. (1973), **Türk Edebiyatı Cilt 2**, İstanbul, Türkiye Yayınevi.
- Karaalioğlu, Seyit K. (1978), **Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü**, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Karasar, N. (2005), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Kocatürk, Vasfi M. (1964), **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Edebiyat Yayınevi.
- Kodaman B. (1999), **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Koloğlu, O. (2006), **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayınları.
- Korlaelçi, M (2002), **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara, Hece Yayınları.
- Lewis, B. (1998), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Moran, B. (2004), **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Okay, O. (1989), **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**, Ankara, M.E.G.S.B. Yayınları.
- , (2008), **Beşir Fuad**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- , (1998), **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, İstanbul, Dergâh Yayınları.
- , (2002), Teşebbüse Sarfedilmiş Bir Hayatın Hikâyesi, **Kitaplık Dergisi**, sayı 54, Temmuz-Ağustos 2002.
- Oğuzkan, F. (1974), **Eğitim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özön, Mustafa N. (1985), **Türkçede Roman**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Rado, Şevket, (1986) **Ahmet Mithat Efendi**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Sevük, İsmail Habib, (Tarihsiz), **Edebi Yeniliğimiz**, (Şehir ve yayın evi belirsiz).
- Sıraç, Ahmet, (1999), **Ahmet Mithat Efendi, Yaşadığı Dönem, Kişiliği ve Yaşamı**, İstanbul, Akpınar Yayınları.
- Somel, Selçuk A. (2010), **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Şemsettin Sami, (2004), **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet H. (2001), **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitapevi.
- Tokmakçioğlu E. (2011), **Türk Basın Tarihi**, Ankara, İsim Yayınları.
- Ülgen, Erol, (1994), **Ahmet Mithat Efendi'de Çalışma Fikri**, İstanbul, Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

TEZLER:

- Albayrak L. (2010), Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Eğitim ve Çağdaş Eğitim Yaklaşımları Arasında Bir Karşılaştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakan, E. (2008), Ahmet Mithat Efendi'nin Hikâyelerinde Eğitim Değerleri ve Türkçe, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- De Rosay, Ceylan P. (2006), Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Batılılaşma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Y.T.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durgun, H. Harika (2008), Ahmet Mithat Efendi'nin Edebiyat Teorisi, Tarihi ve Eleştirisine Dair Görüşleri Üzerine Bir inceleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nüfusçu, H. Harika (2002) Muktebes Dergisi Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ANSİKLOPEDİLER:

İslam Ansiklopedisi, (1989), **Ahmet Mithat Efendi**, 1. basım, cilt 2, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları.

-----, (2002), **Kırkambar**, 1. basım, cilt 25, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1988), **Ahmet Mithat Efendi**, 1. basım, cilt 1, İstanbul, Dergâh Yayınları.

-----, (1988), **Kırkambar**, 1. basım, cilt 5, İstanbul Dergâh Yayınları.